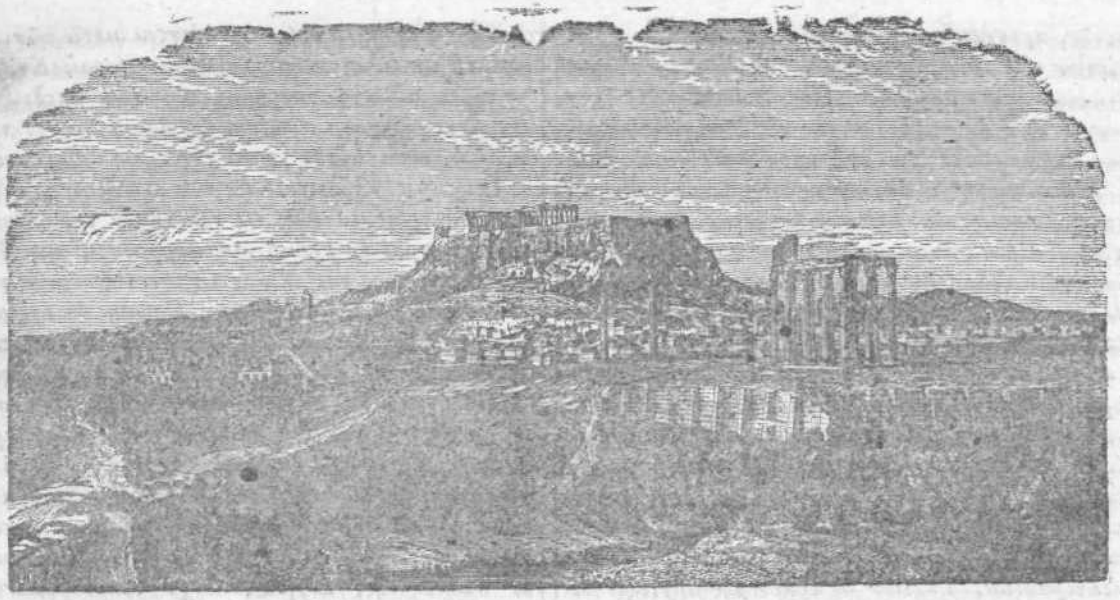

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΜΑΙΟΥ, 1859. ΤΟΜΟΣ Γ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 219.

ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΥ

Β'.

ΠΕΡΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ.

α.

Αἱ περὶ καλοῦ γενικαὶ ἀρχαί, ἃς ἐξεθέσαμεν ἐν τῇ προηγουμένῃ διατριβῇ (α), εἰς οὐδὲν ἤθελον χρησιμεύσει, εἰ μὴ ἠδύνατο νὰ χειραγωγήσωσιν ἡμᾶς εἰς τὴν κατανόησιν τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας μιᾶς ἑκάστης τῶν ὡραίων τεχνῶν, εἰς τὴν ὀρθὴν περὶ τῶν ἔργων αὐτῶν κρίσιν, καὶ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως· διότι καὶ αἱ καθολικαὶ θεωρίαι ζωογονοῦσι τὴν πρᾶξιν, διαφωτίζουσαι τὰ γεγονότα ἐξ ὧν ἀναφύονται, καὶ ταῦτα πάλιν ἐλέγχουσι καὶ βασανίζουσι τὴν ἀλήθειαν ἐκείνων, ὥστε ἡ λογικὴ ἐνότης ἐξ ἧς ἀπορρέουσι τὰ ποικίλα ἔργα τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης ἐπιβεβαιοῦται, καὶ πάλιν προκύπτει ἐκ τῆς μελέτης τῶν καθ' ἕκαστα, συμπληροῦσα ἑαυτήν, καὶ τρόπον τινὰ εἰς ἑαυτὴν ἐπανερχομένη. Μᾶλλον δὲ ἡ κατὰ τὰς ἄλλας μαθήσεις ἡ ἀμοιβαία αὕτη ἐπαλήθευσις εἶναι ἀναγκαία κατὰ τὰς καλλογικὰς μελέτας, ἐν αἷς καὶ ἡ πλάνη τῆς θεωρίας ἐπὶ πολὺ ἐπεκράτησε, παρεκτρέψασα τοὺς δοκιμωτέρους νόας, καὶ τὸ ὅλως ἐμπειρικὸν καὶ βάναυσον τῆς πράξεως δύναται ν' ἀποκρύψῃ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ἁρμονίαν τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον, ἥτις ῥυθμίζει τὸν κόσμον τῆς καλλιτεχνίας οὐχ ἧττον ἢ τὸν τῆς φύσεως καὶ τῆς διανοίας. Ταῦτα πρὸ πάντων ἀληθεύουσιν ἐν τῇ τέχνῃ ἐκείνῃ, ἣν καὶ ἡμεῖς ἐτάξαμεν πρώτην, καθὸ πρῶτον βαθμὸν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως, καὶ οἱονεὶ ἱστορικὴν μήτραν ὅλων τῶν ἄλλων. Ἄμεσον προϊὸν τῆς ἀνάγκης, εἰς τὸ ὠφέλιμον κατὰ πρῶτον σκοπόῦσα, ἐπὶ μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν νόμων στηριζομένη, εἰς τὴν ὑλικὴν φύσιν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας προσεγγίζουσα, καὶ τοῦ μονίμου τῶν ἔργων αὐτῆς μεταλαμβάνουσα, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἰδιαίτερον εἶδος καλοῦ οὐχ ἧττον δημιουργεῖ, καὶ λίαν προσφυῶς συναπτομένη πρὸς τὴν γλυπτικὴν καὶ ζωγραφίαν, δέχεται εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τὰ ποιητικὰ ᾄσματα καὶ τὰς μουσικὰς μελῳδίας, καὶ ἐγείρει διὰ τῶν ναῶν της τὰ θαυμαστὰ ἐκεῖνα μνημεῖα, τὰ ὁποῖα, ἐν ᾧ συνεοῦσιν ἐν ἑαυτοῖς πάντα τὰ προϊόντα τῆς καλλιτεχνικῆς μεγαλοποιίας, εἶναι ἐνταυτῷ ζῶσαι μαρτυρίαι τῆς τε ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν προόδων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ὅσοι παραδέχονται ὡς ἀρχὴν τῆς καλλιτεχνίας τὴν μίμησιν, δὲν ἔλειψαν ν' ἀποδώσωσι τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν· καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν φυσικὸν ἀντικείμενον εὗρον δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρωτότυπον τῶν ἔργων

(α) Ὅρα φυλλάδ. 184.

αὐτῆς, προσέλαβον ἔργον ἀνθρώπινον ἐκ τῶν πρωτίστων καὶ ἀναγκαιοτάτων, καὶ διϊσχυρίσθησαν ὅτι οἱονδήποτε ἀρχιτεκτονικὸν ποίημα οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἀνάπτυξις αὐτῆς τῆς περιχρᾶς καλύβης, τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρώπου κατοικίας, ἣν ἡ τέχνη καθωραΐζει ἀκολούθως διά τινος ἐκλογῆς, τελειοποιήσεως καὶ συναρμολογήσεως τῶν μερῶν αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο ἐχρησίμευσεν ἡ συμμετρία, ἣν ὁρίζουσιν εὐάρεστον σχέσιν τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον· ἡ εὐρυθμία, προκύπτουσα ἐκ τῆς ἑνότητος καὶ ποικιλίας, καὶ ἡ καταλληλότης τῶν δύο πρώτων διὰ τῆς ἀντιστοιχίας αὐτῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ κτιρίου, ὅπερ καλλωπίζουσιν ἐπὶ τέλους καὶ ἐπιστέφουσι κατ' ἰδιαιτέρους ῥυθμοὺς διάφορα κοσμήματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πρώτη αὐτῆς ἀρχὴ εἶναι ἡ ἀνάγκη, ἐκ ταύτης προκύπτουσι καὶ ὑπὸ ταύτης πρέπει νὰ δικαιολογῶνται πάντες αὐτῆς οἱ κανόνες, καὶ αὐταὶ αἱ μικρότεραι λεπτομέρειαι. Τέλειον δὲ τύπον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ταύτης παρήγαγεν ἡ Ἑλληνικὴ εὐφυΐα, ὅστις διεφθάρη ἀκολούθως, παρήκμασε καὶ παρῆλθεν ἀνεπιστρέπτως, καὶ τὸν ὁποῖον οὐχ ἧττον δύνανται καὶ ὀφείλουσι νὰ μιμῶνται πάντοτε οἱ καλλιτέχναι, ἐφαρμόζοντες αὐτὸν μᾶλλον ἢ ἧττον ἐντελῶς εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐποχῆς των.

Τοιαύτη ἐν συντόμῳ ἡ κλασικὴ, οὕτως εἰπεῖν, θεωρία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀλλ' ἐὰν ἡ θεωρία αὕτη ἀληθεύῃ, ψευδῆ εἶναι ὅσα εἴπομεν περὶ καλοῦ, περὶ καλλιτέχνου, περὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, περὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν, πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν κοινωνίαν· καὶ οὔτε ἡ θεία ἀρχὴ τῆς ἐμπνεύσεως ἀπαιτεῖται πλέον πρὸς ποίησιν τοῦ εἴδους τούτου τοῦ καλοῦ, οὔτε ἡ ὑψηλὴ πάσης τέχνης ἀποστολὴ πραγματοποιεῖται κατὰ τὸν κλάδον τοῦτον τῆς καλλιτεχνίας· ὥστε, ἢ πρέπει νὰ ἀποκόψωμεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ κορμοῦ, ἐξ οὗ ἐκφύεται καὶ τρέφεται καὶ ζωογονεῖται, ἢ πάντη ἰδιαιτέρους νόμους πρέπει νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς αὐτὸν, ἀρυόμενοι τοὺς νόμους τούτους ἐξ ἄλλης πηγῆς καὶ ἐξ ἄλλων ἀρχῶν. Ψεύδεται δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἡ ἱστορία, διότι ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ναὶ μὲν εἶναι καθαρώτατον ἀπαύγασμα τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλονοίας καὶ ἔκφρασις τῶν διαφόρων στοιχείων τῶν Ἑλληνικῶν κοινωνιῶν, ἀλλ' ἔχει καὶ πρὸ αὐτῆς καὶ μετ' αὐτὴν ἄλλας φάσεις ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, τὰς ὁποίας ὀφείλει νὰ ἐξηγήσῃ ὁ καλολόγος, οὐδὲ ἄνευ ὠφελείας δύναται νὰ μελετήσῃ ὁ καλλιτέχνης· καὶ ταύτας ἄλλαι πάλιν θέλουσι διαδεχθῆ, ἐπίσης ὑπείκουσαι εἰς τοὺς αἰωνίους καὶ ἀναλλοιώτους νόμους τοῦ καλοῦ, καὶ οὐχ ἧττον ἐκφράζουσαι τὰς ποικίλας φάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως.

Ἔχει ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἰδιαιτέρους χαρακτῆρας δι' ὧν διαστέλλεται τῶν ἄλλων τεχνῶν, ἀλλὰ κοινὴν ἔχει πρὸς αὐτὰς τὴν ἐνδοτάτην οὐσίαν καὶ φύσιν, τὴν ἀρχὴν, τὸν σκοπὸν, τὴν κοινωνικὴν ἀποστολὴν, πάντα ἐνὶ λόγῳ τὰ στοιχεῖα τοῦ γένους εἰς ὃ ἀνήκει, ἅπερ συνδέονται μετὰ τῶν ἰδίων ἐξ ὧν εἰδοποιεῖται καὶ ἀτομικεύεται. Καὶ οἱ ἰδιαίτεροι αὐτῆς χαρακτῆρες, οὓς ἤδη ὑπεδείξαμεν, εἶναι μὲν κατὰ πρῶτον, ὅτι δημιουργεῖ ἐν τόπῳ, πληροῦσα αὐτὸν κατὰ τὰς τρεῖς διαστάσεις, καὶ ἑπομένως ὑπόκειται εἰς τὸν ἀνώτατον νόμον τῆς συμμετρίας, καθὼς εἰς τὸν νόμον τοῦ ῥυθμοῦ ὑπόκεινται αἱ ἐν χρόνῳ δημιουργοῦσαι, καὶ διὰ αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὰς ἄλλας εἰκαστικὰς τέχνας εὐπρεπέστατα συναρμολογεῖται. Ἐπειδὴ δὲ ἐγείρει τὰ ἔργα αὐτῆς ἐν ὑπαίθρῳ, πολλαχῶς σχετίζεται πρὸς τὴν φύσιν, ἐπὶ τῶν σταθερῶν νόμων αὐτῆς θεμελιουμένη, καὶ τὸ ἴδιον κάλλος πρὸς τὸ φυσικὸν συναρμόζουσα, καὶ νέον ἐξ αὐτῆς προσλαμβάνουσα, ὡς ἐκ τῆς ἀπόψεως, τῆς ὕλης, τῆς ἀτμοσφαίρας, τοῦ φωτὸς, καὶ τῶν πολλῶν ἐπ' αὐτῆς ἐνεργειῶν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Ἧττον τῶν ἄλλων ὑποκειμενικὴ καὶ μὴ ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τὸν σκοπόν της, ἐκφράζει οὐχὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀτομικῶς, ὡς αἱ ἄλλαι τέχναι, ἀλλὰ γενικὰς καὶ ἐθνικὰς ἰδέας καὶ πρὸ πάντων θρησκευτικάς· διὸ ἐν αὐτῇ ἡ ὑπόστασις δὲν ταυτίζεται τόσον ἐντελῶς τῇ μορφῇ, ἔμμεσον καὶ συμβολικὴν σχέσιν ἔχουσα πρὸς αὐτήν. Δύναται ἐπὶ τέλους, ὡς ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως, νὰ χρησιμεύσῃ ὡς δοχεῖον ὅλων τῶν ἄλλων τεχνῶν· διότι καὶ τὸ ἄγαλμα ἐνίοτε ἐκφύεται ἐξ αὐτῆς ζωογονοῦν τὰ ψυχρὰ καὶ ἄψυχα αὐτῆς σχήματα, καὶ ἡ ζωγραφία συμπληροῖ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς καὶ ἐπικόσμησιν, καὶ φωνὴν ἔχει ἐνίοτε ἐκ τῶν ἀδύτων αὐτῆς ἐξερχομένην, τὴν ποίησιν, ἧς ὑπερυψοῖ τὴν ἔκφρασιν ἡ μουσικὴ μελῳδία.

Ἀλλὰ, παρὰ τοὺς εἰδικοὺς τούτους χαρακτῆρας, εὔκολον εἶναι νὰ διακρίνῃ τις ἐν αὐτῇ καὶ τὰ γενικὰ πάσης καλλιτεχνίας προτερήματα, καθ' ὅσον καὶ ταύτης ὑπόστασις εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ μορφὴ, ἡ ἔκφρασις, καὶ εἰς τὸν καθολικὸν νόμον τοῦ τόπου ὑπόκειται, τὸν μόνον κατάλληλον εἰς αὐτὴν, καὶ τῆς ἐμπνεύσεως εἶναι θυγάτηρ, καὶ τὸν εὐγενέστατον σκοπὸν τῆς ἠθοποιήσεως ἐκπληροῖ, ἐκ τοῦ ἰδανικοῦ κατερχομένη, καὶ αὐτὸ δηλοῦσα, καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν ἀναβιβάζουσα τοὺς θεωμένους. Καὶ τῳόντι, πλὴν τῆς στρατιωτικῆς ἢ ὀχυρωματικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἥτις κυρίως εἰς τὸ ὠφέλιμον ἀποβλέπει, καὶ ὅμως τὸ καλὸν δὲν ἀποκλείει, καθ' ὅλα τὰ ἄλλα εἴδη, κατά τε δηλαδὴ τὴν θρησκευτικὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν, εἴτε δημοσίαν εἴτε ἰδιωτικὴν, συναπαντῶνται ὅλα τὰ στοιχεῖα ὅσων πρὸ μικροῦ ἀνεμνήσθημεν, ὅσα ἐν οἱῳδήποτε εἴδει καλοῦ εἴτε τῆς φύσεως εἴτε τῆς τέχνης συνυπάρχουσι, καὶ τὰ ὁποῖα, καθ' ἃ εἴπομεν ἐν τῇ γενικῇ θεωρίᾳ, ἀνάγονται ἐπὶ τέλους εἰς τὴν διὰ τοῦ πραγματικοῦ δήλωσιν τοῦ ἰδανικοῦ. Πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὁ ναὸς εἶναι συμβολικὴ ἔκφρασις θρησκευτικῶν ἀληθειῶν καὶ αἰσθημάτων. Καὶ αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων, τὰ θέατρα, τὰ βουλευτήρια, αἱ θριαμβικαὶ ἀψῖδες, οἱ οἶκοι τῶν μεγιστάνων, αἱ μεγαλοπρεπεῖς

τῶν τιμαριωτῶν ἐπάλξεις, καὶ οἱαδήποτε κτίρια, εἴτε δημόσια εἴτε ἰδιωτικὰ, ἔχουσιν ἔννοιαν τινὰ ὑφισταμένην ὡς πνευματικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν, τὴν ὁποίαν μᾶλλον ἢ ἧττον ἐναργῶς δι' ἰδιαιτέρων μέσων ἐκφράζουσι. Τὰ δὲ μέσα τῆς ἐκφράσεως εἶναι καὶ ἐν τῇ τέχνῃ ταύτῃ, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις, σύμβολα αἰσθητὰ, τὰ ὁποῖα, εἰ καὶ πλαγίως, καὶ ἐμμέσως, οὐχ ἧττον ὅμως ζωηρῶς ἐκδηλοῦσι τὴν ὑποκεκρυμμένην ἰδέαν, καθὸ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντα καὶ ὑπ' αὐτῆς ῥυθμιζόμενα· ὥστε οὐδὲν ἐν τούτοις αὐθαίρετον, καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιπρόσθετα καὶ ἀδιάφορα θεωρούμενα κοσμήματα, ἔχουσιν, ἀκριβῶς εἰπεῖν, ἀναγκαίαν τινὰ σχέσιν πρὸς τὸ ὅλον καὶ ἰδιαιτέραν σημασίαν. Καὶ μάλιστα, ἐν ᾧ ἡ ἔκφρασις ὅλων σχεδὸν τῶν ἄλλων τεχνῶν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡχριᾷ καὶ ἐνίοτε ἀποσβέννυται ἐξ ὁλοκλήρου, ἡ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀπ' ἐναντίας διαμένει, καὶ σοβαρωτέρα καὶ τρόπον τινὰ σεβαστοτέρα καθίσταται διὰ τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως προσαυξάνεται καὶ βοηθεῖται διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν ἁρμονίαν, διὰ τὰ ἰδιαίτερα θέλγητρα τὰ ὁποῖα προσθέτουσιν εἰς αὐτὴν τὰ κάλλη τῆς χώρας, τὸ κυανοῦν τοῦ οὐρανοῦ, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ πολλῷ μᾶλλον ὁ μελαγχολικὸς τῆς σελήνης πέπλος, ὅτε περιβάλλων τὰ ἔργα της, ἀποκέμει αὐτοῖς ἀόριστον καὶ μυστηριῶδες μεγαλεῖον. Ἐὰν δὲ εἰς μόνον τὸν νόμον τῆς συμμετρίας ὑπόκηται, καὶ χρονικὸν ῥυθμὸν δὲν ἐπιδέχηται, τοῦτο ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῆς φύσεως προέρχεται· πρὸ πολλοῦ δὲ ἀπεδείξαμεν, ὅτι συμμετρία καὶ ῥυθμὸς ἀνάγονται ἀμφότερα εἰς τὸν αὐτὸν νόμον τῆς διὰ πάντων τῶν μερῶν διηκούσης ἑνότητος τοῦ ὅλου, ἀνώτατον νόμον τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης, ἀναγκαίαν ἀπόρροιαν τῆς ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ ἀναπτύξεως τοῦ πεπερασμένου· καὶ διὰ τοῦτο αἱ λέξεις ῥυθμὸς καὶ εὐρυθμία, καὶ τὰ πολλὰ τούτων παράγωγα καὶ σύνθετα, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν σχολαστικωτέρων ἀρχιτεκτόνων εἰς τὰ προϊόντα τῆς τέχνης ταύτης λίαν προσφυῶς ἐφαρμόζονται. Τοῦτο δὲ ἐν παρόδῳ ἀποδεικνύει, πόσον ἀφ' ἑτέρου ἀνεπαρκὴς εἶναι ὁ ὑπ' αὐτῶν ἀποδιδόμενος ὁρισμὸς τῆς συμμετρίας, διότι, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς εὐάρεστον σχέσιν τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον, δὲν ἐξηγοῦσιν εἰς τί τὸ εὐάρεστον τοῦτο ὑφίσταται, πῶς, καὶ πότε, καὶ διατί εἶναι εὐάρεστον, ἐν ᾧ ὁ ἡμέτερος, καθ' ὃν ἡ συμμετρία οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ ἐν τόπῳ ὁμοίων καὶ ἀντιστοίχων ἰσότης, δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως. Τέλος, καὶ αὐτὸ τὸ στοιχεῖον τοῦ ἰδανικοῦ τί ἄλλο εἶναι ἢ αὐτὴ ἡ κατ' ἀλήθειαν ὑπόστασις τοῦ καλοῦ, εἰς ἣν ἀνάγεται καὶ πρὸς ἣν ταυτίζεται; διότι τοῦ ἰδανικοῦ μετέχει οἱαδήποτε ἀληθὴς ἔννοια, καὶ τόσῳ μᾶλλον εἶναι καλλιτεχνικὴ, ὅσῳ μᾶλλον πλησιάζει πρὸς τὸν ἀνώτατον ἐκεῖνον τύπον τῆς λογικῆς τελειότητος, ἐξ οὗ πᾶσαι κατέρχονται αἱ ἀλήθειαι, καὶ πρὸς ὃν ἀναπτεροῦται τὸ πνεῦμα, ὅτε βλέπει αὐτὸν δι' ὑπερόχου ὀρθότητος ζωηρῶς ἐκτυπούμενον. Τούτων δὲ τεθέντων, παράλογον ὅλως ἤθελεν εἶσθαι νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ἄνευ τῆς ἄνωθεν κατερχομένης ἐμπνεύσεως δύνανται νὰ ἐπινοηθῶσι τὰ θαυμαστὰ ἐκεῖνα οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα, ἐν ᾧ κυριεύουσι, θέλγουσι καὶ ἁρπάζουσιν ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματος, καὶ πρὸς τὸν ἀνώτατον ὅρον τῆς νοήσεως καὶ τῆς ἀγάπης τὰς ἀνυψοῦσιν, ἵστανται ἐνταυτῷ ὡς ἀθάνατα δείγματα τῆς ἀνθρωπίνης μεγαλονοίας, καὶ μνημεῖα ἀνεξάλειπτα τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Ἐὰν δὲ πάντα ταῦτα ἀληθεύωσι, πῶς ν' ἀρνηθῇ τις τὴν ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἠθοποίησιν, ἀφ' οὗ αὕτη οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἐσωτερικὴ ἁρμονία, τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἐξ ἀνάγκης ἡ ἐν ἑκάστῳ καλλιτεχνήματι ἐναρμόνιος ἔκφρασις ὑψηλῆς ἀληθείας; Διὰ τοῦτο οὐ μόνον τὴν τεχνολογικὴν μάθησιν ἀλλὰ πᾶσαν γνῶσιν καὶ πᾶσαν σοφίαν ἀπῄτει παρὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος ὁ Οὐϊτρούβιος. Καὶ οὐ μόνον θεωρητικῶς ἐξεταζομένη, πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς καλλιτεχνίας παρέχει ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μετὰ τῶν ἑαυτῆς συνδυαζόμενα, ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶς, τὴν αὐτὴν κατέχει θέσιν τῶν ἄλλων τεχνῶν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἐκφράζουσα τὰς ἰδιότητας τῆς χώρας καὶ τῆς φυλῆς τῶν διαφόρων λαῶν, τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὰς ἰδέας, τὰ αἰσθήματα, καὶ πρὸ πάντων τὰ θρησκεύματα, ἐν οἷς ἡ ὑψίστη τῶν κοινωνικῶν ἀληθειῶν διατυποῦται. Πλουσιωτάτη δὲ εἶναι κατὰ τὰ μέσα τῆς ἐκφράσεώς της, διότι παντοίας ὕλας, μυρία σχήματα, ποικίλας τῆς ἐνοργάνου καὶ ἀνοργάνου φύσεως εἰκόνας προσλαμβάνει, καὶ πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἰδίας ὑποστάσεως μεταχειρίζεται, εἰς τὸν ἀνώτατον νόμον τῆς συμμετρίας καθυποβάλλουσα αὐτὰ καὶ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν συναρμολογοῦσα.

Ἡ ἱστορικὴ αὐτῆς ἀνάπτυξις νέας καὶ ὁριστικωτέρας εἰ δυνατὸν ἀποδείξεις ἐπιφέρει τῶν προλεχθέντων. Ὁ ἀνατολικὸς κόσμος, ὁ Ἑλληνορωμαϊκὸς καὶ ὁ νεώτερος προσεπιμαρτυροῦσι διὰ τῶν μνημείων αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν τῆς θεωρίας. Ἄς διατρέξωμεν αὐτοὺς ἐπιτροχάδην.

ϛ'.

Ὁποίας καὶ ὁπόσας δυσκολίας παρέχει τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἡ ἐξιστόρησις οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Ἡ κοιτὶς τοῦ φωτὸς, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὸ σκότος, ὃ ἐπεσώρευσαν ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀμάθεια καὶ αἱ προλήψεις τῆς Δύσεως. Ἐσχετίσθη ἡ Δύσις πρὸς τὴν Ἀνατολὴν διὰ τῆς Ἑλλάδος, διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, διὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅπλων, διὰ τῶν σταυροφοριῶν τοῦ μεσαιῶνος. Ἀλλ' ὁ ἀπώτατος καὶ ἀρχαιότατος ἐκεῖνος κόσμος, ὁ κυρίως ἀνατολικὸς λεγόμενος, διαμένει εἰσέτι κατὰ τὸ πλεῖστον κεκαλυμμένος καὶ ἄγνωστος, μολονότι ἐναλλὰξ ἐπιτίθενται κατ' αὐτοῦ τὰ εἰρηνικὰ ὅπλα τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ὁ ζῆλος τοῦ προσηλυτισμοῦ ἀφ' ἑνὸς, οἱ στρατοὶ καὶ οἱ στόλοι τῶν κραταιοτέρων δυνάμεων ἀφ' ἑτέρου, διανοίγοντες τὴν ὁ-

δὸν εἰς τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν καὶ πάντα τοῦ νεωτέρου κόσμου τὰ εὐεργετήματα. Καὶ ἴσως δὲν ἀπατώμεθα ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ νέου πολιτισμοῦ εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας ὄργανον συντελεστικώτατον θέλει εἶσθαι ὁ ἀναγεννώμενος Ἑλληνισμὸς, ὃν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Ἀνατολῆς ἤγειρεν ἡ θεία πρόνοια ὡς κήρυκα καὶ προπομπὸν τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνικῆς τελειοποιήσεως.

Ἐκ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς δύο κατὰ πρῶτον ἐφελκύουσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν ὡς πρὸς τὸ ἰδιαίτερον ἀντικείμενον τῆς παρούσης μελέτης, οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι. Καὶ παρ' αὐτοῖς, ὡς παρὰ πᾶσι τοῖς ἄλλοις, πάντα τά τε φυσικὰ καὶ κοινωνικὰ στοιχεῖα συνήργησαν πρὸς μόρφωσιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων.

Κολοσσαία εἶναι ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἡ φύσις καὶ μεγαλοπρεπεστάτη, μὴ ἔχουσα τὸ εὔρυθμον, τὴν χάριν, τὴν ζωηρότητα, καὶ, εἰ δυνατὸν εἰπεῖν, τὴν ἀεικίνητον ἔκφρασιν τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Οὐδὲ αἱ ἐνοικοῦσαι φυλαὶ ἔχουσι τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν δραστηριότητα, ἥτις χαρακτηρίζει τοὺς λαοὺς τῆς Ἑλλάδος. Τὰ ἐν τῇ θρησκείᾳ καὶ κοινωνίᾳ ἐπικρατοῦντα στοιχεῖα εἶναι ὁ πανθεϊσμὸς καὶ ἡ θεοκρατία, ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν ἐπιφέροντα τὴν εἰς κοινωνικὰς κάστας διαίρεσιν καὶ τὸν δεσποτισμόν. Ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ καλλιτεχνία ταυτίζονται, ἢ μᾶλλον συγχέονται. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἑπομένως ἔμελλε νὰ μετέχῃ τῶν χαρακτήρων τούτων, καὶ νὰ τοὺς ἐκφράζῃ. Οἱ κανόνες αὐτῆς εὑρέθησαν ἔν τινι τῶν ἱερῶν βιβλίων, καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς πιστῶς μαρτυροῦσι τὴν φύσιν τῆς χώρας καὶ τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων. Πρὶν ἢ ἐξέλθῃ εἰς τὸ φῶς ἐνεσκάφη εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς, καὶ τὰ ὑπόγεια κτίρια χαρακτηρίζουσι τὴν πρώτην αὐτῆς ἐποχήν. Οἱ ναοὶ αὐτῆς εἶναι ὁλόκληροι βράχοι ἢ βαθύτατα σπήλαια· καὶ μέγεθος μὲν ἔχουσι τετρακόσιοι, ἐπὶ τέσσαρα, πέντε καὶ ἐνίοτε ἓξ μίλια ἐκτεινόμενοι, παντοῖοι δὲ ῥυθμοὶ, ἀλλ' ἄνευ συμμετρίας καὶ κομψότητος συνηρμοσμένοι, καὶ ἀναρίθμητα κοσμήματα τοὺς διαποικίλλουσιν· οὐδεμία ἀκρίβεια, καὶ ὀλίγη ἐν αὐτοῖς ἐμφαίνεται γνῶσις τῶν στατικῶν καὶ μαθηματικῶν νόμων, καὶ ἀμυδρὰ ἑνότης συνείρει τὰ μέλη τοῦ ὑπερμεγέθους αὐτῶν ὀργανισμοῦ, μολονότι ἐντέλειά τις διακρίνεται κατὰ τὰς λεπτομερείας· ἀλλ' ὁ ἐπικρατέστερος καὶ ἐκφανέστερος αὐτῶν χαρακτὴρ εἶναι ἱερατικός τις τύπος, καὶ ἀδιάκοπος συμβολισμός. Κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν ἐγείρονται τὰ κτίρια ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑπογείων ἐξέρχονται οἱονεὶ ἔκφυσις αὐτῶν καὶ ἐκβλάστησις, τὸν αὐτὸν φέροντα ἱερατικὸν τύπον καὶ τοὺς αὐτοὺς χαρακτῆρας, ὧν ὁ κυριώτερος εἶναι ἡ συμβολικὴ ἔκφρασις τοῦ θρησκεύματος.

Τῶν δὲ Αἰγυπτίων ἡ χώρα πολὺ διαφέρει τῆς Ἰνδικῆς. Ἡ Αἴγυπτος εἶναι δῶρον τοῦ ποταμοῦ. Καθαρὸς καὶ ἄνομβρος ὁ οὐρανὸς, σύμμετρα καὶ οὐ παμμεγέθη εἶναι ἐν αὐτῇ τὰ φυτὰ καὶ τὰ θηρία· ἀλλ' ἔρημοι ἐκτεταμέναι τὴν ἐπικαλύπτουσι, καὶ ἐν ᾧ αἱ ὧραι τοῦ ἔτους μὲ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν περιοδικῶς ἐπανέρχονται καὶ ἐπαναλαμβάνονται, ὀλίγη ποικιλία τὴν ζωογονεῖ, καὶ ὅλη ἡ φύσις περιβάλλεται ἔνδυμα, οὕτως εἰπεῖν, ἁπλοῦν, μονότονον καὶ σοβαρόν. Εἰ καὶ φέρονται ὡς πρῶτοι πιστεύσαντες ἀθάνατον τὴν ψυχὴν, τὸ θρήσκευμα τῶν Αἰγυπτίων ἦτο λατρεία τῆς φύσεως, τῶν ἀστέρων, τοῦ ἡλίου, τοῦ ποταμοῦ, καὶ πρὸ πάντων τῶν ζώων, ὧν τὰς κεφαλὰς οὐχὶ σπανίως ἐπέθετον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν. Ὁ δὲ κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς αὐτῶν ὀργανισμὸς, ἱερατικὸς κατ' ἀρχὰς, μοναρχικὸς ἀκολούθως, ἀλλ' ὑπομένων εἰσέτι τὴν ἱερατικὴν ἐπιρροὴν, ἐδέσμευε καὶ τρόπον τινὰ ἀπελίθωνε διὰ τῆς κατὰ κλάσεις καὶ ἐπιτηδεύματα αὐστηρᾶς κατατάξεως, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικότητος, καὶ πᾶσαν τὴν σοφίαν συνεκέντρωνεν εἰς μόνους τοὺς ἱερεῖς. Οἱ ναοὶ, τὰ βασίλεια, τὰ δημόσια κτίρια, οἱ τάφοι εἶναι ζωηραὶ τῶν στοιχείων τούτων ἐκφράσεις. Χαρακτηρίζουσιν αὐτὰ, ἔργα ὄντα πολλῶν γενεῶν, σχήματα γεωμετρικὰ ἁπλούστατα, στερεώτατα, μετ' ὀλίγων κοσμημάτων, δι' αὐστηρᾶς ἀκριβείας συνηρμοσμένα, προφανέστατον δὲ καὶ ταῦτα περιβαλλόμενα συμβολισμόν. Σώζονται εἰσέτι ἐν Αἰγύπτῳ ὑπόγεια κτίρια καὶ πρὸ πάντων μνημεῖα βασιλέων εἰς τὰ Λυβικὰ ὄρη, ἔνθα πολλὰς ἔκαμεν ὁ Βελζόνης πολυτίμους ἀνακαλύψεις. Ὅτε δὲ ἐξῆλθεν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐκ τοῦ ἐδάφους, παρήγαγε ναοὺς, πυραμίδας, ὀβελίσκους, ἀρχιτεκτονικὰ ἀγάλματα καὶ λαβυρίνθους. Ὁ Αἰγυπτιακὸς ναὸς, ἀπαύγασμα ζηλοτύπου ἱεροκρατίας, οὔτε χάριν ἔχει, οὔτε σέβας ἐμπνέει, ἀλλὰ μᾶλλον τρόμον καὶ θαυμασμόν. Προηγεῖται αὐτοῦ μακρὰ σειρὰ σφιγγῶν κριοκεφάλων ἀποτελουσῶν τὸν λεγόμενον δρόμον, λήγοντα εἰς δύο ὀβελίσκους, οἵτινες δι' ἐπιγραφῶν δηλοῦσι τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ ναοῦ, καὶ διὰ τῆς σκιᾶς των ἐνδεικνύουσι τὴν πορείαν τοῦ ἡλίου. Ὁ δρόμος εἰσάγει εἰς τὸ πρόναον διά τινος περιστυλίου, ἐν ᾧ ἡ θύρα καὶ στῦλοι μὲ κιονόκρανα ἐκ φύλλων φοινίκων, λωτοῦ καὶ νυμφαίας· τοῦτο φέρει εἰς τὸν ναὸν, καὶ ὁ ναὸς εἰς τὸ ἱερὸν ἄδυτον ἢ τὸν σηκόν· ὥστε ἡ πρόοδος τοῦ κτιρίου εἰκονίζει συμβολικῶς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς μυήσεως. Εἰς τὰ τείχη τοῦ προνάου κολοσσοὶ φαίνονται προσκεκολλημένοι, καὶ εἰς τὰ ἐνδότατα τοῦ ναοῦ, μόλις φωτιζόμενα, ἀγάλματα ἐπίσης κολοσσαῖα, ἀλλὰ καθήμενα καὶ κεφαλὰς ἔχοντα κριῶν, λεόντων, ἱεράκων, φυλάττουσι παντοῖα πτώματα ταριχευμένα τετραπόδων, πτηνῶν, ἑρπετῶν, καὶ διὰ τῶν ἐπιγραφῶν φαίνονται μυστικῶς διαλεγόμενα πρὸς τὸν θεὸν τοῦ ναοῦ. Αἱ πυραμίδες, τάφοι βασιλέων, ἢ θεῶν, ἢ ἱερέων, καὶ ἴσως κατὰ τὸ σχῆμα αὐτῶν ἀνόρθωσις συμβολικὴ τῶν ἐκβολῶν τοῦ εὐεργέτου ποταμοῦ, ἀκριβῶς προσανατολίζονται, καὶ διὰ τὰ μεγάλας αὐτῶν διαστάσεις, διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν καὶ περιπλοκὴν τῶν μερῶν αὐτῶν, ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα καταδεικνύουσι τὴν συμβολικὴν αὐτῶν φύσιν, καὶ ἐκδηλοῦσι τὸ Αἰγυπτιακὸν πνεῦμα. Οἱ ὀβελίσκοι καὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἀγάλματα, οἷον αἱ σφίγγες καὶ οἱ μέμνονες, ποτὲ μὲν συνδεόμενα πρὸς ἄλλα κτίρια, ποτὲ δὲ μεμονωμένα, εἶναι καὶ ταῦτα κολοσσαῖα ἐμβλήματα τῆς φύσεως, τῆς θρησκείας, τῆς ἱστορίας, καὶ συμπληροῦσι μετὰ τοῦ συμβολικωτάτου λαβυρίνθου τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἔκφρασιν τῆς Αἰγυπτιακῆς κοινωνίας.

Μνημεῖα ἄξια ἰδιαιτέρας μελέτης ἤγειραν δύο ἕτεροι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Ἑβραῖοι, καλοῦντες καὶ οὗτοι τὴν προσοχὴν ἡμῶν, οἱ μὲν, διότι κατέκτησαν μέρος τῆς Εὐρώπης, ὅπου κατέλιπον ἴχνη ἰδιαιτέρου πολιτισμοῦ, καὶ τύπον ἀρχιτεκτονικῆς ἔτι σωζόμενον, καὶ ἰδίους καὶ πρωτοτύπους φέροντα χαρακτῆρας· οἱ δὲ, διότι εἰ καὶ κατεστράφησαν τὰ μνημεῖα αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ διεσπάρησαν καθ' ὅλην τὴν γῆν, οὐχ ἧττον ὑπῆρξαν ὄργανον θείας ἀποκαλύψεως, καὶ διὰ τοῦ Μωσαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαὸν ἐπενήργησαν ἐπὶ τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ὃν ὁ ζωογόνος χυμὸς τῆς πίστεως τρέφει εἰσέτι καὶ κραταιοῖ.

Ὁ κύριος, ὁ σημαντικώτερος καὶ ὁ ἀποκλειστικὸς σχεδὸν χαρακτὴρ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ εἶναι ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ ἀποστολὴ, ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, τοῦ Ποιητοῦ τοῦ παντός· διὰ τοῦτο πάντα παρ' αὐτοῖς ταυτίζονται τῇ θρησκείᾳ, εἰς ἣν, πρὸς τραγωτέραν ἀπόδειξιν τῆς δευτέρας ἀποκαλύψεως, τοσοῦτον πεισματωδῶς ἐπιμένουσι καὶ τὴν σήμερον. Διὰ τοῦτο ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας μία μόνη τέχνη ἤκμασε παρ' αὐτοῖς, καὶ δι' αὐτῶν θέλει ἀπαραλλάκτως καὶ πάντοτε διατηρηθῇ, ἡ ποίησις τοῦ ὑψηλοῦ, ἡ μόνη κατάλληλος εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀπείρου, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ναὸς αὐτῶν, κέντρον οὐ μόνον θρησκευτικὸν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸν καὶ ἐθνικὸν, εἶναι ἡ ἀνακεφαλαίωσις, ἡ ζῶσα εἰκὼν ὅλου τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν καὶ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ. Κινητὸς καὶ μεταφερτὸς κατ' ἀρχὰς, συμπαρακολουθῶν τὴν ἔξοδον τοῦ λαοῦ καὶ τὴν νομαδικὴν αὐτοῦ ζωὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ, σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἐκαλεῖτο, διότι σκηνὴ πραγματικῶς ἦτο, ἐν ᾗ, πρὸς μαρτυρίαν τῆς θείας ἀποστολῆς, ἐφυλάττετο ὁ νόμος ἐπὶ σανίδων ἀκακίας διὰ χρυσῶν δακτυλίων συναπτομένων. Ἡ ἔμπροσθεν πλευρὰ, ἡ τῆς εἰσόδου, ἦτο χρυσοῦν καταπέτασμα ἐκ πέντε ξυλίνων στήλων ἀνηρτημένον· καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἕτερον καταπέτασμα διήρει εἰς δύο, τὸ ἱερὸν καὶ τὸ ἄδυτον. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἱερῷ ἵστατο ἀφ' ἑνὸς ἡ τράπεζα φέρουσα δώδεκα ἄρτους ἐνωπίους κατὰ τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἑπτάφωτος χρυσῆ λυχνία, ἧς τὸ σχέδιον διεσώθη ἐν τῇ θριαμβικῇ τοῦ Τίτου ἀψίδι· ἐν μέσῳ δὲ αὐτῶν τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος, ἔνθα ὁ ἱερεὺς ἐθυμία καθ' ἑκάστην· ἐν δὲ τῷ ἀδύτῳ ἔκειτο ἡ κιβωτὸς, ἐν ᾗ αἱ πλάκες τοῦ νόμου, ἡ στάμνος τοῦ μάννα, ἡ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ ἣν ἐπεσκίαζον δύο Χερουβὶμ διὰ τῶν πτερύγων αὐτῶν· ἡ δὲ ἐξωτερικὴ αὐλὴ ἡ ἔχουσα τὸ θυσιαστήριον τῶν ὁλοκαυτωμάτων καὶ τὸν λουτῆρα τῶν ἱερέων συνεπλήρου τὸ σχέδιον τοῦ μέλλοντος νὰ ἐγερθῇ Σολομωντείου ναοῦ. Ἠγέρθη οὗτος ἐπὶ τοῦ ὄρους Μωρία, ὠχυρωμένος ὡς ἀκρόπολις τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἀπέναντι τῆς Σιὼν, ὅπου τὰ ἀνάκτορα, καὶ ἔχων τὸ πρόσωπον πρὸς ἀνατολὰς, καὶ ἐν μέρει κεχρυσωμένον, ἐξήστραπτεν ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου ὡς πυρκαϊὰ, ἥτις ἀνανεκλᾶτο ἐπὶ τῆς χιόνος τοῦ Λιβάνου. Καὶ ποῖον τὸ σχῆμα τοῦ ναοῦ τούτου; ὁ αὐτὸς οὐσιωδῶς συμβολικὸς καὶ ἱερατικὸς τύπος τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου. Δύο χαλκοῖ στῦλοι ἐπεκόσμουν τὸ πρόσωπον τοῦ προνάου, ἡ τῆς κατορθώσεως καὶ ἡ τῆς ἰσχύος, καὶ τὰς τρεῖς ἄλλας πλευρὰς ἐσχημάτιζον μεγαλοπρεπεῖς στοαὶ φέρουσαι τρία πατώματα οἰκημάτων· ἡ ὀροφὴ τοῦ ναοῦ ἐκ κεδρίνων δοκῶν ἧς ἀγνοεῖται τὸ σχῆμα, ἐκορυφώθη ὑπὸ Ἡρώδου διὰ χρυσῶν ὀβελῶν, καὶ εἰς τὰς γωνίας ἠγείροντο δύο πύργοι ἀφ' ὧν διὰ σάλπιγγος ἐκάλουν τοὺς πιστοὺς οἱ ἱερεῖς. Τὸ δὲ ἐσωτερικὸν διηρεῖτο, ὡς ἡ Σκηνὴ, εἰς τὸ ἱερὸν καὶ τὸ ἄδυτον· καὶ ἐν μὲν τῷ ἱερῷ ἦσαν αἱ λυχνίαι καὶ αἱ τράπεζαι καὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν καρπωμάτων· ἐν δὲ τῷ περικεχρυσωμένῳ ἀδύτῳ, εἰς ὃ εἰσῆγον δίπτυχοι θῦραι μὲ καταπέτασμα ἐκ βύσσου, ἐφυλάσσετο ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης ὑπὸ τῶν χρυσῶν πτερύγων τῶν Χερουβὶμ ἐπισκιαζομένη. Δύο ἐξωτερικαὶ αὐλαὶ περιέκλειον ὅλον τὸ οἰκοδόμημα, ἡ μεγάλη καὶ ἡ τῶν ἱερέων· καὶ τὴν μὲν πρώτην περικύκλουν στοαὶ καὶ κελλία πρὸς κατοικίαν τῶν ἱερέων, καὶ ἀποθήκην τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἦτο χαλκοῦν θυσιαστήριον, ἡ χυτὴ θάλασσα ἐπὶ δώδεκα μόσχων ἐστραμμένων ἀνὰ τρεῖς πρὸς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ δέκα χαλκοῖ λουτῆρες, ἐν οἷς ἐπλύνοντο τὰ σφάγια, ἐπὶ τετρατρόχων βάθρων μὲ πολυτελῆ κοσμήματα λεόντων, βοῶν καὶ Χερουβίμ. Κατεστράφη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ ἔπειτα ἀνῳκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον· ἀλλὰ διέμεινεν ὁ τύπος αὐτοῦ, θεῖον προσχεδίασμα τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ, θρησκευτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἔχων χαρακτῆρας, τὴν πόλιν ἐμφαίνων ὡς ἀπόῤῥοιαν τοῦ δόγματος, προεικονίζων διὰ τῶν θυσιῶν τὴν ἀναίμακτον τοῦ Χριστοῦ θυσίαν, καὶ εἰς τὰ κενὰ εἰδώλων ἄδυτα, inania arcana, ὡς εἶπον οἱ Ῥωμαῖοι, καθιερῶν τὴν πνευματικὴν λατρείαν τοῦ θείου λόγου. Τίς δὲν διακρίνει ἐν τοῖς ναοῖς τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὴν λατρείαν τῆς φύσεως, καὶ ἐν τῷ Ἰουδαϊκῷ ναῷ, τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ;

Ἄγονος καὶ κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ἔμεινεν ἡ μονοθεΐα τῶν Ἀράβων· διότι ὁ Μωαμεθανισμὸς ἀντιφάσκει πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἔννοιας καὶ τοὺς ἀπαραιτήτους ὅρους τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλ' ἤγειρον καὶ οὗτοι μνημεῖα, ἐν οἷς ἀνταγαλῶν-

ται οἱ χαρακτῆρες τῆς χώρας ἢν διέτρεχον οἱ νομάδες οὗτοι λαοί, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν, τὸ θρήσκευμα, αἱ ἰδέαι, τὰ αἰσθήματα, πάντα ἐνὶ λόγῳ τὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Ὁ μονήρης καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ περιπλανώμενος βίος, καθ' ὃν μόνος δεσμὸς εἶναι ὁ τῆς φυλῆς, ἐξάπτει τὴν φαντασίαν καὶ εἰς τὴν καρδίαν διεγείρει σφοδρὰν ἐπιθυμίαν ἀναπαύσεως, σκιᾶς, ὑδάτων καὶ σαρκικῶν ἡδονῶν. Καὶ τῷ ὄντι, λεπτὰ ὄνειρα τῆς φαντασίας φαίνονται τὰ ἐξωτερικὰ κοσμήματα τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων, τὰ καὶ ἀραβικὰ διὰ τοῦτο καλούμενα· πλούσια, ἰδιότροπα, ἐπ' ἄπειρον ἐπαναλαμβανόμενα, ἐσωτερικῶς ὅμως δὲν περικλείουσιν οὔτε τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ σοφὰ σύμβολα τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Αἰγυπτίων, οὔτε τὴν εἰκονικὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ θεϊσμὸν ἄκαρπον, μετὰ πολλῶν δεισιδαιμονιῶν μεμιγμένον, καὶ ἀβροδίαιτον ζωήν, φιλήδονον ἑνταυτῷ καὶ ἀγρίαν, οὐδὲν ἕτερον ἔχουσαν κοινὸν πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἢ τὰ στοιχεῖα δι' ὧν καταστρέφεται.

γ'.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν πρώτην τοῦ πολιτισμοῦ πατρίδα, εὑρίσκομεν ἔτι σαφεστέραν ἀπόδειξιν τῶν προεκτεθεισῶν θεωριῶν. Πρὸ πολλοῦ παρετηρήθη, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἡ ἐν τῷ ἱστορικῷ κόσμῳ πρώτη ἐμφάνισις τῆς ἀτομικότητος, καὶ ὅτι τὸν χαρακτῆρα τοῦτον φέρει καὶ ἡ χώρα καὶ ἡ φυλὴ καὶ τὸ θρήσκευμα καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία· ἐντεῦθεν ἡ δραστηριότης καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ παντοία ἀνάπτυξις καὶ πρόοδος καὶ τελειοποίησις. Ἡ καλλιτεχνία ἑπομένως ἄλλον τύπον δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ εἰμὴ τὸν τῆς καλῆς ἀτομικότητος. Ἀλλ' ἐὰν ἐμβατεύσωμεν εἰς αὐτὰ τὰ πρῶτα καὶ συστατικὰ στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας, καὶ ἀναλύσωμεν αὐτὴν κατά τε τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν μορφήν, δὲν βραδύνομεν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἀτομικότητος ποικιλία ἐνοποιεῖται διὰ θαυμαστῆς ἑνότητος καὶ ἁρμονίας, ὅτι διὰ τοῦτο ἡ Ἑλλὰς παρήγαγε τὸν κατ' ἄνθρωπον τελειότατον τοῦ καλοῦ τύπον, πολλαχοῦ καὶ πάντοτε κατὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς αὐτοῦ χαρακτῆρας ἀξιομίμητον· καὶ ἐὰν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς πλαστικῆς τελειότητος τῶν ἀρχαίων θέσωμεν χριστιανικὴν ὑπόστασιν, φθάνομεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς καλλιτεχνικῆς ἐντελείας, διότι πλήρη ἔχομεν τότε τὴν ἁρμονίαν τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πεπερασμένου, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν διὰ τοῦ πραγματικοῦ δηλαδὴ πλήρη ἐκτύπωσιν τοῦ ἰδανικοῦ καὶ φανέρωσιν. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς θείας ὑποστάσεως εὑρίσκομεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τέχνῃ ἀνθρωπίνην· ὅμως ἡ ἐντέλεια τῆς ἐκφράσεως φθάνει διὰ μιᾶς ἐν Ἑλλάδι εἰς ἀνώτατον βαθμόν, ὥστε πᾶσα ἡ μετ' αὐτὴν ἀνάπτυξις τοῦ καλοῦ κατὰ τοσοῦτον προσεγγίζει πρὸς τὸ τέλειον, ὡς πρὸς τὸ στοιχεῖον τοῦτο, καθ' ὅσον πλησιάζει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν τελειότητα.

Πάντα ταῦτα ἐκφανέστερα ἴσως γίνονται ἐν τῇ μελέτῃ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἢ οἱασδήποτε ἄλλης τέχνης· καὶ ἐὰν συνενώσωμεν τοὺς γενικοὺς καὶ εἰδικοὺς χαρακτῆρας αὐτῆς μὲ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἰδίως ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἐν Ἑλλάδι, θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι προκύπτει αὐτὸς ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος, δι' ὃν δοξάζεται ἡ Ἑλλὰς, καὶ ὃν θαυμάζει καὶ θέλει πάντοτε θαυμάσει ὁ κόσμος. Τῷ ὄντι, ἐὰν καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐκφράζει, ὡς πᾶσα ἄλλη τέχνη, τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα, ἐὰν μεταξὺ τούτων κυριώτατον εἶναι τὸ θρήσκευμα, καὶ ἐὰν τοῦτο οὐδὲν ἕτερον ἦτο εἰμή, συμφώνως πρὸς τὸ καθολικὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ πνεῦμα, λατρεία ἀτομικοῦ θεοῦ ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν, μὲ πάθη καὶ αἰσθήματα ἀνθρώπινα καὶ ἀνθρωπίνας περιπετείας, ἕπεται ὅτι ὁ ναός, ὅστις εἶναι τὸ κύριον προϊὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ καθ' ὃν ἀπανταχοῦ ῥυθμίζονται τὰ ἄλλα πάντα, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τύπον οὐχὶ συμβολικὸν, ὡς ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐμμέσως καὶ ἐμβληματικῶς ἐκφράζοντα τὴν θρησκευτικὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ τὸν ἁπλοῦν καὶ ἔλλογον καὶ ἐρρυθμον τύπον τοῦ κατ' ἐξοχὴν οἰκήματος, ὃν ἐπαναλαμβάνουσι μετὰ τῶν ἀναγκαίων ἀλλοιώσεων καὶ στοαὶ καὶ οἰκίαι καὶ θέατρα καὶ βασίλεια, καὶ παντοῖα ἐνὶ λόγῳ οἰκοδομήματα. Καὶ τί ἀπῄτει ὁ τύπος οὗτος; κατὰ πρῶτον, τόπον κεκλεισμένον κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ διαστάσεις, συμφώνως πρός τινας νόμους μαθηματικοῦ ῥυθμοῦ, δι' ὧν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σχετίζεται πρὸς τὴν μουσικὴν, καὶ, ὡς εἶπεν ὁ Σχλέγελ, ἀναφαίνεται ὡς πεπαγωμένη ἁρμονία, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν χώραν, τὸ κλίμα, τὴν ἀνάγκην· ἔπρεπε, κατὰ δεύτερον λόγον, νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὸν ἀνώτατον νόμον τοῦ ἐν τόπῳ καλοῦ, τὴν συμμετρίαν, καὶ κανονικὰ σχήματα προσλαμβάνων, καὶ διαιρῶν καὶ συνδυάζων καὶ πολλαπλασιάζων αὐτὰ ἐπ' ἄπειρον, νὰ ἐμφαίνῃ τὴν καλὴν καὶ ἐναρμόνιον ἐκείνην σύστασιν, ἥτις αἰωνίως ἀκμάζει, διότι ἐπὶ αἰωνίων νόμων στηρίζεται. Αἱ διαστάσεις καὶ ἀναλογίαι τῶν Ἑλληνικῶν κτιρίων ἔχουσι λόγον σύμμετρον πρὸς ἀλλήλας, καὶ διὰ τοῦτο ἐμφαίνουσιν ἄκραν ἁρμονίαν ἑνότητος καὶ ποικιλίας, διότι δὲν εἶναι ἢ αὐτὴ ἡ ἑνότης δι' ἑαυτῆς ἀναπτυσσομένη, καὶ δι' ἑναίας μορφῆς ἑαυτὴν ἐξωτερικεύουσα· παρομοίως καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα· συμμέτρως ἀναπτύσσει διὰ ποικίλων μελῶν τὴν ἐσωτερικὴν ἑνότητα τοῦ ἰδίου ὀργανισμοῦ, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ἑνότητος, εἴτε μεμονωμένον εἴτε ἐν συμπλέγματι, εἰκονίζει αὐτὸ ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφία· παρομοίως ὁ ποιητικὸς λόγος ἀποκαλύπτει διὰ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτοῦ στοιχείων τὴν ἐσωτερικὴν ἑνότητα τῆς ἐννοίας, καὶ ἐν τῇ μουσικῇ ἀκτινοβολεῖ ὁ ἦχος ῥυθμιζόμενος ὑπὸ τῆς ἑνότητος τοῦ αἰσθήματος.

Τὰ στοιχεῖα τοῦ θεμελιώδους τύπου τοῦ κατ' ἐξοχὴν οἰκήματος, τὰ ὑποστηρίγματα, ἡ σκέπη, τὰ περιτειχίσματα παράγουσιν, ἀναπτυσσόμενα, τὸν στύλον, τὸ ἀέτωμα, τὸν περίβολον· ποικίλως δὲ τροπολογούμενα καὶ συνδυαζόμενα, γεννῶσι τοὺς

διαφόρους ῥυθμοὺς κατὰ τὸ διάφορον πνεῦμα τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν. Ὁ στύλος περιβαλλόμενος σχῆμα κατ' ἐξοχὴν σύμμετρον, στρογγυλοῦται, καὶ ἔχει ἐξ ἀνάγκης τρία μέρη, τὸν κορμὸν, τὴν βάσιν, καὶ τὸ κιονόκρανον· τὰ δύο τελευταῖα δὲν εἶναι ἁπλᾶ κοσμήματα, ἀλλὰ δηλοῦσι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος, ἀποτελοῦσι μέτρον, κατάληξιν, καὶ τρόπον τινὰ ῥυθμικὴν πρόοδον, δι' ἧς τελειοῦται ὁ στύλος καὶ ἐπαναλαμβάνεται· δηλοῦσι προσέτι τὸν σύνδεσμον πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω. Καὶ ἡ μὲν βάσις ἐνίοτε ἐλλείπει, καὶ τότε ἡ φαντασία ὑποθέτει τὸν στύλον βαθέως ἐρριζωμένον εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' οὐδέποτε τὸ κιονόκρανον, διότι τότε ὁ θεατὴς δυσαρέστως προσβάλλεται φανταζόμενος αὐτὸν παραλόγως πηγνύμενον εἰς τὰ ἄνω· τὰ δὲ ἄλλα κοσμήματα, καθὼ ἐπουσιώδη καὶ μὴ ἐξερχόμενα ἔνδοθεν, ἀλλ' ἐπιπρόσθετα, πρέπει νὰ ἦναι ἐλαφρὰ, ὀλίγα, καί ποτε ἔχουσι συμβολικὴν σημασίαν. Ὡσαύτως ὁ κορμὸς, ἀνάλογος πρὸς τὸ βάρος, καὶ ἔχων ὕψος ἀνάλογον πρὸς τὴν ἰδίαν διάμετρον, λεπτυνόμενος πρὸς τὰ ἄνω δηλοῖ στερεότητα καὶ ὑποστήριξιν· ὅτε εἶναι λεῖος, φαίνεται λεπτότερος, ὅτε δὲ ῥαβδωτὸς, πλατύτερος, καὶ ἐπαναλαμβάνει τὸ σύμμετρον τῆς ἰδίας μορφῆς· ὅθεν ὅταν ἦναι σφαιροειδὴς, κεκοσμημένος μὲ ἄνθη καὶ εἰκόνας, διακεκομμένος ἢ συμπεπλεγμένος μὲ κλάδους καὶ φύλλα, δηλοῖ ἀφιλοκαλίαν, παρεκτὸς ἐὰν ταῦτα ἀπαιτῇ ὁ χαρακτὴρ τοῦ κτιρίου. Ἀλλὰ τὸ ὑποστήριγμα ἀπαιτεῖ καί τι ὑποστηριζόμενον, ἄλλως μένει ἀτελὲς, καὶ φαίνεται προσδοκῶν τὴν συμπλήρωσίν του· ἐντεῦθεν τὸ ἐπιστύλιον, δηλαδὴ ἡ τοὺς στύλους συνδέουσα δοκὸς, καὶ ἄλλαι δοκοὶ ἐγκάρσιοι, ὧν αἱ κεφαλαὶ ἐξέχουσαι ἀποτελοῦσι τὰ τρίγλυφα, καθὼς τὰ μεταξὺ διαστήματα γεννῶσι τὰ μετώπια· τὴν σκέπην δηλοῖ ἡ κορωνὶς, καὶ τὸ ὅλον τοῦ γεισώματος συμπληροῦται οὕτως, ἐπικοσμούμενον ἐνίοτε διὰ φυτῶν καὶ ζώων, καὶ παρέχον τὴν βάσιν τῆς στέγης ἢ τοῦ ἀετώματος, συμμέτρους ἔχοντος καὶ τούτου διαστάσεις, δι' οὗ κορυφοῦται τὸ πρόσωπον τοῦ κτιρίου, ὃ περικλείει ἐσωτερικῶς ὁ περίβολος. Τὰ διάφορα ταῦτα μέλη δὲν συγχέονται χωρὶς νὰ διαφθαρῇ ὁ τύπος τῆς καλλονῆς, ὅστις εἶναι πρὸ πάντων τύπος λογικότητος. Ὁ περίβολος δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν στῦλον, διότι ἔχουσιν ἑκάτερος ἴδιον προορισμὸν δι' οὗ ἀμοιβαίως ἀποκλείονται· καὶ διὰ τοῦτο λίαν σπανίως οἱ ἡμίστυλοι ἐξέχουσι τοῦ πάχους τοῦ τοίχου, πρὸς ὃν εὐπρεπέστερον συγκολλῶνται τετράγωνοι παραστάδες. Ἐὰν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς ἐσωτερικὰς διαιρέσεις, τὸ πρόναον, τὸν ναὸν, τὸν ὀπισθόδομον, τὸ περιστύλιον, ἔχομεν πάντα τὰ οὐσιώδη μέλη τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ, τὸν ἐντελέστατον ἐκεῖνον τύπον τῆς διακρίσεως καὶ συνενώσεως τῶν ἀναγκαίων στοιχείων, τῆς ποικιλίας καὶ τῆς ἑνότητος, τῆς πλήρους ἁρμονίας, ὅστις ταυτίζει, ὡς πάντα τὰ μεγάλα ἔργα τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης, τὴν λογικότητα μὲ τὴν καλλονὴν, καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἴσως ἀρχαῖον καλλιτέχνημα, παρέχει τὴν ἁπλότητα, τὴν χάριν, τὴν διαύγειαν ἐκείνην καὶ τὴν γαλήνην, δι' ὧν περιβάλλεται ἀειθαλῆ νεότητα καὶ αἰώνιον οὕτως εἰπεῖν μειδίαμα ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἑλλάδος, διὰ δὲ τῆς πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσεως ἁρμονίας αὐτῆς, καὶ δι' ὧν ἀναλεῖ ἐνδόξων ἀναμνήσεων συγκινεῖ καὶ σήμερον τὴν καρδίαν, καὶ ἐγείρει τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου.

Ὁ τύπος οὗτος ἀνεπτύχθη, ἐτελειοποιήθη, καθωραΐσθη, διεποικίλθη κατὰ χώρας, φυλὰς, πολιτεύματα, θρησκεύματα, διαφόρους περιβληθεὶς χαρακτῆρας, καὶ τὰ συστατικὰ αὐτοῦ μόρια διαφόρως πως τροπολογήσας καὶ συνδυάσας· ἀλλ' εἷς καὶ ὁ αὐτὸς διέμεινεν οὐσιωδῶς, διατηρῶν ἐν τῇ ἑνότητι αὐτοῦ τὴν ἑνότητα τῆς ἐκφράσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, καὶ ταύτην συναρμόζων τῇ ποικιλίᾳ τῶν τοπικῶν διαφορῶν, καὶ ἐκπροσωπῶν οὕτως ὑπὸ ἰδιαιτέραν ὄψιν, ἀλλ' ἐκφανέστατα, τὴν ὁλομελῆ καὶ ἀδιάσπαστον ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ αὐτὴ ποικιλία ἥτις ὑπάρχει εἰς τὰς διαλέκτους, τὰ θρησκεύματα καὶ πολιτεύματα τῶν διαφόρων Ἑλληνικῶν κοινωνιῶν, παρατηρεῖται καὶ κατὰ τοὺς διαφόρους ἀρχιτεκτονικοὺς κόσμους ἢ ῥυθμούς. Ἡ διαφορὰ κατὰ τὸ ὕψος καὶ πάχος τῶν στύλων, τὰ διαστύλια, τὰς βάσεις, τὰ κιονόκρανα παράγει τὰς διαφορὰς τῶν τριῶν κυρίων ῥυθμῶν εἰς οὓς ἀνάγονται οἱ ἄλλοι. Ὁ ναὸς πυκνόστυλος, μετὰ χονδρῶν, χαμηλῶν καὶ ῥαβδωτῶν στύλων, ἁπλοῦς καὶ σεβαρὸς, ἐμφαίνει στερεότητα, καὶ εἰκονίζει τὴν ἐμβρίθειαν τοῦ Δωρικοῦ πνεύματος. Εὔστυλος δὲ γενόμενος καὶ ἐντελεστέραν περιβαλλόμενος συμμετρίαν, λεπτύνει καὶ ὑψόνει τοὺς στύλους ἀναδιπλῶν αὐτοὺς διὰ τῶν καλυκῶν εἰς τὸ κιονόκρανον, καὶ ἐκφράζει ὑπὸ τὸν Ἰόνιον τύπον ἀνδρικήν τινα χάριν καὶ ἐλαφρότητα, ἔχων ὡραιοτέρας ἀναλογίας· τέλος, πολλαπλασιάζων τὰς ἰδίας ἀναπτύξεις, ἀραιόνων τοὺς στύλους, πολυτελῆ φέρων κοσμήματα κατὰ τὸν Κορινθιακὸν ῥυθμὸν, φαίνεται ἁβρότερος καὶ μαλθακότερος, φθάνων εἰς τὰ μεθόρια τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς πτώσεως.

Δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐκταθῶμεν περὶ τῶν σχέσεων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς πρὸς τὴν γλυπτικὴν, ἥτις ζωογονοῦσα διὰ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὰ ψυχρὰ σχήματα τῆς πρώτης, συμπληροῖ ἐνίοτε τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς δι' ἀναγλύφων καὶ ἀνδριάντων, καὶ εἰσάγει εἰς τὸν ναὸν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐν αὐτῷ λατρευομένου Θεοῦ· πολὺ ὀλιγώτερον δυνάμεθα νὰ ἐνδείξωμεν ποῖα βοηθήματα παρέχει εἰς αὐτὴν ἡ ζωγραφία, διότι ταῦτα ὑποθέτουσι γνωστὴν τὴν φύσιν, τοὺς νόμους καὶ τὸν προορισμὸν ἀμφοτέρων. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ὁ τύπος τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ διοικεῖ καὶ ἐξηγεῖ τοὺς τύπους ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν κτιρίων, καθ' ὅσον καὶ στοαὶ καὶ θέατρα καὶ ἀμφιθέατρα καὶ παντοῖα οἰκοδομήματα φαίνονται ἀπόῤῥοιαι ἢ κέρματα τοῦ ναοῦ διαφόρως πως συνδυαζόμενα κατὰ τὸν διάφορον αὐτῶν προορισμόν. Ὁ αὐτὸς δὲ τύπος διὰ

τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως μετέβη εἰς τὸν νεώτερον κόσμον, καὶ ἐπικρατεῖ εἰσέτι καὶ ἐπαναλαμβάνεται, μᾶλλον ἢ ἧττον εὐστόχως τροπολογούμενος καὶ ἐφαρμαζόμενος. Συμφέρει δὲ ἴσως νὰ εἴπωμεν διὰ βραχυτάτων ποίας τινὰς ἀλλοιώσεις ὑπέμεινεν εἰσαχθεὶς εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κοινωνίαν.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ καλλιτεχνία εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὠχρὰ ἀνταράκλασις τῆς Ἑλληνικῆς. Στοιχεῖα ἴδια τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ εἶναι τὸ θετικὸν πνεῦμα, ἡ πολιτικὴ σύνεσις, ἡ διὰ τῶν κατακτήσεων ἐπέκτασις τοῦ κράτους, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου. Οὐχ ἧττον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἐνταῦθα ἐκφράζει τὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνίας, καὶ ἀκολουθεῖ τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως. Τὴν θεοκρατικὴν ἀριστοκρατίαν τῶν πρώτων αἰώνων διεδέχθη ἡ δημοκρατία, καὶ ταύτην ἡ μοναρχία. Καὶ πρὶν μὲν εἰσαχθῇ καὶ ἀφομοιωθῇ πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν κοινωνίαν ὁ Ἑλληνισμός, τὰ κτίρια ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς τὴν ὠφέλειαν ἢ τὴν καλλονήν. Ὁ ναὸς εἶχε τὸν ἱερατικὸν τύπον τῶν Ἐτρουρῶν, καὶ τὰ ἀμφιθέατρα, αἱ ἀγοραί, τὰ ὑδραγωγεῖα, οἱ μεγάλοι ὀχετοί, τὰ μνημεῖα, πάντα εἶχον σοβαρὸν χαρακτῆρα στερεότητος καὶ δημοσίας ὠφελείας. Εἰσαχθείσης δὲ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, περιεβλήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν μάλιστα τῶν αὐτοκρατόρων ἄγνωστον εἰς αὐτὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἡ παραστάς, τὸ τόξον, ἡ ἀψίς, ὁ θόλος ἐκφύονται ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν στοιχείων, καὶ οὐχὶ πάντοτε ἐναρμονίως συνδυάζονται μετ' αὐτῶν. Ἐγείρεται τὸ Πάνθεον ἐπὶ Αὐγούστου, ἐφάμιλλον τῶν Ἑλληνικῶν μνημείων, ἀλλ' ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ καὶ πρὸ πάντων μετὰ τὸν Ἀντωνῖνον ἄρχεται ἡ παρακμή, καὶ ὁ Ἑλληνικὸς τύπος διαφθείρεται. Τὴν ἐνότητα, τὴν ἁπλότητα, τὴν σαφήνειαν, τὴν κομψότητα, τὰς ὁποίας οὐδέποτε ἐγκατέλιπεν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοκαλία, διαδέχεται ἡ περιπλοκὴ καὶ ἡ σύγχυσις. Μεταξὺ τῶν κυρίων μελῶν παρεμβάλλονται ἄλλα διάμεσα· ὁ στύλος δὲν εἶναι πλέον ἁπλοῦς, δὲν συνδέεται πάντοτε μὲ τὸ γείσωμα, διακόπτεται δι' ἐξοχῶν καὶ εἰσοχῶν, συνάπτεται πρὸς τὰς παραστάδας, συσσωματοῦται μὲ τὸ τόξον, διαστρέφεται ἑλικοειδῶς, ἐκφύει προστύλια, ἐφ' ὧν τίθενται προτομαὶ ἢ ἀγάλματα, ἢ στηρίζεται ἐπὶ τούτων· οἱ ῥυθμοὶ συγχέονται, τὰ κοσμήματα αὐθαιρέτως πως ἐπιδαψιλεύονται καὶ ἀφιλοκάλως· ἐπὶ τέλους ἡ πτῶσις τῆς πολυθείας ἐπιφέρει ἐξ ἀνάγκης τὴν μεταβολὴν τῆς τέχνης, καὶ μεταβάντος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἀετοῦ εἰς Βυζάντιον, ὁ Χριστιανισμὸς παράγει νέους τύπους ἀρχιτεκτονικῆς συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα, τὴν λατρείαν, τὰς τελετάς του, τὰ νέα αἰσθήματα, τὰς νέας ἠθικὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος.

δ'.

Ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία δὲν ἠγέρθη κατὰ τὸν τύπον τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἀλλὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλικῆς. Τὸ βῆμα τῶν δικαστῶν μετεβλήθη εἰς ἱερὸν καὶ θυσιαστήριον· εἰς τὴν ἀνθρωπίνην δικαιοσύνην ἀντικατέστη ἡ διὰ τῆς θυσίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐξιλέωσις τῆς θείας ὀργῆς· αἱ πλευραὶ ἐξετάθησαν σταυροειδῶς ὡς βραχίονες ἐναγκαλίζουσαι ἐν τῷ σημείῳ τῆς λυτρώσεως ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα· θόλοι ὑψώθησαν πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἀναβιβάζοντες τοὺς ὕμνους καὶ τὰς δεήσεις τῶν πιστῶν πρὸς τὸν οὐράνιον πατέρα, καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὁ μέγιστος αὐτῶν, ὁ τροῦλλος, φέρει τὸ σύμβολον τῆς νίκης καὶ τῆς χριστιανικῆς δόξης ὑπεράνω τοῦ κόσμου. Αἱ ἐσωτερικαὶ τοῦ ναοῦ διαιρέσεις ἀντιστοιχοῦσαι πληρέστατα πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὰς τελετὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, συμβολικῶς ἐκφράζουσι τὰ δόγματα, τὰ μυστήρια, τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφάνισιν τοῦ Θεανθρώπου, τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, τὰ πάθη καὶ τὸν κοσμοσωτήριον θάνατόν του. Τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἐξωτερικόν, ὁ ῥυθμός, τὰ κοσμήματα, πάντα ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀντιστοιχοῦσι πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον, καὶ καταδεικνύουσι πόσον ἀπερισκέπτως καὶ ἀπρεπῶς ἐπειράθησαν τινὲς τῶν νεωτέρων νὰ ἐφαρμόσωσι τὸν κλασικὸν τύπον τῆς πολυθείας εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν.

Τὸ βυζαντινὸν λεγόμενον ὕφος εἰσήχθη εἰς τὴν Δύσιν, ὑπὸ Ἑλλήνων τεχνιτῶν κατ' ἀρχὰς ἐργαζόμενον, καὶ ἐπεκράτησε μέχρι τοῦ ιγ' αἰῶνος, ὅτε τὸ διὰ τοῦ Γερμανικοῦ στοιχείου ἐγγυθὲν εἰς τὴν Εὐρώπην νέον πνεῦμα παρήγαγε τὴν γοτθικὴν λεγομένην ἀρχιτεκτονικήν. Ἐὰν ἐρωτήσητε τοὺς σχολαστικοὺς θέλουσιν εἰπεῖ, ὅτι ἡ γοτθικὴ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι τὸ μὴ περαιτέρω τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς βαρβαρότητος, καθὼς βάρβαρα μέχρι τινὸς ἐθεωροῦντο καὶ αὐτὰ τὰ ἐντελέστερα τοῦ μεσαίωνος ποιήματα· ὅτι μεγίστη ἐπικρατεῖ ἐν αὐτῇ σύγχυσις καὶ παραλογία, καί τινες μετὰ τῆς σιγικῆς συνεννοῦντες αὐτὴν, περιλαμβάνουσιν ἀμφοτέρας εἰς τὴν αὐτὴν καταδίκην. Ἀλλ' οὐσιωδῶς εἶναι τύπος νέος, τύπος χριστιανικός, τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ λατρείαν ἐκφράζων ζωηρότατα καὶ μεγαλοπρεπέστατα. Μνημεῖα τῶν αἰώνων τῆς πίστεως, οἱ γοτθικοὶ ναοὶ ἠγέρθησαν ὑφ' ὁλοκλήρων λαῶν, κατὰ πολλὰς γενεὰς εὐσεβῶς ἐργαζομένων ἐν ᾄσμασι καὶ δεήσεσιν, ἐν δάκρυσι καὶ μετανοίᾳ, ἀφειδῶς καὶ ἀδιακόπως, κατὰ σχέδιον ἀγνώστου ἐνίοτε καλλιτέχνου, ὑπὸ μόνης ἐμπνευσμένου τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς ἐλπίδος. Τὸν τύπον τῶν γοτθικῶν ναῶν ἐπαναλαμβάνουσι μετ' ἰδίων τροποποιήσεων τὰ σύγχρονα οἰκοδομήματα, καθὼς τὸν ἴδιον τύπον μετέδωκαν οἱ Ἑλληνικοὶ ναοὶ εἰς τὰ ἄλλα κτίρια. Ὅλως παράλογον λοιπὸν ἤθελεν εἶσθαι νὰ ἀποσκυβαλίσωμεν ὡς ἀσήμαντον καὶ μηδαμινὴν τὴν καλλιτεχνίαν ὁλοκλήρου ἐποχῆς τῆς ἱστορίας, καὶ ἐποχῆς σημαντικωτάτης· διότι, εἰ καὶ δὲν ἔχει τὴν σοφίαν, τὴν ἔντεχνον πεῖραν καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ προβεβηκότος πολιτισμοῦ, ἔχει ὅμως τὴν ἀφέλειαν καὶ τὴν χάριν τῆς νεότητος, ἐν μέσῳ πολλῶν ἐλαττωμάτων μεγάλας ἀρετὰς, καὶ ἀληθὴς εἶναι ἀναγέννησις, διότι περιέχει τὰ σπέρματα τοῦ νέου πολιτισμοῦ. Τὸ πρωταρχικὸν στοιχεῖον τοῦ νέου τούτου ῥυθμοῦ εἶναι γωνία τις ὀξεῖα καὶ καμπυλόγραμμος (ogive), ἥτις πολλαπλασιάζουσα ἑαυτὴν, γεννᾷ ὅλα τὰ ἄλλα. Ἀνάπτυξις τοῦ ἀετώματος, τοῦ τόξου, τοῦ θόλου, ἡ νέα αὕτη ἀψὶς ὑπερυψοῦται, καὶ μεθ' ἑαυτῆς ἀνυψοῖ ὅλον τὸ κτίριον, ἀπανταχοῦ ἐντυποῦσα τὸ ἴδιον σχῆμα. Ὁ στῦλος λεπτότατος καὶ ὑψηλότατος, μετ' ἄλλων στύλων, ὡς δέσμη καλάμων, συμπλεκόμενος, ἐκφύει πρὸς τὰ ἄνω νέους κλάδους, οἵτινες συναπαντῶνται εἰς τὰ ὕψη, καὶ συναπτόμενοι ἀποτελοῦσι τὴν νέαν ταύτην ἀψίδα· ὥστε ὁ στῦλος δὲν εἶναι πλέον ἁπλοῦν ὑποστήριγμα, οὔτε ἐπιστύλιον ἔχει, οὔτε γείσωμα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἰδίας συνεχείας παράγει τὴν ὀρόφην τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐν ᾧ ὁριζοντείως καὶ διὰ μιᾶς συνορῶμεν τὰς ἀναλογίας καὶ ὅλην τὴν γαληνιαίαν ἁρμονίαν τοῦ ναοῦ τῆς ἀνθρωπομόρφου θεότητος, ἀδύνατον νὰ συλλάβωμεν διὰ τῆς ὁράσεως τὸ μέγεθος τῆς γοτθικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις καὶ ἄκοντος ἐγείρει τὴν κεφαλὴν τοῦ θεατοῦ πρὸς τὸν οὐρανόν. Ὁ γοτθικὸς ναὸς δὲν ἐπιδέχεται ἐξωτερικὰ περιστύλια, διότι εἰς ἐσώτερικὴν λατρείαν ὡρίσθη. Τὸ ἐξωτερικὸν εἶναι ἀπόῤῥοια καὶ ἀπαύγασμα τοῦ ἐσωτερικοῦ, καὶ τὸ ἐσωτερικὸν εἶναι συμβολικὴ παράστασις τοῦ δόγματος, τοῦ θρησκεύματος. Τὸ φῶς τῆς ἡμέρας διὰ στενῶν καὶ ἀψιδωτῶν θυρίδων εἰσερχόμενον, μετριάζεται ὑπὸ χρωματισμένων ὑέλων, διότι ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ ναοῦ μόνος πρέπει νὰ διαλάμψῃ ὁ ἀκτινοβολισμὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ καθὼς ὁ χριστιανὸς συγκεντροῦται εἰς τὰ ἄδυτα τῆς συνειδήσεως, καὶ ἐκεῖθεν ροεῤῥῶς ἀνυψοῦται πρὸς τὴν οὐράνιον αὐτοῦ πατρίδα, ὡσαύτως πάντα ἐν τῇ δυτικῇ Ἐκκλησία ῥεύουσι πρὸς τὰ ἔσω καὶ σπεύδουσι πρὸς τὰ ἄνω, πάντα μετὰ τοῦ ἀνθρώπου ὑποτάσσονται εἰς τὴν λατρείαν, εἰς τὸ πνεῦμα, εἰς τὸν Θεόν. Ἡ φύσις χορηγεῖ ἀφθόνως τὸν πλοῦτον αὐτῆς διὰ μυρίων κοσμημάτων, τὰ ὁποῖα, καί τοι πολυποίκιλα, ἀναρίθμητα, πλουσιοπαρόχως ἀπανταχοῦ διανεμόμενα, εἶναι τοσοῦτον λεπτὰ καὶ ἐλαφρά, ὥστε περιπλανῶνται καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις ἐφ' ὅλων τῶν μελῶν τοῦ κτιρίου, τὸ καλύπτουσι, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιβαρύνωσι, καὶ ἀναβαίνουσι μετ' αὐτοῦ μέχρι τῆς ὑψηλοτάτης βελόνης, οὐδόλως παραβλάπτοντα τὴν αὐστηρὰν ἑνότητα, οὐδὲ ἀλλοιοῦντα τὴν σοβαρὰν ἔκφρασιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη μορφὴ, εἴτε διὰ τὴν τότε ἀτέλειαν τῆς τέχνης, εἴτε πρὸς δήλωσιν τῆς ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ δαμάσεως τῆς σαρκὸς, οὐδαμοῦ ἀναφαίνεται εὔρωστος, ὡς ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς ναοῖς. Διά τε τῆς ζωγραφίας καὶ τῆς γλυπτικῆς ὑποβάλλεται εἰς τὸν ἱερογραφικὸν τύπον, συνδυάζεται μὲ τὸν ῥυθμὸν τοῦ ναοῦ, ἀποκρύπτεται εἰς τοὺς παστοὺς, στενοχωρεῖται ἐν τῷ κοιλώματι τῶν θυρίδων, καὶ διὰ μυρίων εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων μαρτύρων, ἁγίων καὶ ἀγγέλων, συμπληροῖ τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ ἔκφρασιν τοῦ κτιρίου. Ἡ ὕλη αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον ἐκπνευματοῦται διὰ τῶν ὀξυτάτων καὶ προμηκεστάτων βελονῶν, αἵτινες περατοῦσι τὴν ὀροφὴν, καὶ ἀφ' ὧν οἱ κώδωνες ἀναπέμπουσι τὸν σοβαρὸν ἦχόν των, καὶ εἰς ἀπέραντα διαστήματα τὸν διαδίδουσι καλοῦντες εἰς προσευχὴν τοὺς πιστούς. Ἄλλοτε αἱ βελόναι αὗται πολλαπλασιάζονται ἐπὶ τῆς στέγης, φέρουσι κόσμον ἱερῶν ἀγαλμάτων, καὶ εἰκονίζουσιν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τὸν ἄνω παράδεισον. Ἐὰν δὲ εἰς τὴν ἐκ τοιαύτης ἀρχιτεκτονικῆς βαθυτάτην ἐντύπωσιν προσθέσωμεν τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐσωτερικῆς μουσικῆς, ἣν εἰς ἀνώτατον βαθμὸν ὕψους ἀνεβίβασαν σοφοὶ καὶ εὐσεβεῖς μουσουργοὶ τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, θέλομεν κατανοήσει πόσον ἡ καλλιτεχνία συντείνει πρὸς ῥύθμισιν τῆς θρησκείας. Θέλομεν δὲ ὡσαύτως συναισθανθῇ πόσον ἐπιθυμητὸν εἶναι ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀναγέννησις τῆς καλλιτεχνίας νὰ γίνῃ πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς πίστεως, καὶ φέρουσα ἐξωτερικῶς τὴν πλαστικὴν τελειότητα τῆς ἀρχαίας, νὰ ἐμπνέηται ἐσωτερικῶς ὑπὸ τῆς θρησκείας, ἵνα διὰ τῆς χριστιανικῆς αὐτῆς ὑποστάσεως καὶ ἐπιῤῥοῆς ἐπισπεύσῃ τὴν ἠθικὴν ἀναμόρφωσιν, τὴν μόνην δυναμένην νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κοινωνικὴν εὐημερίαν καὶ τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον. Κατὰ τὴν λεγομένην ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως ἡ γοτθικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἔπεσεν εἰς ἀχρηστίαν, καὶ ὡς βάρβαρος καὶ ἀφιλόκαλος ἀπεσκορακίσθη· ἡ δὲ κατὰ τὴν γραμματολογίαν ἀναφαινεῖσα μίμησις τῆς ἀρχαιότητος ἔκτοτε ἐπεκράτησεν ἀποκλειστικῶς καὶ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ σχεδὸν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Συνδυασμοὶ μᾶλλον ἢ ἧττον εὔστοχοι καὶ εὐφυεῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τύπου ἐφηρμόσθησαν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν νέων κοινωνιῶν, καὶ ἡ ῥωμαντικὴ ἀντενέργεια μόνη ἀνώρθωσεν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τὴν ὑπόληψιν τοῦ Χριστιανικοῦ τύπου, ὁποκινήσασα καὶ περὶ τοῦ κλάδου τούτου τῆς καλλιτεχνίας τὰς πολυκρότους τῶν καλολόγων καὶ καλλιτεχνῶν διενέξεις.

Τοῦτο φέρει ἤδη ἡμᾶς εἰς τὸ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ζήτημα. Συμπίπτουσι περὶ τούτου οἱ σχολαστικοὶ μὲ τοὺς σφόδρα νεωτεριστὰς εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πλάνην. Οἱ μὲν ἰσχυριζόμενοι, ὅτι μόνη ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἔλλογος καὶ καλὴ καὶ ἀξιομίμητος, συμπεραίνουσιν ἐκ τούτου, ὅτι τὸ κράτος αὐτῆς θέλει εἶσθαι αἰώνιον, καὶ ὅτι πᾶσα μέλλουσα ἀρχιτεκτονικὴ δὲν δύναται νὰ ἦναι ἢ μίμησις τῆς ἀρχαίας· οἱ δὲ πᾶσαν μίμησιν ἀπαγορεύοντες, καὶ τὴν πλήρη ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς τέχνης πρεσβεύοντες, καὶ ἐνταυτῷ μὴ εὑρίσκοντες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις μήτε τῆς Ἑλληνικῆς μήτε τῆς γοτθικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τὰ στοιχεῖα, διότι ἡ μὲν πολυθεία παρῆλθεν ἀνεπιστρέπτως, ἡ δὲ χριστιανικὴ πίστις πολὺ ἐξησθενίσθη καὶ σχεδὸν ἐξέλιπεν ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τοῦ σκεπτισμοῦ καὶ τῆς ἰδιοτελείας, συνάγουσιν ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν ἔχει μέλλον, καὶ ὅτι ἀπελιθώθη μετὰ τῶν μνημείων αὐτῆς ἐν τῷ παρελθόντι τῆς ἱστορίας. Συμφωνοῦσι δὲ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν ἀλή-

θειαν, καίτοι ἀπ' ἐναντίων ὁρμώμενοι σημείων, καὶ ἀσυμβίβαστα δόγματα πρεσβεύοντες, καθ' ὅσον ἡ μίμησις εἶναι τῷ ὄντι θάνατος τῆς τέχνης· ὥστε ἡ κοινὴ αὐτῶν ἀπάτη εἶναι, ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μόλις ζῶσα τὴν σήμερον, μετ' οὐ πολὺ θέλει ἐκπνεύσει. Καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι τὴν αὐτὴν καταδίκην ἐπισείουσιν ἄλλοι κατὰ τῆς γλυπτικῆς, ἄλλοι κατὰ τῆς ποιήσεως, καὶ ἄλλοι κατὰ πάσης ἐν γένει καλλιτεχνίας. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐν ᾧ παραδεχόμεθα τὴν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῆς ἱστορίας ἀναγκαίαν ἐμφάνισιν καὶ ἔκλειψιν τῶν διαφόρων καλλιτεχνικῶν τύπων, διστάζομεν νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὸν θάνατον οὐδεμιᾶς τέχνης, καὶ γέννησιν νέας τέχνης ἠθέλομεν παραδεχθῆ εὐκολώτερον, ἢ τὴν ἐξάλειψιν οἱασδήποτε τῶν μέχρι τοῦδε ἀναπτυχθεισῶν. Τῷ ὄντι, ἡ καλλιτεχνία ἥτις δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ποίησις τοῦ καλοῦ, εἶναι στοιχεῖον ἀναγκαῖον τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως, διότι τὸ καλὸν εἶναι ἀναγκαῖον προϊὸν τῶν αἰσθητικῶν, νοητικῶν καὶ ἠθικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων. Βαθμός τις φιλοκαλίας ὑπάρχει καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς βαρβαρωτέρους λαούς, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑλικωτέρους ἀνθρώπους· καὶ ἡ φιλοκαλία εἶναι ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς καλλιτεχνίας. Τὸ καλὸν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ὑπάρχει κατὰ διαφόρους βαθμοὺς καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐκφανὲς ὁπουδήποτε ὑπάρχει ὄν, ὁπουδήποτε ὑπάρχει ἀληθὲς ἢ ἀγαθὸν, καθ' ὅσον εἶναι ὑπεροχὴ τοῦ ὄντος, ἔκφρασις τοῦ ἀληθοῦς, καὶ μὲ τὸ ἀγαθὸν ἐν μέρει ταυτίζεται. Ἢ πρέπει λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ ἦναι ἄνθρωπος, ἢ πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ συναισθανθῇ τὸ καλὸν τῆς φύσεως, καὶ τὸ ἐν ἑαυτῷ ἀληθὲς νὰ ἐκφράσῃ καὶ νὰ ἀγαπήσῃ. Ὅσῳ δὲ προβαίνει ἀναπτυσσόμενος καὶ τελειοποιούμενος, κατὰ τοσοῦτον ἔπρεπε νὰ προβῇ τελειοποιουμένη καὶ ἡ καλλιτεχνία, προσεγγίζουσα ἀεὶποτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὸ αἰώνιον παράδειγμα τοῦ καλοῦ, εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, ὅπερ συλλαμβάνει διὰ τοῦ πνεύματος ὁ καλλιτέχνης, καὶ ἐκφράζει διὰ τῶν ἔργων του, καὶ πρὸς ὃ ἀτενίζει καὶ σπεύδει ἀδιακόπως ἑλκυομένη ὑπ' αὐτοῦ ἡ ἀνθρωπότης. Ἐὰν δὲ τὸ καλὸν τῆς τέχνης φαίνεται ἀλλοιούμενον εἴτε κατὰ τὴν ὑπόστασιν εἴτε κατὰ τὴν μορφὴν, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας ὄψεως ὑφ' ἣν κατὰ καιροὺς ἀποκαλύπτεται καὶ ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας σφραγίδος τῆς διατυπούσης αὐτὸ διανοίας· ἀλλ' ἐὰν εἶναι ἐκτύπωμα τοῦ ἰδανικοῦ, πρέπει νὰ ἔχῃ, ὁπωσδήποτε ἀποκαλυπτόμενον ἢ διατυπούμενον, τὰ αὐτὰ πάντοτε συστατικὰ στοιχεῖα· καθὼς τὸ φῶς ποικίλα μὲν χρώματα παράγει ἐπὶ τῶν διαφόρων σωμάτων, καὶ κατὰ ποικίλους βαθμοὺς διαπέμεται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀπορρέει ἀενάως, καὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς νόμους πάντοτε διαδίδεται. Ἐκ τούτου ἕπεται, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ πρωτοτυπία δὲν εἶναι κατά τινα σημασίαν ἢ νέα μορφὴ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως. Τούτων τεθέντων, τί ἰδιαίτερον ἔχει ὡς πρὸς τὰς ἄλλας τέχνας ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἵνα ἀποτελέσῃ ἐξαίρεσιν, ἢ διατί τὸ ὀλιγάριθμον τῶν στοιχείων της τέλει δεσμεύσει τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν αὐτῆς, ἀφ' οὗ ἔτι ὀλιγώτερα στοιχεῖα ἔχει ἡ μουσική, καὶ οὐχ ἧττον παρέχει ἀνεξαντλήτους συνδυασμοὺς καὶ ἀναπτύξεις; Ἐὰν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἔκφρασις κοινωνικῶν ἐννοιῶν καὶ πρὸ πάντων τοῦ θρησκεύματος, ἡ θεία αὕτη ὑπόστασις οὐδέποτε θέλει ἐκλείψει. Ὁ κλασικὸς τύπος ἔχει στοιχεῖα πρόσκαιρα, ἐφήμερα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἀνεφάνη, ἀλλ' ἔχει καὶ τινα ἀΐδια. Ὁ δὲ χριστιανικὸς, βυζαντινὸς μὲν ἐν Ἑλλάδι, γοτθικὸς δὲ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἀπείρους ἐπιδέχεται ἀναπτύξεις. Ἀπόκειται δὲ εἰς τὴν μεγαλόνοιαν νὰ συμβιβάσῃ τὴν εὔστοχον τῶν δύο τούτων τύπων ἐφαρμογὴν πρὸς τὴν ἀχώριστον παντὸς καλλιτεχνικοῦ ἔργου πρωτοτυπίαν. Καὶ αὐτὴ ἡ βιομηχανία, ἡ τοῦ ὠφελίμου δημιουργὸς, ἧς τὰς τεραστείας προόδους ἥ τε ἐπιστήμη καὶ ἡ ἰδιοτέλεια, θαυμασίως ἀμιλλώμεναι πρὸς ἀλλήλας, ἐπισπεύδουσι καὶ γονιμοποιοῦσι, συμβάλλει πλέον ἢ ὅσον φανταζόμεθα εἰς τὴν ποίησιν τοῦ καλοῦ, καθ' ὅσον δαμάζουσα τὴν ὕλην ἐντυπόνει ἐπ' αὐτῆς τὴν σφραγῖδα τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν καθιστᾷ διαφανεστέραν, ὅ ἔστι, καλλιτεχνικωτέραν αὐτοῦ ἔκφρασιν. Καὶ δὲν ἠξεύρομεν ποίους νέους ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους θύνανται νὰ παραγάγωσιν αὐταὶ αἱ μᾶλλον ἀντίθετοι φαινόμεναι πρὸς τὸ καλὸν πλουτολογικαὶ ἀναπτύξεις. Τοιοτοτρόπως ἡ ἑνότης τοῦ πνεύματος ἐκδηλοῦται δι' αὐτῆς τῆς ποικιλίας τῶν γεννημάτων αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀληθὲς, τὸ ἀγαθὸν, τὸ καλὸν, ἀναβιβαζόμενα εἰς τὴν νόμιμον αὐτῶν θέσιν, συνυψοῦσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ νομιμοποιοῦσι τὸ ὠφέλιμον.

Ἐν Κερκύρᾳ, τῇ 24 Ὀκτωβρίου 1858.

Π. ΒΡΑΙΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΑΛΩΣΙΣ

ΤΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453.

Κατὰ τὰς ἀρχικὰς πηγὰς συγγραφεῖσα ὑπὸ

Α. Δ. ΜΟΡΔΤΜΑΝΝΟΥ (*).

Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ

ΥΠΟ

Κ. Ν. Κ.

—ooo—

Πρόλογος.

Ὅτε Μωάμεθ ὁ Β' εἰσήλασε τροπαιοῦχος τὸ ἔτος

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Τὸ Ἑλληνικὸν κοινὸν γνωρίζει ὅτι ὁ Κύριος Α. Δ Μορδμάννος, ἐπιτετραμμένος τὰ τῶν Ἀνατολικῶν πόλεων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξέδοτο πέρυσι πραγματείαν ἐπιγεγραμμένην Πολιορκία καὶ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453. Τῆς πραγματείας ταύτης, ἅμα δημοσιευθείσης, εἶχον καταχωρισθῆ ἀποσπάσματά τινα ἐν τῇ ἐφημερίδι Ὁ Ἕλλην, καὶ εἶχεν ἔκτοτε ἐκφρασθῆ ἡ εὐχὴ τοῦ νὰ μετεφρασθῇ, εἰ δυνατόν, ὁλόκληρον τὸ ἔργον. Ἡ εὐχὴ αὕτη ἐξεπληρώθη κατ' εὐτυχίαν· καὶ ἐπιχειροῦμεν ἀπὸ τῆς σήμερον ἐν τῇ Πανδώρᾳ τὴν ἔκδοσιν πλήρους τῆς πραγματείας ἐκείνης μεταφράσεως, ἐπὶ τούτῳ εἰς ἡμᾶς σταλείσης. Ἡ ὑπὸ τοῦ Κ. Μορδμάννου γενομένη περιγραφὴ τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι βεβαίως ἡ ἀκριβεστέρα ὅλων τῶν προηγουμένως ἐκδοθεισῶν. Ὁ Γιβδῶν δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν εἰμὴ κυρίως τας Ἑλληνικας πηγάς· ὁ Ἄμμερ προσέθηκεν εἰς ταύτας καὶ τας Τουρκικας, ἐτι δὲ ἐπιμελῆ τῶν τόπων παρατήρησιν. Ἀλλ' ἡ ἀνὰ χεῖρας πραγματεία, ἐκτὸς ὅλων τούτων τῶν πλεονεκτημάτων καὶ μακροχρονιωτέρας τοῦ χώρου αὐτοψίας, εἶχε πρὸς τουτοις τὸ βοήθημα πηγῆς ἀγνώστου εἰς ὅλους τοὺς προηγουμένους ἱστοριογράφους· εἶναι δὲ ἡ πηγὴ αὕτη τὸ πρὸ ὀλίγων μόλις ἐνιαυτῶν κατα πρῶτον ἐκδοθὲν ἡμερολόγιον αὐτόπτου τῶν πραγμάτων μάρτυρος, τοῦ Ἐνετοῦ Νικολάου Βαρβάρου. (Ὅρα τὴν ἀνάλυσιν τοῦ πονήματος τούτου ἐν τοῖς φυλλαδίοις 194, 195 καὶ 196 τῆς Πανδώρας.) Τὸ δὲ μέγιστον τῆς νέας περιγραφῆς προτέρημα εἶναι ὅτι ἔγραφη ὑπὸ ἀνθρώπου ἔχοντος χριστιανικώτατα, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἑλληνικώτατα, αἰσθήματα· αἱ δὲ ὀλίγαι λέξεις, τὰς ὁποίας ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἐπιφέρει περὶ τῶν αἰτίων τῆς πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, διαχέουσιν ἐπὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος πλειστον βεβαίως φῶς ἢ ἅπασαι αἱ πολύτομοι ἐκείναι φωνασκίαι ἱστορικῶν, οἵτινες δὲν ἔγραψαν εἰμὴ ἢ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ καθολικισμοῦ ἢ ἐν γένει τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα εἰρωνευόμενοι.

Ἡ μετάφρασις εἶναι ἔργον νέου καλοῦ κἀγαθοῦ, σπουδάσαντος καὶ σπουδάζοντος ἔτι ἐν Εὐρώπῃ, καί, καθ' ὅλας τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχομεν, παρέχοντος τὴν χρηστὴν ἐλπίδα ὅτι θέλει ἀναδειχθῆ ἄξιος τοῦ ἐντίμου ὀνόματος τὸ ὁποῖον φέρει. Μετὰ τὸ τέλος τῆς μεταφράσεως θέλομεν ἐπισυνάψει καὶ ἀκριβὲς ἀντίγραφον τοῦ ἀξιολόγου τοπογραφικοῦ τῆς πολιορκίας χάρτου, δι' οὗ ἐκόσμησε τὴν πραγματείαν αὐτοῦ ὁ συγγραφεύς.

1453 εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀνύψωσε τὴν ἡμισέληνον ἐπὶ τῆς ἁγίας Σοφίας, ἡ Εὐρώπη πᾶσα συνεταράχθη, καὶ πάντες πανταχοῦ διεσκέπτοντο τίνι τρόπῳ ν' ἀποδιώξωσιν ἐξ αὐτῆς τοὺς Τούρκους. Οἱ ἐν Εὐρώπῃ ἡμερίμνων ἐφ' ἅπαν τὸ διάστημα καθ' ὃ οἱ προπάτορες τῶν κατακτητῶν τούτων, κυριεύσαντες μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς ἐπαρχίας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, διεπεραιώθησαν εἰς Εὐρώπην, ἵδρυσαν τὸν θρόνον αὐτῶν ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ διέσπειραν μέχρι τοῦ Δουνάβεως τῶν Γενιτσάρων τὰ ἄτακτα στίφη λεηλατοῦντα τὴν χώραν. Μόνον τὰ ἀμέσως ἐνδιαφερόμενα κράτη, ἡ Σερβία, ἡ Οὐγγαρία, ἡ Βλαχία κτλ, ἐποιήσαντο μεμονωμένας πλὴν ἀσθενεῖς τινας ἀποπείρας ὅπως ἀποκρούσωσι τὸν ἐπαπειλοῦντα καὶ ὁσημέραι ἐξογκούμενον χείμαῤῥον. Ὅ,τι ὅμως διὰ τῆς κατακτήσεως ὁλοκλήρων ἐπαρχιῶν καὶ χωρῶν δὲν ἐγένετο, τοῦτο κατωρθώθη διὰ τῆς ἐκπορθήσεως μιᾶς μόνον πόλεως. Ἡ πτῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξήγειρε τὰ ἔθνη τοῦ ληθάργου αὐτῶν, καὶ ὡδήγησεν αὐτὰ, πλὴν φεῦ! βραδέως εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῶν καθηκόντων, ἅτινα μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπονειδίστως εἶχον λησμονήσει.

Ἡ τεραστία ἠχὼ τοῦ συμβάντος τούτου ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι τῳόντι ἀνταξία ὁλοκλήρων χωρῶν καὶ ἐπαρχιῶν. Ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος μετέθετο τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς Ῥώμης εἰς τὸ Βυζάντιον, εἰς τὴν πόλιν ταύτην τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἔδωκεν ὄνομα, καὶ τὸν χριστιανισμὸν ἐπικρατοῦσαν ἀνέδειξε θρησκείαν, διττῶς περιεποιήσατο ἑαυτῷ τὸ ἐπώνυμον τοῦ Μεγάλου. Τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην οὐδέποτε ἠρνήθη εἰς αὐτὸν ἡ ἱστορία, καὶ μόνον ἔνδεια γνώσεων ἢ ἀντιχριστιανικὴ θρησκομανία δύναται ν' ἀμφισβητῶσι περὶ αὐτῆς. Ἐν τῷ διορατικῷ αὐτοῦ πνεύματι προεῖδεν ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τὸ προτείχισμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐναντίον τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητος, ὅτι ἡ εἰδωλολατρεία ἀπώλετο ἀμαυρωθεῖσα ἐνώπιον τῆς λαμπρότητος τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ Κωνσταντινούπολις τοιαύτην κατέχουσα θέσιν πρέπει νὰ εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ἐθνικοῦ Εὐρωπαϊκοῦ δικαίου; Τὴν ἀλήθειαν ταύτην δὲν ἠδυνήθη νὰ κατανοήσῃ ὁ μεσαιών· αἱ προλήψεις τῶν λαῶν ἕνεκα τῆς θρησκομανίας, ὁ πόθος τῶν ἡγεμόνων πρὸς κατακτήσεις, ἐκώλυσαν τὴν Εὐρώπην ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ ἀληθὲς αὐτῆς συμφέρον. Τὸ σφάλμα τοῦτο ἐπέπρωτο ν' ἀποτίσῃ αὕτη διὰ δεινῶν συμφορῶν τέσσαρας ὅλας ἑκατονταετηρίδας.

Κατανοήσας τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ σημαντικότητα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐδαπάνησα ἐν μέρει, ὑπὲρ τὰ δέκα περίπου ἔτη τῆς ἐκεῖσε διαμονῆς μου, τὰς ὥρας αἵτινες ἐκ τῆς ὑπηρεσίας μου μοὶ ἐναπέμεινον, ἵνα συλλέξω ὡς οἷόν τε πλείονας χρονολογίας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ἐξελέγξω δι' ἐπανειλημμένης αὐτοψίας τῶν τόπων τὰς ἐκθέσεις τῶν συγχρόνων, καὶ ἵνα διαχωρίσω τὰ ἀπίθανα μυθολογήματα ἀπὸ τῶν ἐπιβεβαιουμένων συμβεβηκότων παρὰ μαρτύρων οἵτινες ὑπῆρξαν αὐτόπται. Καὶ παρέλιπον μὲν ἐνίοτέ τινα ἱστορούμενα ὡς ἀληθῶς συμβάντα, ἐξηκρίβωσα ὅμως δι' αὐστηρᾶς ἐρεύνης πολλὰς ἀβεβαίους χρονολογίας. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ τῆς περιγραφῆς ἐποχῶν τινων μεμονωμένων ἢ ἥκιστα μετ' ἀλλήλων συνδεομένων, σήμερον ἡ ἐξιστόρησις τῆς ἁλώσεως συνέχεται ἀποτελοῦσα χρονολογικῶς καὶ τοπογραφικῶς εὔρυθμόν τι σύνολον. Καὶ περὶ μὲν τὴν χρονολογικὴν διάταξιν μεγάλως ἐβοηθήθην παρὰ τοῦ πρὸ μικροῦ ὑπὸ τοῦ Χορνέτου ἐκδοθέντος ἡμερολογίου τοῦ Ἐνετοῦ Ν. Βαρβάρου, καθόσον ὅμως ἀπέβλεπε τὴν τοπογραφικὴν ἔρευναν αἱ μέχρι τοῦδε ὑπάρχουσαι ἐργασίαι ἦσαν ἀνεπαρκεῖς, καὶ ἠναγκάσθην ἐπανειλημμένως νὰ ἐπισκεφθῶ διάφορα μέρη τῆς πόλεως ὅπως διευκρινήσω πολλὰς πρὸ χρόνων ἐῤῥιζωμένας ἀπάτας.

Πηγαὶ δὲ τοῦ παρόντος πονήματος εἰσὶν αἱ ἑξῆς·

I. *Αὐτόπται μάρτυρες.*

Χρονικὰ Γεωργίου Φραντζῆ Πρωτοβεστιαρίου. Ἐν Βόνῃ, 1838.

Nicolo Barbaro P. V. Giornale dell'Assedio di Costantinopoli, 1453. Vienna 1856.

Isidori Rutheni Cardinalis Sabinensis Episcopi, Epistola de Constantinopolitanae Urbis expugnatione. Basil. 1536.

Leonardi Chiensis, Mitylenaei Archiepiscopi historia de urbis Constantinopoleos jactura captivitateque. Basil. 1562.

Οἷς προσθετέον τὰς ἐν τῷ Münsch' at ül Salatein παρὰ Φεριδοὺν βοϊ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1264 (1848) περιεχομένας ἐπιστολὰς τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ, ἐν αἷς ὅμως παρατηροῦνται ἴχνη τινὰ μαρτυροῦντα τὴν μεταγενεστέραν αὐτῶν σύνταξιν.

II' *Σύγχρονοι ἱστοριογράφοι.*

Δούκα ἱστορία Βυζαντινή. Ἐν Βόνῃ 1834.

Λαονίκου Χαλκοκονδύλου Τουρκικὴ ἱστορία. Ἐν Βασιλ. 1562.

Ἐκ τούτων ὁδηγούμενος ἐξηρεύνησα συστηματικῶς πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν ἐργασίαν ταύτην, καταμετρῶν διὰ τοῦ διαβήτου καὶ τοῦ πήχεως τάτε τείχη καὶ τοὺς πύργους, ἀντιγράφων τὰς ἐπιγραφὰς ἐξετάζων ἀκριβῶς πᾶσαν ἀξίαν λόγου κατεδάφισιν ἢ ἀνακαίνισιν τῶν οἰκοδομῶν, ἰχνογραφῶν τὰ σημαντικώτερα μέρη, καὶ τέλος συλλέγων τὰς ἐγχωρίους παραδόσεις αἵτινες παρέσχον μοι πολλὰς χρησίμους πληροφορίας. Κατὰ τὰς ἐκδρομάς μου συνωδευόμην ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρὰ τοῦ Διδ. Κ. Δεθιέρ, διευθυντοῦ τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ Αὐστριακοῦ σχολείου, μεθ' οὗ ἐξήλεγχον ἐπιτοπίως καὶ αὐθωρὶ τὰς ἀντιφατικὰς γνώμας.

Πρὸς τούτοις συνεβουλεύθην ἐπιμελῶς τὰ προδημοσιευθέντα, ἤτοι τὴν Histoire du Bas-Empire par Le Beau, revue entièrement, corrigée et augmentée par M. de Saint-Martin et continuée par M. Brosset, Tome XXI. Paris 1836.

Geschichte des osmanischen Reiches durch Joseph von Hammer 1. Band Pesth 1827. — J. W. Zinkeisen Geschichte des osmanischen Reiches in Europa I Theil Hamburg 1840. — Cheirullah Effendi: Dewleti Aliéi Osmanié Tarichi (Ἱστορία τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους). Ἐν Κωνσταντ. 1271 Ἐγείρας (1855), καὶ ὁσάκις εἰμὶ διαφόρου γνώμης αἰτιολογῶ τοῦτο ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσιν.

Ἀποχωρίσας ἐκ τῆς παρούσης συγγραφῆς πᾶν τὸ ἀπίθανον καὶ μυθικὸν μᾶλλον, ἐνόμισα οὐχὶ πάντη ἀλυσιτελὲς νὰ συλλέξω ταῦτα εἰς ἰδιαίτερον παράρτημα, εἰς ὃ συνῆψα κατὰ λέξιν μετάφρασιν τῆς Τουρκικῆς βίβλου τῆς ἐπιγραφομένης « Tarich Müntechebati Evlia Tschelebi », καὶ περιεχούσης τοιούτου εἴδους διηγήματα.

(Ἕπεται συνέχεια.)

Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΡΩΣΣΙΑ.

—ooo—

(Τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 216, 217, 218.)

—

Κληρονόμος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Ρωσσίας εἶναι ὁ μέγας Δοὺξ Ἀλέξανδρος. « Τοῦ βλέμματός του ἡ ἔμφασις εἶνε ἡ καλοκἀγαθία, εἶπον οἱ πλησιέστερον ἐξετάσαντες αὐτὸν πρὸ δώδεκα σχεδὸν ἐτῶν· τὸ βάδισμά του χάριεν, ἐλαφρὸν καὶ εὐγενές· εἶναι ἀληθὴς πρίγκηψ. Ἂν αὐτὸς βασιλεύσῃ οἱ λαοὶ θέλουσιν· ὑπακούει ἑλκυόμενοι ὑπὸ μόνων τῶν θελγήτρων καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐκτὸς μόνον ἐὰν αἱ ἀνάγκαι τὰς ὁποίας συνεπάγει ἡ θέσις τοῦ Αὐτοκράτορος ἐν Ρωσσίᾳ μεταβάλωσι τὴν φύσιν ὅταν μεταβληθῇ καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ. »

Ποίαν κρίσιν δυνάμεθα ἄραγε νὰ ἐκφέρωμεν σήμερον περὶ τῆς πρὸ ἱκανῶν χρόνων σχεδιογραφηθείσης ταύτης εἰκόνος; ὅτι καὶ σήμερον εἶναι ἀκριβεστάτη· ὅτι ὁ μέγας Δοὺξ Ἀλέξανδρος καὶ τριάκοντα τεσσάρων ὧν ἐτῶν εἶνε ὁ αὐτὸς οἷος ἦτον εἰκοσαετής. Τὸ σῶμα, καί τοι ἀναπτυχθὲν καὶ ἀνδρωθέν, οὐδόλως ἐμετρίασε τὸ θέλγητρον τῆς συμπεριφορᾶς. Καὶ ἔχει μὲν τὸ ἦθος μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἀριπρεπέστερον, ἀλλὰ καὶ πάλιν συνεκφαίνεται ἐμφυτος γλυκύτης, ἀείποτε ἀναλλοίωτος. Τὸν εἶδον πολλάκις καὶ εἰς τὴν Ρωσσίαν, τὸν εἶδον καὶ εἰς τὴν Φινλανδίαν· καὶ πάντοτε ἡ ὄψις του μοὶ ἐπροξένησεν αἰσίαν ἐντύπωσιν. Τὸ ἐπικρατέστερον φυσικὸν αὐτοῦ δώρημα εἶνε ἡ περὶ τὸ ὁμιλεῖν εὐστοχία· δὲν λέγω τὴν εὐστοχίαν ἐκείνην ἥτις εἶναι καρπὸς κρυψινοίας, ἀλλὰ τὴν ἔμφυτον, τὴν οὖσαν ἀπόρροιαν ψυχῆς ὡραίας καὶ ἀγχινόου, εὑρισκούσης ἐν οἰκείῳ τόπῳ τὸν ἁρμόδιον λόγον, τὸν εἰσδύοντα εἰς τῆς καρδίας τὰ ἐνδόμυχα. Εἰπόν τινες, τὸ γνωρίζω, ὅτι προτερήματα τοσοῦτον ἁβρὰ ἀπείργουσι παρὰ τῷ μεγάλῳ Δουκὶ τὸ ἀνδρικὸν τοῦ χαρακτῆρος· οὐδὲν ὅμως ψευδέστερον. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος, ὅστις γνωρίζει ἐξ ἑαυτοῦ τί ἐστιν ἀνδρικὸς χαρακτὴρ, φαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου δι' οὗ φέρεται πρὸς τὸν υἱόν του, πόσον εἶνε βέβαιος ὅτι εἰς αὐτὸν εὑρίσκει, κατὰ τοῦτο, ἄλλον ἑαυτόν.

Ἀλλ' ὁ μέγας Δοὺξ Ἀλέξανδρος ἔχει ἀδελφόν· ἀληθεύει ἄραγε ὅτι ὁ ἀδελφὸς οὗτος εἶναι τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ; Πολλοὶ δὲν συμμερίζονται τὸ φρόνημα τοῦτο. Οἱ ἀδελφοί, φίλοι τοὺς ὁποίους δίδει ἡ φύσις, πολλάκις, καὶ ἂν ὀλίγον ὁμοιάζωσι πρὸς ἀλλήλους, εἰς πολλὰ ὅμως ὁμοφρονοῦσι πλησίον τοῦ θρόνου. Παρατηρήσατε εἰς τὴν Γαλλίαν· ὡμοίαζε πρὸς τὸν Λουδοβίκον ΙΓ', μικρὸν μὲν τὸ πνεῦμα, ἀτρόμητον δὲ τὴν καρδίαν, ὁ ἀδελφός του Γάστων, ὅστις παρῄτει ὅλους τοὺς φίλους του εἰς τοὺς κινδύνους καὶ εἰς τὰς σκευωρίας ὅπου τοὺς ἔρριπτεν αὐτὸς ὁ ἴδιος; ὡμοίαζε τὸν Λουδοβίκον ΙΔ' ὁ ἀδελφός του Δοὺξ τῆς Αὐρηλίας, ὅστις ἐξέθετε μὲν ἑαυτὸν εἰς τὰς μάχας, ἔβαφε δὲ τὰς παρειὰς διὰ ψιμμυθίου, ἐνεδύετο γυναικωδῶς, καὶ μόνα τὰ στολίδια καὶ τὰ κομψὰ φορέματα ἠγάπα; ὡμοίαζεν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, τὸν Λουδοβίκον ΙΗ', φιλολόγον ὀλίγον τι σχολαστικόν, ἀλλ' ἡγεμόνα ἐχεφρονέστατον, ὁ Κάρολος Γ', ὁ ποτὲ μὲν γυναικάρεσκος, ποτὲ δὲ φιλόθρησκος καὶ πάντοτε ἄβουλος; Καί, διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Ρωσσίαν, ὁ ὡραῖος, ὁ γενναῖος, ὁ ἀξιαγάπητος καὶ εὐεργετικὸς αὐτοκράτωρ Ἀλέξαν-

δρος Α', δὲν ἦτο ὅλως ἀντιθέτου χαρακτῆρος πρὸς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον; Τίς δὲν ἤθελε πιστεύσει ὅτι αὐτοὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ ἦσαν ἀντιπαθεῖς πρὸς ἀλλήλους; καὶ ὅμως ἠγαπῶντο.

Καὶ σήμερον ὁ ἀδελφὸς τοῦ μέλλοντος ν' ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλέξανδρος Β', καλεῖται Κωνσταντῖνος· ἐσφαλμένως ὅμως ἤθελέ τις ἐξάξει ἐκ τούτου κακὸν οἰωνόν· διότι ὁ Κωνσταντῖνος, καί τοι μὴ ἔχων τὸ θελκτικὸν καὶ ἐπιεικὲς ἦθος τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του, δὲν εἶνε ὅμως καὶ τραχύς. Ναὶ μὲν λέγεται ἐπίμονος, ἔχει ὅμως ἔλλογόν τινα ἐπιμονήν, οὐδόλως μετέχουσαν βαρβαρότητος. Συνεθισμένος ἄλλως τε εἰς τὴν ναυτικὴν δίαιταν, ἐπειδὴ εἶνε γενικὸς ναύαρχος τῶν στόλων τῆς Αὐτοκρατορίας, ἔχει πλειοτέραν ἀνεξαρτησίαν καὶ λαλεῖ ἐλευθερώτερον τοῦ ἄλλου υἱοῦ τοῦ Τσάρου. Τοῦτο ἴσως ἀποκαλοῦσι Ῥῶσσοι τινὲς ἀπότομον τρόπον. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶνε πεπαιδευμένος, ἀνδρεῖος, γενναῖος· καὶ ἐὰν διατηρῇ τι ταρταρικὸν, αὐτὸ τὸν καθιστᾷ, ὡς εὐρωπαῖον, μᾶλλον περισπούδαστον· ἀλλ' εἶνε φιλοδοξότατος κατὰ βάθος, καὶ δὲν ἀνέχεται ὑπ' οὐδενὸς τὴν ἐλαχίστην ὀλιγωρίαν πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ βαθμοῦ του.

Μίαν τῶν ἡμερῶν προσέταξε νὰ τεθῇ ὑπὸ κράτησιν ὁ μέγας Δοὺξ, ὁ κληρονόμος, ὡς ἀναβὰς εἰς τὸ πλοῖόν του χωρὶς προηγουμένως νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειάν του. Πολλάκις δὲ τὸν συνέλαβον ἐξηπλωμένον ἐπὶ χάρτου τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ σύροντα μὲ μολυβδοκόνδυλον γραμμὰς ὁροθετικάς. Ὅτε δὲ τὸν ἠρώτων τί κάμνει; — Προσδιορίζω, ἀπεκρίνετο, τὸ μέρος ἑκάστου· εἰς τὸν ἀδελφόν μου τοῦτο, εἰς ἐμὲ ἐκεῖνο. — Ἐν γένει ὁ μέγας Δοὺξ Κωνσταντῖνος, εἶνε εἷς τῶν κυριωτέρων στύλων τῆς Ῥωσσικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τὸ ἐξοχώτερον πρόσωπον τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς.

Ὁ ὡραιότερος στολισμὸς τῆς αὐλῆς ταύτης πρὸ πέντε ἐτῶν ὑπῆρχεν ὁ μέγας Δοὺξ Μιχαὴλ, ὅστις ἀποθανὼν ἀφῆκε μνήμην ἀγήρω καὶ ἀκμάζουσιν μέχρι τῆς σήμερον εἰς Πετρούπολιν. Ἦτο νέος καὶ ὡραῖος, τὸ ἀνάστημα ὀλίγον τι μετριώτερος τοῦ Νικολάου, ἀλλ' ἤθους στρατιωτικωτέρου. Ἐρ' ὅλης του τῆς ζωῆς κατεγίνετο εἰς στρατιωτικά· ἐνόμιζες ὅτι, κατ' αὐτὸν, ὅλη ἡ πολεμικὴ τέχνη συνίστατο εἰς τὸν τρόπον τοῦ φορεῖν περικεφαλαίαν, ἢ τοῦ κομβόνειν στολὴν στρατιωτικήν· βεβαίως δὲ ἐκληρονόμησε τὸ ἰδίωμα τοῦτο παρὰ τοῦ πατρός του Παύλου Α', ὅστις εἶχε μεταβάλει καὶ τὸν ἱματισμὸν, καὶ αὐτὸ ἔτι τὸ κάλυμμα τοῦ στρατιώτου. Γνωστὸν μάλιστα εἶνε ὅτι ταῦτα αἰνιττόμενος ὁ Σουβαρώφ, εἶχεν εἰπεῖ ποτέ· « Πυρόκονιν διὰ τὰ κανόνια, καὶ ὄχι κόνιν διὰ τὰς κόμας· αἱ οὐραὶ δὲν εἶναι λόγχαι. »

Ὁ μέγας Δοὺξ Μιχαὴλ ἦν λοιπὸν πατρώζων κατὰ τοῦτο· ἀλλ' εἰς τὴν αὐλήν του, καὶ σχεδὸν εἰς τὴν οἰκιακήν του συναναστροφὴν, εὑρίσκετό τις ἀξιωματικὸς, ἄνθρωπος εὐφυὴς καὶ ἀστειότατος, πλὴν ἀμελὴς καὶ ἄφροντις ὅσον δίδεται, τὸν ὁποῖον ὁ μέγας Δοὺξ ἠγάπα πολὺ διὰ τὰς εὐτραπελίας του, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἐδυσανασχέτει πολλάκις διὰ τὴν ὀλιγωρίαν του. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἦτον ὁ πρῴην λοχαγὸς Β. . . . μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συνῆψα σχέσεις εἰς Πετρούπολιν. Μίαν ἡμέραν ἐν καιρῷ θέρους ὅτε ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἐδιοίκει τὴν φρουρὰν τῆς ἐξοχῆς τοῦ Αὐτοκράτορος, διαβαίνων ὁ μέγας Δοὺξ ἐντὸς ὀχήματος ἔξωθεν ἀγροῦ τινος κειμένου ἐκεῖ πλησίον, τὸν βλέπει ἐξηπλωμένον μεταξὺ τῶν χόρτων, καὶ ἐνδεδυμένον ὡς ἡ Ἀφροδίτη τῶν Μεδίκων. Προσέταξεν ἀμέσως τὸν ἡνίοχον νὰ ταχύνῃ τὸ βῆμα, καὶ μόλις φθάσας εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀγροκήπιον, πεζεύει καὶ ὑπάγει πρὸς τὴν φρουράν· εὑρίσκει δὲ τοὺς στρατιώτας παρατεταγμένους, καὶ τὸν ἀρχηγόν των ἐπὶ κεφαλῆς, φοροῦντα ἀνεπιλήπτως τὴν στολήν του.

— Πῶς Β. . . . εἶσαι σύ! ἠρώτησεν ἔκθαμβος ὁ μέγας Δοὺξ.

— Ναί, ὑψηλότατε.

— Δὲν ἦσα πρὸ μικροῦ εἰς τὰ χόρτα τοῦ ἀγροῦ ἐξαπλωμένος;

— Πιθανόν, ὑψηλότατε.

— Καὶ λοιπὸν πῶς εὑρέθης ἐδῶ;

— Ὑπάρχουν ἄνθρωποί τινες ἱκανοὶ νὰ εὑρίσκωνται συγχρόνως εἰς διάφορα μέρη.

— Ἔστω, σὲ συγχωρῶ· εἰπέ μοι μόνον τίνι τρόπῳ ἔπραξες.

— Μὲ εἶχε φέρει ἕως ἐδῶ ἡ ὑψηλότης σας.

Καὶ τῳόντι ὁ εὐσταλὴς ἀξιωματικὸς ἐκ τῆς χλόης ὅπου ἔκειτο εἶχε πηδήσει εἰς τὸ ὄχημα τοῦ μεγάλου Δουκός, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ἀναβὰς ἦλθε μέχρι τῆς φυλακῆς· ἕως δὲ νὰ φθάσῃ ὁ μέγας Δοὺξ εἰς τὸν πύργον καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ πεζός, αὐτὸς ἐνεδύθη καὶ παρέταξε τὴν φρουράν.

Οὐδεὶς τῶν θεραπόντων τῆς αὐλῆς Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' εἰς τὴν Γαλλίαν, ἤθελε τὸ κατορθώσει καλήτερον. Καθὼς δὲ οἱ πόδες τοῦ Ῥώσσου ἀξιωματικοῦ ἦσαν ὠκεῖς, οὕτως εἶχε καὶ τὸ πνεῦμα δεξιόν· εἰς πᾶσαν ἐρώτησιν εὕρισκεν ἀπόκρισιν προσφυᾶ, καὶ οὐδέποτε ἠπόρει.

Ἰδοὺ καὶ ἄλλο ἀνέκδοτον περὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Μετά τινας ἡμέρας ὁ μέγας Δοὺξ ἀπήντησεν ἐκ νέου τὸν Β. . . . ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ ἐνδεδυμένον ἢ μᾶλλον γυμνὸν ὡς καὶ προηγουμένως· θελήσας δὲ νὰ σωφρονίσῃ αὐτὸν προσέταξε ν' ἀναβῇ εἰς τὸ ὄχημά του ὅπως εὑρίσκετο. Καὶ φθάσας εἰς τὸν πύργον, τὸν ἐκλείδωσεν ἐντὸς τοῦ κοιτῶνός του, καὶ προσεκάλεσε τὸν ἀνώτατον διοικητὴν τῆς φρουρᾶς.

— Κύριε διοικητά, λέγει, τί φρονεῖτε περὶ τῆς κοσμιότητος τῶν ἀξιωματικῶν σας καθόσον ἀφορᾷ τὴν στολήν των;

— Τῇ ἀληθείᾳ, ὑψηλότατε, δὲν ἔχω μέχρι τοῦδε ἀφορμὴν παραπόνων.

— Ἀ! δὲν ἔχετε ἀφορμὴν παραπόνων!

— Μήπως ἡ ὑμετέρα ὑψηλότης παρετήρησε τίποτε;

— Ἂν παρετήρησα! . . . . Καὶ συγχρόνως ἤνοιξεν ὁρμητικῶς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος· ἀλλ' ὦ τοῦ θαύματος! ὁ Β. . . . . εὑρέθη ὄρθιος, τὴν μὲν

ἀριστερὰν ἔχων ἐπὶ τῆς πλευρᾶς, τὴν δὲ δεξιὰν ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἐν μεγάλῃ στολῇ ἀρχιστρατήγου· διότι ἅμα κλειδωθεὶς εἶχε σπεύσει νὰ φορέσῃ τὴν στολὴν τοῦ ἰδίου μεγάλου Δουκός. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ μέγας Δούξ ἐξεκαρδίσθη γελῶν.

Εἴπομεν ἄλλοτε ὅτι εἰς τὴν Ῥωσσίαν ὑπάρχουσι δύο μερίδες, ἡ τῶν ξένων ἡ καὶ γερμανικὴ λεγομένη, διακρινομένη πάντοτε διὰ τὴν περὶ τὸ πολίτευμα αὐτῆς φρόνησιν καὶ ἐπιτηδειότητα, καὶ ἡ τῶν παλαιῶν Μοσκοβιτῶν, πανοῦργος, κατακτητικὴ καὶ αὐθάδης. Ὁ Κόμης Νεσσελρόδ ἦτο κατ' αὐτοὺς τοὺς τελευταίους καιροὺς ὁ ἀρχηγὸς τῆς μερίδος τῶν ξένων· ὁ δὲ πρίγκηψ Μεντζικώφ, ὁ πολυθρύλλητος μετὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν τελευταίαν πρεσβείαν του, ὁ μέγας σημαιοφόρος τῶν παλαιῶν Μοσκοβιτικῶν ἰδεῶν καὶ ἀξιώσεων. Ἑβδομηκοντούτης τὴν ἡλικίαν, ἔχει ἀνάστημα μέτριον, τὴν κόμην βραχεῖαν καὶ λευκὴν, τὴν κεφαλὴν μικρὰν, τὸ μέτωπον ὀστεῶδες καὶ πλατὺ, τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου γωνιώδεις καὶ ξηροὺς, τὸ ὄμμα πλῆρες γοργότητος· τὸ δὲ βάδισμα ὑπερήφανον, ἀλλ' ὀπωσοῦν βαρὺ ὡς τραυματισθεὶς τὸ 1826 εἰς τὴν Βάρναν. Συγκαταριθμούμενος μεταξὺ τῶν πλουσιωτέρων ἀριστοκρατῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἔχει χιλιάδας χωρικῶν καὶ τόσα ὑποστατικὰ, ὥστε θεωρεῖται διὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ποικιλίαν αὐτῶν ὑπέρτερος καὶ τῶν μεγαλητέρων τῆς Ἀγγλίας κτημάτων. Καὶ ὅμως ἡ οἰκονομία του εἶνε ἀπαραδειγμάτιστος· ἐάν τις πιστεύσῃ τοὺς καλῶς περὶ τούτου πληροφορημένους, ἡ οἰκονομία του καταντᾷ εἰς τὸν ἔσχατον ἐκεῖνον ὅρον εἰς ὃν δίδομεν ἄλλην ὀνομασίαν. Ὁ Μεντζικώφ, εἰς τὸν ἰδιωτικὸν αὐτοῦ βίον διάγει ὡς παλαιὸς *βογιάρος*· εἶνε ὀξύθυμος, δεσποτικὸς, δύστροπος, προστάζει ὡς κυρίαρχος, καὶ ὅταν ἡ ὀργὴ ἀνάψῃ τὸ αἷμά του γίνεται τρομερός.

Ἀξιοῦσί τινες ὅτι ἐν ᾧ εἶνε αὐλόδουλος τολμᾷ νὰ δίδῃ προσοχὴν εἰς τάσεις τινὰς ἐναντίας εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς αὐλῆς. Λέγουσιν ὅτι πολλάκις ἀδιαφορεῖ τί θέλει ἡ αὐλὴ, καὶ ὅτι εἶναι ἄνθρωπος ἀνεξαρτήτων ἰδεῶν. Ἀγαθῇ τύχῃ ἐπανέρχεται εἰς τὴν μνήμην του, ἐγκαίρως πάντοτε, τίνος τόπου ἄνθρωπος εἶνε καὶ ὁποῖον ὄνομα φέρει. Διὰ τὴν εὐλάβειάν του ὅμως ταύτην πρὸς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, ἀποζημιοῦται ἐκδικούμενος τοὺς ὁμοίους του· τοὺς καταπολεμεῖ διὰ τοῦ τόξου τῆς σατύρας, καὶ εἰς τὴν Πετρούπολιν ἀπολαύουσι φήμης πολλῆς εὐφυΐας, ἀλλ' ὑπερβολικῆς κατ' ἐμὴν ἰδέαν, τὰ τοῦ πρίγκηπος Μεντζικώφ λογοπαίγνια. Ἓν μόνον ἐκ τούτων, ἀναγόμενον εἰς τὸν πρίγκηπα Τσερνιτσὲφ φέρομεν εἰς παράδειγμα, ὡς ἀληθῶς εὐφυές.

Ὁ πρίγκηψ οὗτος, Ἀλέξανδρος τὸ ὄνομα, ἐκυρίευσε κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1814 μικράν τινα πόλιν τῆς Γερμανίας, καὶ ἡ σύζυγός του ἀδιακόπως ὡμίλει περὶ τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως αὐτῆς ὡς ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξιομνημονεύτων. Εὑρισκομένη εἰς συναναστροφήν τινα, — Καλέ, ἀνέκραξε, προσποιουμένη ὅτι ἐλησμόνησε, πῶς ὀνομάζεται ἡ πόλις τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσεν ὁ Ἀλέξανδρος; — Βαβυλών, Κυρία μου, ἀποκρίνεται ὁ Μεντσικὼφ μετὰ πολλῆς ὑποκλίσεως.

Ἡ πρὸς τοὺς ξένους ἀποστροφὴ τοῦ Μεντζικὼφ εἶνε ἡμᾶλλον δυσεξήγητος τῶν διαθέσεων αὐτοῦ. Κανένα ξένον δὲν δέχεται, ἴσως φοβούμενος τὴν εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐπιρροήν του. Καὶ ὅμως δὲν ἔβλαψαν οἱ ξένοι τὴν Ῥωσσίαν· μάλιστα καὶ ἐδόξασαν τὰ ὅπλα της. Πέτρος ὁ μέγας, ὅστις διέκρινε καλῶς τοὺς ἀνθρώπους, ἀφ' οὗ προήγαγεν εἰς τόσον ὑψηλὸν βαθμὸν τὸν πρόπαππον τοῦ Μεντσικὼφ πλακουντοποιὸν ὄντα, ἀνέδειξε καὶ τὸν Γενουαῖον Λεφὸρ ναύαρχον, καὶ, ὡς λέγουσι, βασιλέα τῆς Νοβογοροδίας, διότι θὰ ὤφειλε βεβαίως αὐτῷ ὑπερμεγίστας ὑπηρεσίας. Ὁ Φελδμαρεσάλιος Μύνιχ, ὅστις καταπολέμησε τοὺς Τούρκους, ἦτο γέννημα τοῦ Ὀλδεμβούργου, καὶ ὁ Λόρδος Κέϊτ ἦτο Σκῶτος. Ὅλοι οὗτοι οἱ ξένοι δὲν ἐζημίωσαν, φρονοῦμεν, τὴν Ῥωσσίαν. Καὶ ὁ Ἄγγλος δὲ Ἐλφενστων, οὔτε αὐτὸς τὴν ἔβλαψεν εἰς Τσεσμέν. Ὁμολογητέον ὅτι ταῦτα δὲν ἐλαττοῦσι τὸ κλέος τῶν ἄθλων τοῦ Ῥωμαντσώφ, οὔτε κατ' οὐδὲν σμικρύνουσι τὴν ἀγρίαν δόξαν τοῦ Σουβαρώφ. Καθὼς ὅμως οὗτος, ἀφ' οὗ ἐπέρασεν ἐν στόματι μαχαίρας εἴκοσι χιλιάδας κατοίκων, γυναῖκας, παιδία καὶ γέροντας, εἰς μίαν πόλιν κυριευθεῖσαν ἐξ ἐφόδου, ἠδύνατο νὰ γράψῃ καὶ ἔγραψεν εἰς Αἰκατερίνην τὴν Β' « τὸ Ἰσμαήλιον εἶνε εἰς τοὺς πόδας τῆς Αὐτοκρατορίσσης μου », ὁμοίως πρέπει νὰ νικῶμεν ἑαυτούς, ὁσάκις δυσκολευόμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἴς τινα ξένον τὸ ἐπιβάλλον αὐτῷ μέρος ἐκ τῆς δόξης ἡμῶν.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.)

Ι. Μ. Ρ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΑΜΟΥ

—ooo—

Ἀγγέλλω ὑμῖν, ὅτι ἐφέτος ἐν διαστήματι τριῶν μηνῶν ἐγένοντο δύο οὐσιώδεις ἀνακαλύψεις κατὰ τὴν Ἀστυπαλαίαν (α) (νῦν Κάστρον) τῆς φιλτάτης μου πατρίδος Σάμου δύο ἀγαλμάτων καὶ τεσσάρων μαρμαρίνων πλακῶν ἐμπεριεχουσῶν κατάλογον ἀθλητῶν.

Τὰ μὲν δύο ἀγάλματα ἔχοντα ὕψος σχεδὸν ἑνὸς Γαλλικοῦ μέτρου, εἰσὶν ἐξαισίας καλλονῆς καὶ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν πιθανολογεῖται, ὅτι τὸ μὲν εἶναι ὁ Βάκχος, τὸ δὲ ἡ Ἄρτεμις, ἅτινα ἀνεκάλυψε μὲν ὁ γεωργὸς Ἀνδρέας Μαυρογεωργίου, καλλιεργῶν τῶν ἀγρὸν αὐτοῦ κείμενον βορειοδυτικῶς τῆς Ἀστυπαλαίας, ἐπώλησε δὲ εἰς τὸν Ἡγεμόνα κύριον Ἰω. Γκίκαν ἀντὶ χιλίων γροσίων, ἤτοι δραχμῶν 250.

Αἱ δὲ τέσσαρες πλᾶκες ὁμοῦ μὲ δύο ἠκρωτηριασμένας κεφαλάς, μίαν χεῖρα γυναικείαν, κτλ. ἀνεκαλύφθησαν ὑπ' ἐργατῶν εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀστυπαλαίας ἀνοιγομένην ἀραξητὴν ὁδὸν, καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ ἐν τῇ χώρᾳ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον.

Ἐκ τῶν ἑπομένων τούτων ἐπιγραφῶν μανθάνομεν ὅτι ἐτελοῦντο ἐν Σάμῳ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες, ὧν μετεῖχον καὶ ξένοι ἀθληταί, οἵτινες ἐβραβεύοντο, ὡς καὶ οἱ ἐντόπιοι· ἐνεγράφοντο δὲ τὰ ὀνόματα αὐτῶν εἰς πλᾶκας ἢ εἰς στήλας, ἃς ἔθετον ἐν οἰκείῳ τόπῳ πρὸς ἄμιλλαν κατὰ τὸ ἔθος.

Α.

ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ ΔΙΑΦΑΝΟΥ(Σ)
ΘΥΡΕΑΜΑΧΙΑΙ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ ΔΙΑΦΑΝΟΥ(Σ)
ΔΟΛΙΧΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΣΤΑΔΙΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
. . . . ΝΗΜΟΥ ΚΑΙ ΚΡΟΝΙΩΝΟΣ
ΚΑΤΑΠΑΛΤΗΙ
ΜΕΝΕΣΘΕ(Υ)Σ ΜΕΝΕΣΘΕΩΣ
ΑΚΟΝΤΙΩΙ
ΕΠΙΓΟΝΟΣ ΕΠΙΓΟΝΟΥ
ΤΟΞΩΙ
(ΜΗ)ΤΡΟΔΩΡΟΣ ΑΠΟΛΛΟΦΑΝΟΥ(Σ)
ΟΠΛΟΜΑΧΙΑΙ
ΜΕΝΕΚΛΗΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥ(Σ)
ΘΥΡΕΑΜΑΧΙΑΙ
ΜΕΝΕΚΛΗΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥ(Σ)
ΔΟΛΙΧΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΣΤΑΔΙΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΕΜΒΟΛΙΜΟΥ
ΚΑΤΑΠΑΛΤΗΙ
ΒΙΩΝ ΖΩΙΛΟΥ
ΑΚΟΝΤΙΩΙ
ΑΠΑΤΟΥΡΙΟΣ ΜΙΝΝΙΩΝΟΣ
ΤΟΞΩΙ
ΝΕΩΝ ΔΙΩΝΟΣ
ΟΠΛΟΜΑΧΙΑΙ
ΜΕΝΕΚΛΗΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥ(Σ)
Θ(Υ)ΡΕΑΜΑΧΙΑΙ
ΑΡΙΣΤΗΜΟΣ ΟΝΑΣΑΝΔΡΟΥ
ΔΟΛΙΧΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΣΤΑΔΙΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
. . . . . .

Β.

. . . . . ΟΙ
ΜΑΝΕΚΛΗΣ ΦΙΛΟ(ΚΡΑΤ)ΟΥ(Σ)
ΘΥΡΕΑΜΑΧΙΑΙ
ΜΕΝΕΚΛΗΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥ(Σ)
ΔΟΛΙΧΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΕΜΒΟΛΙΜΟΥ ΤΡΙΤΟΥ
ΚΑΤΑΠΑΛΤΗΙ
ΔΗΜΑΙΝΕΠΟΣ ΔΗΜΑΙΝΕΠΟΥ
ΑΚΟΝΤΙΩΙ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ ΔΙΑΦΑΝΟΥ
ΤΟΞΩΙ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΙΣΕΟΥ
ΟΠΛΟΜΑΧΙΑΙ
ΜΕΝΕΚΛΗΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥ
Θ(Υ)ΡΕΑΜΑΧΙΑΙ
ΠΕΡΙΓΕΝΗΣ ΠΕΡΙΓΕΝΟΥ ΕΦΕΣΙΟΣ
ΔΟΛΙΧΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΣΤΑΔΙΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΕΜΒΟΛΙΜΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ
ΚΑΤΑΠΑΛΤΗΙ
ΝΕΩΝ ΔΙΩΝΟΣ
ΑΚΟΝΤΙΩΙ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΙΣ(Ε)ΟΥ
ΤΟΞΩΙ

(α) Ἡ Ἀστυπαλαία κεῖται πρὸς νότον τῆς νήσου Σάμου καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ λιμένος Ταηγανίου, ἧς τὰ ἐρείπια μαρτυροῦσι τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ μεγα εἶον τούτης καὶ τοῦ φρουρίου αὐτῆς, τὰ τείχη τοῦ ὁποίου, κατ' Ἡρόδοτον (Γ'. 54, ἐξεῖχον 15 πόδας ὑπὲρ τοῦ ὄρους, τὸ δὲ πλάτος αὐτῶν ἦτο 10 ποδῶν, καὶ εἰς διάστημα 16 ποδῶν ὑψοῦτο πύργος, ἐξ ὧν σώζεται εἰς λεγόμενος νῦν Βιγλίτσα, ὡς καὶ ἴχνη ἑ ἐρων ὁμοίων τούτου. Ταύτην ὤκισαν τὸ πρῶτον ὁ Τεμβρίων καὶ ὁ Προκλῆς Ἐπιδαύριοι περὶ τὸ 1130 π. Χ. κατὰ Raoul Rohette T. III p 95, ὅτε ἀπεβλήθησαν ἐκ τῆς Ἐπιδαύρου ὑπὸ τοῦ Δοφῶντος καὶ Ἀργείων. Μετὰ ταῦτα ὠχύρωσεν αὐτὴν ὁ Πολυκράτης, ἀφοῦ ἥρπασε μετὰ τῶν ἀδελφῶν Πανταγνώτου καὶ Συλοσῶντος τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ πατρὸς Αἰάκου ἐνῷ οἱ Σάμιοι ἐπανηγύριζον τὴν ἑορτὴν τῆς Ἥρας τὸ 537 (Πολυαίν. στρατ. Α'. λγ'.). Ἐν ταύτῃ ὑπῆρχε τὸ μέγαρον τοῦ Πολυκράτους (ὁ αὐτὸς ΚΓ'.) ὅπερ ὁ Καλιγούλας ἠθέλησε ν' ἀνεγείρῃ τὸ 37—40 μ. Χ. (Βύτροπ. Ζ'. 13), τὸ ἐξ ἐννενήκοντα περίπου βημάτων διάμετρον ἔχον ἀμφιθέατρον, οὗ αἱ βαθμίδες καὶ τμήματα ἐκ μαρμάρου μαρτυροῦσι τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ, καί τοι ὁ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ φαινόμενος κλίβανος ἐπρομηθεύετο ἐπὶ πολλὰ ἔτη μάρμαρα ἐκ τούτου πρὸς κατασκευὴν τιτάνου· ὁ ναὸς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, οὗ ἴχνη ἀνεκαλύφθησαν πρὸ δύο ἐτῶν· εἰς δὲ τὰ προάστειά της ἦσαν ἱδρυμένοι δύο ναοί, ὁ τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς καὶ ὁ τοῦ Ποσειδῶνος, ὧν τριάκοντα περίπου κύλινδροι κιόνων κεῖνται ἔνθεν καὶ ἔνθεν κατὰ τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸ Τηγάνιον ὁδὸν (ἰδε Πανδώρας φυλ. 101 σελ. 540—543).

Ὁ δὲ Θεμισταγόρας παρὰ Σ. Βυζαντίῳ ἐν λ. Χήσιον γράφων περὶ αὐτῆς λέγει· « Ἀστυπαλαία μοῖρα τῆς Σάμου οὕτω καλουμένη, ὅτι Προκλῆς καὶ Τεμβρίων ἀποικίαν στείλαντες εἰς Σάμον, πρὸς τοὺς ἐνοικοῦντας Κᾶρας κοινωνίαν θέμενοι, ᾤκησαν παρὰ τὸν Χήσιον ποταμόν, καὶ εἰς δύο φυλὰς τὴν πόλιν διένειμαν, ὧν τὴν μὲν Χησίαν ὠνόμασαν ἀπὸ τοῦ Χησίου ποταμοῦ παρακειμένου τῇ πόλει, τὴν δὲ Ἀστυπαλαίαν, ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ ἐκεῖσε ὄντος ἄστεος. »

ΔΗΜΑΙΝΕΤΟΣ ΔΗΜΑΙΝΕΤΟΥ
ΟΠΛΟΜΑΧΙΑΙ
ΜΕΝΕΚΛΗΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥ
ΘΥΡΕΑΜΑΧΙΑΙ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ ΔΙΑΦΑΝΟΥ
ΔΟΛΙΧΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΣΤΑΔΙΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
. . . . . .

Γ'.

. . . . ΣΤΙΜΟΣ (ΓΟΡΓΙ)ΟΥ
ΘΥ(ΡΕ)ΑΜΑΧΙΑΙ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ ΔΙΑΦΑΝΟΥ
ΔΟΛΙΧΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΣΤΑΔΙΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΚΥΑΝΟΦΙΩΝΟΣ ΚΑΙ ΑΠΑΤΟΥΡΙΩΝΟΣ
ΚΑΤΑΠΑΛΤΗΙ
ΝΕΩΝ ΔΙΩΝΟΣ
ΑΚΟΝΤΙΩΙ
ΒΙΩΝ ΖΩΙΛΟΥ
ΤΟΞΩΙ
ΔΟΣΙΘΕΟΣ ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ
ΟΠΛΟΜΑΧΙΑΙ
ΜΕΝΕΚΛΗΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥ(Σ)
ΘΥΡΕΑΜΑΧΙΑΙ
ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΑΡΧΙΝΟΥ
ΔΟΛΙΧΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΣΤΑΔΙΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ ΠΟΣΕΙΔΕΩΝΟΣ
ΚΑΤΑΠΑΛΤΗΙ
ΔΗΜΑΙΝΕΤΟΣ ΔΗΜΑΙΝΕΤΟΥ
ΑΚΟΝΤΙΩΙ
ΗΡΑΚΛΕ(Ι)ΔΗΣ ΗΡΑΚΛΕ(Ι)ΔΟΥ
. . . . . ΙΜΟΣ ΓΟΡΓΙΟΥ
ΟΠΛΟΜΑΧΙΑΙ
ΜΕΝΕΚΛΗΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥ(Σ)
Θ(Υ)ΡΕΑΜΑΧΙΑΙ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΗΣ ΔΙΑΦΑΝΟΥ(Σ)
ΔΟΛΙΧΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
ΣΤΑΔΙΩΙ
ΖΩΙΛΟΣ ΖΩΙΛΟΥ
. . . . . .

Δ'.

ΠΑΤ . . . (ΑΓ)ΩΝΟΘΕΤΕΙ ΑΡΧΕΙΩ . . . . ΣΚΡ
(ΑΝΔΡ)ΩΝ ΑΥΛΗΤΑΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
. . . ΤΟΥ . . . ΚΑΛΛΙΣΤΡΑΤΟΣ ΜΕΛΑΝΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΝΔΡΩΝ ΑΥΛΗΤΑΙΣ
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ . . . ΑΚΕΣΤΑΣ ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΟ
. . . ΣΤΑΣ ΤΡΑΓΩΔΩΝ ΚΑΙ ΚΩΜΩΔΩΝ
. . . ΑΙΟΣ . . ΟΙΣΟΥ ΣΩΣΙΒΙΟΣ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥ
[ΕΝΙΚΑ
. . . ΕΡΙΑΙΟΣ ΚΩΜΩΔΩΝ ΣΩΣΙΒΙΟΣ

Ἡ πλὰξ αὕτη περιέχει καὶ ἑτέρας δέκα σειρὰς ὁμοίας τούτων ἐρθαρμένας, ἐφ' ὧν διακρίνονται αἱ λέξεις «ΠΑΙΔΩΝ ΑΥΛΗΤΑΙΣ, ΑΝΔΡΩΝ ΑΥΛΗΤΑΙΣ, ΑΡΤΕΜΙΩΝΟΣ, ΕΝΙΚΑ, ΕΠΑΙΝΕΤΟΣ, ΤΡΑΓΩΔΩΝ καὶ αὗται ἐν μέρει ἐλλειπεῖς.

Σημειωτέον ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ θέσει μεταξὺ ἐρειπίων ὁ Ριχάρδος Ποκόκιος (Richard Pocock) ἀνεκάλυψε τὸ 1739 καὶ ἐξέδωκε κεφαλαίοις γράμμασιν ἐπιγραφάς τινας, ἃς μετετύπωσεν ὁ Α. Βοίκχιος V. III p. 212—213.

Σύρος, 20 Νοεμβρίου 1858.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΡΗΤΙΚΙΔΗΣ.

ΑΠΟΔΗΜΗΤΟΥ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ.

—ooo—

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 214, 215, 217, καὶ 218.)

—

Θέλει νὰ μάθῃ ὅστις δὲν ἐπεσκέφθη ποτὲ τὸ Λονδῖνον τί πάσχει ὁ ἐρχόμενος ἐνταῦθά, ἔστω καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς μεγάλης πόλεως τῶν Παρισίων, οὐ μόνον κατὰ πρῶτον ἀλλὰ καὶ δεύτερον καὶ τρίτον; ὡς φαντασθῇ πτηνὸν χωρισθὲν ἀπὸ τῶν συντρόφων, ἀποπλανηθὲν τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ, καὶ ἀμήχανον πετώμενον εἰς τοὺς ἀέρας, ἢ ναυσιπόρον κυμαινόμενον ἐντὸς σκαφιδίου ἐν μέσῳ πελάγους ἀχανοῦς. Τοιαύτη καὶ τοῦ ξένου ἡ κατάστασις ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἐκείνου ὠκεανοῦ τοῦ καλουμένου Λονδῖνον. Βοὴ ἀδιάκοπος ὡς ῥόθος θαλάσσης προσβάλλει νυχθημερὸν τὰς ἀκοάς του, καὶ ἡ βοὴ αὕτη ἀκουομένη πάντοτε βαθεῖα, ὡς ὅτε οἱ ἄνεμοι ἐξορμῶσι μυκώμενοι ἐκ τῶν χαλκίνων τειχῶν τοῦ Αἰόλου, θορυβοῦσι καὶ εἰς ἔκστασιν ῥίπτουσιν αὐτόν. Ὅταν ἐξέρχεται εἰς τὴν ὁδὸν ἀπορεῖ ποῦ νὰ στρέψῃ τὸ βῆμα· οἱ τροχοὶ τῶν ἀναριθμήτων ἁμαξῶν ἀπειλοῦσιν ἀενάως αὐτόν, καὶ πολλάκις κινδυνεύει κατὰ τὰ παρόδια νὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τῶν ὄχλων, ἀναβαινόντων καὶ καταβαινόντων δίκην χειμάῤῥου.

Δὲν εἶναι δὲ ἀπέραντος ἡ ἔκτασις τῆς πόλεως μόνον διότι περιέχει δύο καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια κατοίκων, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ἄγγλοι ἀγαπῶσι νὰ διαμένωσιν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν Ἑλλάδι, εἰς ἰδιαιτέρας οἰκίας· ἡ συμβίωσις πολλῶν οἰκογενειῶν δὲν ἀρέσκει εἰς αὐτούς· ὅθεν αἱ οἰκίαι εἶναι μὲν πολυόροφοι ἀλλὰ στεναί, εὐρυχωρίαν συνήθως ἔχουσαι διὰ μίαν οἰκογένειαν· ἐνῷ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τῆς λοι-

πῆς Εὐρώπης, εἶναι παμμέγισται, καὶ πολλοὶ οἱ ἐν αὐταῖς συνοικοῦντες.

Εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην τῆς ἀπείρου ἐκτάσεως τοῦ Λονδίνου προσθετέον καὶ τὰς πλατυτάτας ὁδούς, καὶ τοὺς δημοσίους κήπους, οἷον τὸ Hyde Park καὶ Kensington Garden, καὶ ἄλλους, μάλιστα δὲ τὰ Squares, ἢ πλατείας χλοερὰς καὶ φρακτάς, αἵτινες κατασκευάζονται ἵνα καθαρίζεται καὶ εὐκολώτερον κυκλοφορῇ ὁ ἀήρ, ἅμα δὲ καὶ ψυχαγωγῶνται ἐν αὐταῖς οἱ περὶξ οἰκοῦντες. Τὰ Squares ταῦτα εἶναι πολυάριθμα, τὰ πλεῖστα δὲ αὐτῶν ἔχουσιν ἰδίαν ἱστορίαν εἴτε διὰ τὸ ὄνομα τοῦ κατασκευάσαντος, εἴτε διότι ἐν μέσῳ αὐτῶν συνέβησαν ἀξιομνημόνευτα γεγονότα, ὡς φέρ' εἰπεῖν καρατομίαι ἐπισήμων ἀνδρῶν, ἀποστασίαι καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἓν ἐξ αὐτῶν, Soho Square ὀνομαζόμενον, ἄλλοτε μὲν καύχημα τῆς πόλεως, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Μακώλαι (*), σήμερον δὲ πολλῶν ἄλλων κατώτερον, εἵλκυσεν ἰδίως τὴν συμπάθειάν μου διὰ λόγον τὸν ὁποῖον θὰ ἐξελάμβανεν ἴσως ἄλλος ἀνάξιον προσοχῆς. Τὸ Square τοῦτο κεῖται πρὸς μεσημβρίαν, καὶ σχεδὸν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τῆς γνωστοτάτης ὁδοῦ *Ὀξφόρδης*· πλησίον δὲ αὐτοῦ ὑπάρχει ὁδὸς Greek-Street καλουμένη ἔκπαλαι. Ὁμολογῶ ὅτι ὁσάκις ἀπαντήσω εἰς τὴν ξένην ὄνομα ἢ ἄλλο τι ἑλληνικόν, αἰσθάνομαι σκιρτῶσαν τὴν καρδίαν μου· ὁ νοῦς μου ἀνατρέχει εἰς τὸ πάλαι μεγαλεῖον τῆς ἡμετέρας πατρίδος, ὅτε ἡ ἑλληνικὴ σοφία δέσμιον ἔσυρε τὸν κόσμον ὅλον· διαθρύπτεται δὲ ἡ ἐθνικήμου φιλαυτία διότι καὶ πεσοῦσα ἡ Ἑλλὰς ἐτήρησεν ἐπὶ τῶν ξένων λαῶν ἴχνη τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς ἀξιώματος. Πλὴν τούτου, φαίνεται ὅτι οἱ Ἕλληνες, καὶ πτωχοὶ καὶ δοῦλοι, δὲν ἔπαυσαν ἐκζητοῦντες σοφίαν καὶ πλοῦτον, καὶ ὅτι ἐτιμῶντο κατὰ τὴν Εὐρώπην· καὶ ὡς μικρὰν ἀπόδειξιν φέρω τὴν προγραφὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀνέγνων πεπαλαιωμένην καὶ καταῤῥέουσαν ἐπὶ δύο κουρείων ἐν Παρισίοις·

Κείρω, βοστρυχίζω καὶ ξυρῶ.

Οὐδεμία ἄρα ἀμφιβολία κατ' ἐμὲ ὅτι *ὁδὸς Ἑλλήνων* ὠνομάσθη ἡ ἐν Λονδίνῳ ἐκείνη, διότι θὰ διέμενον ἐκεῖ Ἕλληνες καὶ οὐχὶ ἄγνωστοι ἢ εὐάριθμοι. Ἀλλὰ πότε καὶ τίνες ἦσαν; Ὅλοι ὅσους ἠρώτησα ἠγνόουν· τοῦτο μόνον ἔμαθον ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν ὡς καὶ εἰς τὸ παρακείμενον Square κατῴκουν ἄλλοτε πλούσιοι καὶ εὐγενεῖς ἐντόπιοι καὶ ξένοι, ὅτι εἰς αὐτὴν κατέφυγον οἱ Γάλλοι διαμαρτυρόμενοι ὅτε ἀνακαλεσθέντος τοῦ ἐν Ναμνήταις δόγματος ἀπεδιώχθησαν ὑπὸ Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ', καὶ ὅτι περιώνυμον κατέστησεν αὐτὴν νέα τις Λαΐς, Κορμελὺς τὸ ὄνομα, ἐπὶ πολλὰ ἔτη πωλήσασα μυριάδων δραχμῶν μεταμέλειαν πρὸς τοὺς ἐπιφανεστέρους ἄνδρας τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ἄλλος τις δὲ προσέθηκε καὶ ταύτην τὴν εἴδησιν, τῆς ὁποίας ὅμως τὴν ἀκρίβειαν δὲν ἠγγυᾶτο, ὅτι ἔγκριτοι Ἕλληνες κατῴκησαν πάλαι εἰς τὴν ὁδὸν ἐκείνην, καὶ ὅτι ὡς οἱ Παλαιολόγοι ἐν Κορνουάλλῃ (*), οὕτω καὶ αὐτοὶ ἤλλαξαν μετὰ καιρὸν τὸ θρήσκευμα καὶ ἐλησμόνησαν τὴν γλῶσσαν τῶν ἰδίων πατέρων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καθ' ἣν ἤκμαζε τὸ Soho Square, ἴσως δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ Greek-Street, ἡ ὄψις τοῦ Λονδίνου ἦτο πάντη ἀλλοία τῆς καθ' ἡμᾶς, καὶ τόσῳ μάλιστα διάφορος ὥστε δὲν θὰ ἐπιστεύομεν αὐτὴν ἐὰν δὲν ἐβεβαίου τὸ πρᾶγμα ὁ ἱστορικὸς (**) οὗ τινος τὴν μαρτυρίαν ἐπεκαλέσθημεν πρὸ μικροῦ. Ἡ πόλις κατῳκεῖτο ὑπὸ πεντακοσίων χιλιάδων ψυχῶν καὶ ἐπέκεινα, καὶ ἦτο ἡ πολυπληθεστέρα, πλὴν δὲ τοῦ Ἀμστελοδάμου καὶ ἡ ἐμπορικωτέρα τῆς Εὐρώπης ὅλης. Καὶ ὅμως καὶ κατὰ τὰ ὡραιότερα αὐτῆς μέρη ἦτο πλήρης ἀκαθαρσιῶν καὶ βορβόρου· κύνες, γαλαῖ καὶ ἄλλα θηνσιμαῖα ἔκειντο ἀποπνέοντα ἀφόρητον δυσωδίαν ὑπὸ τὰς οἰκίας καὶ αὐτῶν τῶν διασημοτέρων μεγιστάνων τῆς Μεγάλης Βρετανίας· ὕδατα ῥυπαρὰ ἐσφενδονίζοντο ὡς κύματα ἀπὸ τῶν παραθύρων κατὰ τῶν διαβατῶν, καὶ τὴν νύκτα οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὰς ὅλως ἀφωτίστους ὁδούς, διότι μυρμηκιαὶ κλεπτῶν ἐπέπιπτον κατ' αὐτοῦ· νέοι ἄσωτοι καὶ κακοήθεις περιερχόμενοι συνέτριβον τὰ παράθυρα, καὶ ἀνέτρεπον τὰ φορεῖα μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ ἔδερον τοὺς πολίτας, καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἐριλοῤῥόνουν τὰς ὡραίας γυναῖκας (pretty women). Ἀλλὰ καὶ ἡ παιδεία, ἡ στοιχειωδεστέρα αὐτή, δὲν ἦτο, φαίνεται, κοινὴ κατὰ τὴν πόλιν ἐκείνην. « Γυναῖκες, λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, εὐγενεστάτης μὲν καταγωγῆς, εὐγενεστάτης δὲ ἀνατροφῆς καὶ φύσει ἀγχίνοες, οὔτε γραμμὴν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ χαράξωσιν εἰς τὴν μητρικὴν αὐτῶν γλῶσσαν ἄνευ σολοικισμῶν καὶ τοιούτων περὶ τὴν ὀρθογραφίαν σφαλμάτων, ὁποῖα καὶ ἐπαίτης θὰ ἠρυθρία σήμερον νὰ γράψῃ. Αὐτὴ ἡ εὐφυεστάτη βασίλισσα Μαρία, ἥτις ἀνατραφεῖσα ὑπὸ ἐπισκόπου, καὶ ἐγκύπτουσα εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν ἱστορίαν ἐθεωρεῖτο ἔξοχος γυνὴ ὑπὸ πολλῶν διακεκριμένων ἀνδρῶν, ἔγραψεν ἰδίᾳ χειρὶ εἰς βιβλίον σωζόμενον ἄχρι τοῦ νῦν τὰ ἑξῆς· « Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδόθη ὁ βασιλεὺς καὶ ἐγὼ ὅτε ἐστέρθημεν. »

Ἀλλ' ἂν τὰ πάντα ἠλλοιώθησαν καὶ βασιλὶς τῶν πόλεων ἀνεδείχθη ἡ τοῦ Λονδίνου, ἡ ἀλουργὶς ὅμως αὐτῆς ἔχει καὶ σήμερον ὡς καὶ πάλαι τὸ χρῶμα οὐχὶ πορφυροῦν, ὡς πρέπει εἰς ἡγεμόνας, ἀλλὰ κατάμαυρον· τὸ fog αὐτῆς εἶναι ἀδυσώπητον. — Διατί παραπονεῖσαι, μοὶ ἔλεγεν εὐφυής τις διπλωμάτης, κατὰ τῆς ἀγγλικῆς ὁμίχλης; ἡ πόλις ἔμαθεν ὅτι ἔρχεσαι ἐξ ἀνατολῶν καὶ ἐφόρεσε τὸν μαῦρον *φέρε-*

(*) « Soho Square, which had just been built (ἐπὶ Καρόλου τοῦ Β', ἤτοι πρὸ 180 ἐτῶν περίπου), was to our ancestors a subject of pride with wich their posterity will hardly sympathize. » The History of England by Th. B Macaulay, Chap.III.

(*) Ἴδε Πανδώρας φυλλάδ. 2, σελ. 48. Κατὰ τὴν σημείωσιν ταύτην ἡ οἰκογένεια Θεοδώρου τοῦ Παλαιολόγου, ἀπογόνου τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, ὑπῆρχεν ἐν Ἀγγλίᾳ ἕως πρὸ 180 ἐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀποθανὼν ἀφῆκε τρεῖς υἱοὺς καὶ δύο θυγατέρας, θὰ ἦτο βεβαίως περίεργον ἐὰν, γινομένης ἐρεύνας, ἐμανθάνομεν τί ἀπέγινεν ἡ οἰκογένεια.

(**) Macaulay, αὐτ.

τζέ της ἕνα σὲ ὑποδεχθῇ ἐπισήμως καὶ ἐν στολῇ· ἀλλὰ μὴ λησμονεῖς καὶ τοῦτο ὅτι εἰκὼν ὡραία δὲν γίνεται ἄνευ σκιῶν.—Πολλάκις δὲ οὔτε ἄνευ αἱματοχυσίας, ἔσπευσα νὰ προσθέσω.—Καὶ ἀληθῶς ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Ἀγγλίαν δὲν δυσκολεύεται νὰ δικαιολογήσῃ τοὺς αὐτοκτονουμένους Ἄγγλους.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων ἐπενεργεῖ, ὡς φαίνεται, ἡ ὁμίχλη ἐκείνη· διότι καὶ ἡ Καριᾶτις, τὴν ὁποίαν εἶδον ἄλλοτε ὡραιοτέραν τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ αἱ ζωοφόροι, ἔπαθον ἀξιοσημείωτον ἀλλοίωσιν· τὰ μάρμαρα παρεφθάρησαν καὶ αἱ ἐξοχαὶ δὲν ἔχουσι τὴν πρώτην γλαφυρότητα. Ἀντὶ τούτων ὅμως ὁποῖον νέον πλοῦτον ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων, καὶ βιβλίων, καὶ φυσικῆς ἱστορίας ἀντικειμένων, ἐπειδὴ τρισυπόστατον τὸ κατάστημα, ἐθαύμασα ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ! Ἡ ἑλληνικὴ πρὸ πάντων τέχνη ἐπικρατεῖ καὶ θάλλει ἐν αὐτῷ· ὁ δ' Ἕλλην βλέπων ὅτι μετὰ τοσαύτης εὐλαβείας περισυνάγουσι τὰ ἀριστουργήματα τῶν προγόνων του καὶ μεριμνῶσιν ὑπὲρ αὐτῶν οἱ Ἄγγλοι, παύεται λυπούμενος ὅτι ἀπεξενώθη αὐτῶν, καὶ ὅτι μετῳκίσθησαν εἰς χώραν ὅπου ὁ ἥλιος δὲν ἀναδεικνύει, ὅσον εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ὁλόκληρον τὸ κάλλος καὶ τὴν ἐντέλειαν τῆς τέχνης. Δύο ἑκατομμύρια δραχμῶν ἐδαπάνησε τὸ 1857 ἡ κυβέρνησις εἰς ἀγορὰν ἀρχαίων, βιβλίων καὶ ἄλλων, πρὸς τούτοις δὲ καὶ εἰς συντήρησιν τοῦ καταστήματος, τὸ δὲ 1858 ἡ δαπάνη ὑπερέβη καὶ αὐτὴν τὴν ποσότητα. Καὶ ταῦτα πάντα οὐχὶ ἕνεκα ἐμπορίας ἢ ἄλλων θετικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ χάριν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἀμφιβάλλω δὲ ἂν ἄλλο ἔθνος ἧττον τοῦ Βρετανικοῦ θετικὸν (μεταχειρίζομαι τὴν ἐν χρήσει λέξιν), ὑποβάλλει ἑαυτὸ εἰς τοιαύτην θυσίαν.

Εἴσοδος αἰθούσης Βυζαντινῆς ἐν τῷ Κρυσταλ.παλ.

Ἐκ τῶν ἀντικειμένων τῆς γλυπτικῆς ἄξια πολλοῦ λόγου καὶ θαυμασμοῦ εἶναι τὰ ἐξ Ἁλικαρνασσοῦ μετακομισθέντα πρὸ ἑνὸς μόλις ἔτους· διότι, τίς ποτε ἐφαντάζετο ὅτι θὰ ἤρχετο ἡμέρα καθ' ἣν θὰ ἔβλεπεν ἐν τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, περὶ ὧν ἠκούομεν μυθολογοῦντας τοὺς παιδαγωγοὺς ἡμῶν, καὶ κατακηλίοντας τὰς ἁπαλὰς ἡμῶν καρδίας; Καὶ ὅμως εἶδον αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ Μαυσώλειον, αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤγειρεν ἡ φίλανδρος Ἀρτεμισία πρὸς τιμὴν τοῦ ἀποθανόντος συζύγου. Ἀρχαιολόγος Ἄγγλος, μεταβὰς περὶ τὰ τέλη τοῦ 1856 ἔτους εἰς Ἁλικαρνασσόν, ἐπεδόθη ἐπιμόνως εἰς ἀνασκαφάς, καὶ ἀνεκάλυψε τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο ἔργον τῶν χειρῶν τοῦ Σκόπα καὶ Δεωχάρους καὶ Βρυάξεως, καὶ ἄλλων περικλεῶν ἀγαλματοποιῶν τῆς ἡμετέρας πατρίδος. Πλησίον αὐτοῦ ἔκειτο μεγαλοπρεπὴς ἵππος ἀναβάτην ἔχων κεκολοβωμένην Ἀμαζόνα, ἀποτελῶν, ὡς μοι εἶπέ τις τῶν εἰδημόνων, μέρος τοῦ ἐπὶ τοῦ Μαυσωλείου τεθρίππου. Παρεκεῖ δὲ ἦσαν ἡμφιεσμένα δύο ὑψηλὰ καὶ ὡραῖα ἀγάλματα ἀνδρὸς καὶ γυναικός, καὶ ἀριθμός τις λεόντων καθημαγμένα ἐχόντων τὰ στόματα.

Οὐδὲν ἧττον περίεργα εἶναι, οὐχὶ διὰ τὴν τέχνην, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας διὰ τὸ ἄτεχνον καὶ βαρὺ καὶ ψυχρὸν καὶ διὰ τὸ παναρχαῖον, τὰ ἀγάλματα τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσσυρίας. Μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκεις καὶ Μέμνωνα καὶ Σέσωστριν, βαθυπώγωνας καὶ βοῶπεις, καὶ ταύρους ἀνθρωποκεφάλους καὶ βασιλεῖς κρατοῦντας ἐν ἀγκάλαις καὶ ἀποπνίγοντας λέοντας.

Καὶ τί δὲν εὑρίσκεις ἐν τῷ κόσμῳ ἐκείνῳ; διότι ἀληθὴς κόσμος εἶναι τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον, περιέχον παρακείμενα καὶ γειτνιάζοντα ὅλα σχεδὸν τὰ ἀρχαῖα ἔθνη μαρμάρινα ἢ ἐκ χαλκοῦ. Ἡ σύγκρισις τῆς τέχνης, ἢ μᾶλλον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν τούτων, καθίσταται οὕτω εὐκολωτάτη, καὶ ὁ Ἕλλην ἐξέρχεται ὑπερήφανος ὅτι γίγαντας εἶχε πατέρας.

Τὸ δὲ κτίριον τοῦ Μουσείου, καὶ τοι περιέχον τοσούτους θησαυρούς, εἶναι αὐτὸ ὅλως ἀκαλλώπιστον καὶ ζοφερόν· ὁμοιάζει εἰκόνα τῆς ὁποίας τὰ δευτερεύοντα μέρη ἀποστερεῖ ὁ ἔμπειρος ζωγράφος παντὸς κοσμήματος, ἵνα ἀναδείξῃ ὁλόκληρον τὸ κάλλος τοῦ κυρίου ἀντικειμένου. Ἐπειδὴ δὲ πλουτίζεται καθ' ἑκάστην διὰ νέων κειμηλίων, οἱ ἀρχιτέκτονες προσκολλῶσιν εἰς αὐτὸ καὶ νέα παραρτήματα. Παραδόξως ὅμως τὸ ἀσύρραπτον τοῦτο τῆς οἰκοδομῆς καθιστᾷ σεβαστότερον τὸ ὅλον οἰκοδόμημα.

Ἐκ τῶν νεωτέρων παραρτημάτων τὸ ἀξιολογώτατον, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀξιολογώτερον καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ὁμολογεῖται τὸ ἀναγνωστήριον· ἡ αἴθουσα εἶναι μεγάλη καὶ στρογγύλη, καὶ τὸ φῶς εἰσδύει ἄνωθεν διὰ μεγαλοπρεποῦς καὶ χρυσοτεύκτου κρυσταλλώδους θόλου. Καὶ τὰ μὲν βιβλία,

τὰ κοινότερον ἀναγινωσκόμενα, παρατάσσονται κομψῶς καὶ στερεῶς δεδεμένα ἐντὸς θυρίδων αἴτινες κατέχουσιν ὅλην τὴν περιφέρειαν, ἐν μέσῳ δὲ τῆς αἰθούσης, ἐπὶ μακρᾶς τραπέζης, κεῖνται οἱ ἐρυθρόδερμοι κατάλογοι τῶν συγγραμμάτων καθ' ὕλην ἐγγεγραμμένων ὅπως εὑρίσκωνται εὐχερῶς τὰ ζητούμενα. Καθ' ὅλην δὲ τὴν λοιπὴν αἴθουσαν ὑπάρχουσι γραφεῖα δι' ἕκαστον ἀναγνώστην μετὰ τοσαύτης προνοίας κατεσκευασμένα καὶ παρεσκευασμένα, ὥστε οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἐλλείπει πρὸς τὸν θέλοντα νὰ ἀναγνώσῃ ἢ καὶ νὰ γράψῃ. Καὶ ἡ πρόνοια αὕτη ἐπὶ τοσοῦτον ἐκτείνεται, ὥστε ἵνα μὴ θορυβῆται ὁ μελετῶν ὑπὸ τῶν βημάτων τῶν ἐρχομένων καὶ ἀπερχομένων, ὁλόκληρον τὸ ἔδαφος, ἀντὶ διὰ σανίδων ἢ πλακῶν, εἶναι ἐστρωμένον δι' ἐλαστικοῦ κόμμιος.

Ἐὰν ἀπὸ τοῦ ταμείου τούτου τῶν ἀριστουργημάτων τῆς σοφίας καὶ τέχνης μεταβῇς εἰς τὸ Sydenham, θέλεις εὑρεῖ ἄλλο ταμεῖον, τὸ Crystal Palace, τὸ ὁποῖον δὲν σφάλλει ὅστις ὀνομάσει σύνοψιν ἢ περίληψιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι τῆς σήμερον· διότι ὅλαι αἱ ἀρχαῖαι καὶ νεώτεραι τέχναι, ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων συνεσωρεύθησαν ἐν αὐτῷ, οὐ μόνον ἵνα γοητεύσωσι τὴν ὅρασιν, ἀλλὰ καὶ ἵνα διδάξωσι. Ποτέ, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, δὲν ἐτέθησαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνθρώπου ὑποδείγματα μελέτης ψηλαφητότερα. Περιερχόμενος τὰς μεγαλοπρεπεστάτας τοῦ *Κρυσταλλίνου Παλατίου* αἰθούσας βλέπεις κατὰ διαδοχὴν ὅλας τὰς ἐποχὰς καθ' ἃς ἤκμασαν, παρήκμασαν καὶ ἀνεγεννήθησαν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἕως τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἥ τε γλυπτικὴ καὶ ἀρχιτεκτονική. Ὅλα τὰ ἐπίσημα ἐρείπια, ὅλα τὰ ὀνομαστὰ λείψανα τῶν παρελθόντων αἰώνων εὑρίσκονται ἐκεῖ συνηγμένα, ὥστε ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας ἐπισκέπτεσαι δύο κόσμους καὶ ζῇς τεσσαράκοντα αἰῶνας.

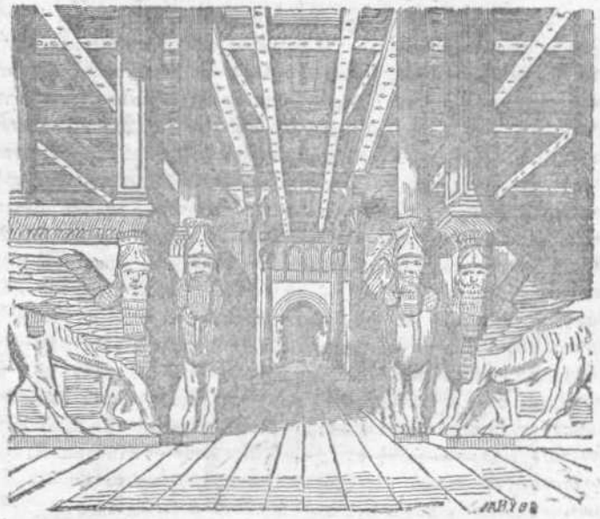

Εἴσοδος αἰθούσης τῆς Νινευὲ ἐν τῷ Κρυσταλ. παλ.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπω ὅτι τὸ μέρος τοῦ κόσμου τὸ ἑλκύσαν μᾶλλον τὴν προσοχήν μου ὑπῆρξε τὸ ἑλληνικόν; Ἐν πρώτοις εἶδον παριστανόμενον τὸν δώρειον ῥυθμὸν ὑπὸ τοῦ ἐν Νεμέᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς καὶ ὑπὸ τῆς Ἀγορᾶς, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀνέγνων τὰ ὀνόματα τῶν ποιητῶν, φιλοσόφων καὶ τεχνιτῶν οἵτινες ἐδόξασαν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ Ὁμήρου μέχρις Ἀνθεμίου τοῦ οἰκοδομήσαντος τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὸ τελευταῖον τοῦτο οὐχὶ ὅμως καὶ ἧττον εὐγενὲς προϊὸν τοῦ ἀρχαίου ἀλλὰ ψυχορραγοῦντος ἀρχιτεκτονικοῦ βίου. Καὶ τὰ μὲν στοιχεῖα δι' ὧν τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐγράφησαν εἶναι ἑλληνικά, ὁ δὲ χαρακτὴρ ὁ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἕκαστον ἐκείνων ἤκμασεν. Θαυμασία ἅμα δὲ καὶ εὐεργετική, πρὸς ἐμὲ τοὐλάχιστον, ἡ ἰδέα αὕτη· διότι, ἀντὶ νὰ κατατρίψω τὸν καιρόν μου φυλλολογῶν τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐφημερίδα τοῦ Κ. Πιττάκη ὅπως εὕρω τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας, εἶδον ὅλους διαμιᾶς καὶ ἀκόπως.

Δεύτερον δὲ εἶδον τὰς ζωοφόρους καὶ τὰ ἀετώματα τοῦ Παρθενῶνος καὶ πλῆθος ἀγαλμάτων, ὀλίγον δὲ πορρωτέρω καὶ ἐκλεκτὰ δείγματα τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ταῦτα ἄξια νὰ συγκριθῶσι πρὸς ἐκεῖνα· ἀλλ' ἐὰν ὁ Παρθενὼν ἀνυψοῖ τὸν νοῦν, ἡ Ἁγία Σοφία συγκινεῖ τὴν καρδίαν· διότι ἐκεῖνος μὲν ἀναμιμνήσκει παναρχαῖον καὶ ὅλως ἐξαλειφθέντα πολιτισμόν, αὕτη δὲ εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος πολιτισμοῦ ζῶντος καὶ ἀκμάζοντος, τοῦ χριστιανικοῦ.

Ἔλεγον πρὸ μικροῦ ὅτι ὅλου τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου ἡ τέχνη εὑρίσκεται ἐν συνόψει εἰς τὸ *Κρυσταλλίνον Παλάτιον*. Εἰς τὸν κόσμον ὅμως τοῦτον περιλαμβάνονται καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀμερικῆς οἱ ἄγριοι κάτοικοι· ἀλλὰ ποία ἡ τέχνη αὐτῶν; Ὁ διατάξας τὰ τῆς διακοσμήσεως τοῦ παλατίου οὐ μόνον δὲν ἐδυσκολεύθη ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν, ἀλλὰ καὶ περιεργοτέραν κατέστησε τὴν ἀναπλήρωσιν· συνέλαβε τὴν εὐφυεστάτην ἰδέαν νὰ πλάσῃ ἀγρίους καὶ νὰ τοποθετήσῃ αὐτοὺς μεταξὺ θηρίων, καθ' ὃν τρόπον διάγουσιν εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας. Ἰδοὺ Κάφροι καὶ Ζουλοὺ ἐν μέσῳ ἱπποποτάμων καὶ ἀλλοκότου τινὸς ζώου ὑπερμεγέθη ἔχοντας τὰ ὦτα καὶ ὀγκωδεστάτην ἢ μᾶλλον τρομερὰν τὴν ῥῖνα· ἰδοὺ καὶ κάτοικοι τῆς Μαδαγασκὰρ κόμην ἔχοντες ὡς μαλλίον προβάτου καὶ ὄψιν *σκολιάτας*· ἰδοὺ καὶ μαῦροι τῆς Γουϊνέας μεταξὺ αἰγάγρων τὰς ὁποίας τρώγουσι, καὶ τίγρεων αἴτινες καταβροχθίζουσι τοὺς τρώγοντας τὰς αἰγάγρους, καὶ πορρωτέρω λέοντες καὶ λέαιναι καὶ πανθῆρες παλαίοντες ἐν μέσῳ τῆς διακεκαυμένης ἄμμου τῆς ἐρήμου.

Ἐνταῦθα βλέπεις ἀγρίους τῆς Μεξικῆς, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καταβάλλοντας τίγρεις, ἐκεῖ ἐλάφους ἐρυθρὰς καὶ καμήλους τῆς Βρασιλίας, καὶ ἄρκτους καὶ ἄλλα θηρία, ἀπώτερον δὲ τὴν φυλὴν τῶν Βοτο-

κούδων τῆς μεσημβρινῆς Ἀμερικῆς, φυλὴν θηριωδεστάτην πασῶν, κιτρίνην, μικρόφθαλμον, τὰς μὲν παρειὰς ἔχουσαν ἐζωγκωμένας, τὰ δὲ ὦτα καὶ τὰ κάτω χείλη διατετρημένα καὶ ἐστολισμένα διὰ τεμαχίων ξύλων. Ἐκ τῶν Βοτοκούδων τούτων ἦτο καὶ ὁ δοὺς τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν ἀνέγνωμεν ἄλλοτε ἐν τῇ *Πανδώρᾳ*.

— Ἐγνώρισες, ἠρώτησεν αὐτὸν Εὐρωπαῖός τις, τὸν παπᾶ Λαυρέντιον; — Σημειωτέον ὅτι ὁ παπᾶ Λαυρέντιος ἦτο ἱεραπόστολος, μεταβὰς εἰς τὸν τόπον τῶν ἀγρίων ἐκείνων ἵνα μεταδώσῃ πρὸς αὐτοὺς τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

— Καὶ πολύ, ἀπεκρίθη ὁ ἄγριος.

— Δὲν ἦτον καλὸς ἄνθρωπος;

— Ἀξιόλογος.

— Τὸν ἠγάπας λοιπόν;

— Ὅσον ἐνδέχεται.

— Ποῦ εἶναι τώρα;

— Ἐδῶ.

Καὶ ἔδειξε τὸν στόμαχόν του ὁ Βοτοκοῦδος.

Φοβούμενος μὴ πάθω καὶ ἐγὼ ὅ,τι καὶ ὁ παπᾶ Λαυρέντιος, ἂν καὶ οὔτε σκοπὸν εἶχον, οὔτε ἐπιθυμίαν ἠσθανόμην νὰ κατηχήσω τοὺς εἰδωλολάτρας ἐκείνους, ἀφῆκα αὐτοὺς καὶ περιῆλθον θαυμάζων τοὺς κρεμαστοὺς κήπους, καὶ τοὺς πήδακας, καὶ τοὺς λέοντας τοὺς ἐξερευγομένους ποταμούς, καὶ θαυμάζων ἐθελγόμην τὰς ἀκοὰς ὑπὸ τῶν ἐναρμονίων ῥυθμῶν πολυκρότου κυμβάλου. Οὕτω πως περιπλανώμενος εἶδον τρόπαιον σημαιοστόλιστον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴν λέγουσαν ὅτι ἀνηγέρθη εἰς μνήμην τῆς ἐν Ἰγκερμανίῳ μάχης. Τὸ τρόπαιον σύγκειται ἐκ τεσσάρων θυρεῶν, ἕκαστος δὲ τούτων φέρει τὰ σύμβολα μιᾶς τῶν τεσσάρων συμμάχων δυνάμεων. Ἐπειδὴ δέ, φαίνεται, ἠσχύνοντο οἱ στήσαντες αὐτὸ νὰ διαιωνίσωσι καὶ διὰ μνημείου τὴν μετὰ τῆς ἡμισελήνου συμμαχίαν, ἔθεσαν τὸν θυρεὸν τῆς Τουρκίας πρὸς τὸν τοῖχον, καὶ ἐκάλυψαν αὐτὸν διὰ σημαίας πολυπτύχου. Κατὰ δυστυχίαν βραδέως ἀνέβη τὸ ἐρύθημα εἰς τὰς παρειάς των!

Τὸ Λονδῖνον οὔτε πολλά, ἐν γένει δὲ οὔτε λαμπρὰ καταστήματα περιέχει ὡς οἱ Παρίσιοι· καὶ ὅμως ταῦτα οὐ μόνον τέρπουσι καὶ διδάσκουσιν, ἀλλὰ καὶ ἠθοποιοῦσι τοὺς ἐπισκεπτομένους· διότι προσελκύοντα ἀδιακόπως θεατάς, ἀποτρέπουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αὐτοὺς ἄλλων ἐπιβλαβῶν ἀσχολιῶν. Τοῦτο ἐννοήσας, φαίνεται, ὁ σύζυγος τῆς βασιλίσσης ἐδημιούργησε τὸ Kensington Museum τὸ ὁποῖον δέχεται καθ' ἑκάστην τὰ πλήθη, ἐρχόμενα νὰ περιεργασθῶσι διάφορα τῆς τέχνης ἀντικείμενα. Ἐνταῦθα κεῖνται καὶ τὰ πλούσια μέν, παιγνίων ὅμως ἔχοντα ὄψιν δῶρα, ἅ τινα προσέφεραν οἱ βασιλεῖς τῆς Σιάμης εἰς τὴν Βικτώριαν, δηλαδὴ κλίνη χρησιμεύουσα ἀντὶ θρόνου καὶ προσκέφαλα χρυσᾶ, καὶ νιπτῆρες καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ National galery, τὸ Λοῦβρον τοῦτο τῆς Ἀγγλίας, ἐνδεέστατον ἄλλοτε, ἐπλουτίσθη σήμερον διὰ πολλῶν καὶ σπανίων εἰκόνων, ἐν αἷς εὑρίσκεις καὶ ἀρχαίας βυζαντινάς, ἡ δὲ Ἀγγλικὴ Τράπεζα ἐπιδεικνύει πάντοτε ὑπερήφανος σεσωρευμένους ὄγκους χρυσοῦ, καὶ σοὶ ἐπενθυμίζει ὅτι πολλοὺς αὐτῶν θὰ ἐζύμωσαν τὰ δάκρυα ἑκατομμυρίων ἰνδῶν. Εὐτυχῶς τὴν μελαγχολικὴν ταύτην ἰδέαν συγκερᾷ ἄλλη εἰς ἄκρον παρήγορος, ὅτι τὰ μακάρια ἐκεῖνα ὑποζύγια τὰ ὁποῖα ὀνομάζουσιν οἱ ἄνθρωποι ὄνους, εἶναι μακαριώτατα εἰς τὴν Μεγάλην Βρετανίαν, διότι καθ' ἅπαν τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἀπολαύουσιν ἀτελείας, ἤτοι εἰς οὐδένα ὑποβάλλονται φόρον.

Καὶ ἐνδεεστέρα μὲν εἶναι τῆς Γαλλίας ἡ Ἀγγλία δημοσίων καταστημάτων, πλουσιωτέρα δὲ ἐκείνης ἐπιστήμων ἑορτῶν καὶ συμποσίων καὶ συναναστροφῶν καὶ χορῶν καὶ ἄλλων ὁμηγύρεων· εἰς πλείστας δὲ τούτων θὰ παριστανόμην εὐκόλως, χάρις τῷ Κ. Τρικούπη, ἐὰν διέτριβον περιπλέον εἰς Λονδῖνον, διότι ὁ ἡμέτερος πρέσβυς πολλῆς ἀπολαύει εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀγάπης καὶ τιμῆς οὐ μόνον διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν παιδείαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τὸ εὐθὺ καὶ ἔντιμον τοῦ χαρακτῆρος· ὅθεν πάντες προλαμβάνουσιν ἢ πρόθυμοι ὑποδέχονται τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ. Μίαν ἡμέραν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἡ δούκισσα Somerset, ἀνήκουσα εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀριστοκρατίαν ἐκάλεσεν εἰς ἑσπερινὴν συναναστροφὴν πολλοὺς ἐκ τῶν διασημοτέρων ἐντοπίων καὶ ξένων, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἡμετέρου πρέσβεως. Ἡ Κ. Τρικούπη, ἥτις πρὸ ἐτῶν παρίσταται εἰς τὰς ὄχθας τῆς Ταμέσης ἀντιπρόσωπος τῆς εὐφυΐας καὶ τοῦ κάλλους τῶν Ἑλληνίδων, φιλοφρονοῦσά με ἐζήτησε παρὰ τῆς δουκίσσης τὴν ἄδειαν νὰ μὲ συμπαραλάβῃ, αὕτη δὲ ἀπήντησε (καὶ τὴν ἀπάντησίν της φυλάσσω ὡς ἄλλο μνημεῖον τῆς εὐμενείας αὐτῆς), ὅτι θὰ θεωρήσῃ ἑαυτὴν εὐτυχεστάτην ἐὰν ἴδῃ ὁποιονδήποτε φίλον τοῦ Κ. καὶ τῆς Κ. Τρικούπη· καὶ τὰς λέξεις ταύτας δὶς διεγράμμισε καὶ δὶς ἐπανέλαβε. I shall the most happy to see any friends of Monsieur et Madame Tricoupis.

Ἀναφέρω τοῦτο ὡς μικρὰν ἀπόδειξιν τοῦ πόσον τιμᾶται ὁ Κ. Τρικούπης.

Ἡ συναναστροφὴ ἤρξατο τὴν ἐννάτην ὥραν· πλῆθος ὑπηρετῶν φερόντων στολὰς ἦσαν τεταγμένοι περὶ τὴν εἴσοδον καὶ ἐπὶ τῆς κλίμακος, καὶ ἔκλινον τὰς κεφαλὰς ἐνώπιον τῶν εἰσερχομένων, εἰς δὲ τὴν αἴθουσαν ὑπεδέχετο αὐτοὺς ἡ οἰκοδέσποινα μετὰ πλείστης ὅσης φιλοφροσύνης καὶ χάριτος, γοητευούσης ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ τὴν ἁρμονίαν τοῦ παιανίζοντος κυμβάλου. Οἱ κεκλημένοι ἦσαν ἐκ τῶν ἐκλεκτοτέρων, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ὁ ἀκάματος ὑπέρμαχος τοῦ Κάρς, ἔνθερμος δὲ τοῦ Κάνιγκος ἀντίπαλος, ὁ στρατηγὸς Οὐίλιαμς, καὶ ὁ ἀρειότολμος τοῦ Μαλακὸφ πορθητής, ὁ στρατάρχης Πελισσιέ, ἀρελέστατος τὸ ἦθος καὶ τοὺς τρόπους. Ἡ ὁμήγυρις διήρκεσε μέχρι τῆς δευτέρας ὥρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον· καὶ ὅτε ἐγγίσας τὴν ἀπαλόχροα χεῖρα τῆς δουκίσσης ἀπεχαιρέτισα αὐτήν, ἀνεπόλουν κατὰ νοῦν, ὅτι ἐὰν ἔζη ὁ δοὺξ Somerset, ἀνακαινίζων δὲ νόμον ἀπηρχαιωμένον τῆς ἰδίας πατρίδος, συνελάμβανε τὴν παράβολον ἰδέαν νὰ δημοπρατήσῃ τὴν σύζυγόν του, πολλοὶ μὲν θὰ παρουσιάζοντο οἱ ὑπερθεματισταί, ἐπὶ τοσοῦτον ὅμως θὰ ἐσφοδρύνετο ἡ ἅμιλλα, ὥστε ἀμφιβάλλω ἐὰν ἐπὶ τέλους ἐπετύγχανέ τις νὰ μακαρίσῃ ἑαυτὸν ὅτι ἀπέκτησε τὸ πωλούμενον.

(*Ἕπεται τὸ τέλος.*)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ

περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Κοριτσᾶς.

—ooo—

Ἐπειδὴ ὁ Κύριος Παναγιώτης Ἀραβαντινὸς εἰς τὴν χρονογραφίαν τῆς Ἠπείρου ἔγραψέ τινα καὶ περὶ τῆς πατρίδος μου Κοριτσᾶς, ὁπωσοῦν ἡμαρτημένα, θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ εἴπω ὀλίγα περὶ τούτου.

Καὶ πρῶτον λέγω ὅτι ἐσφαλμένως λέγει περὶ τῆς ἐρημωθείσης πόλεως τοῦ Βιθικουκίου, ὅτι κατοικεῖται ἀπὸ Βλαχικὴν φυλήν, ἐνῷ, οἱ κάτοικοί της ἀνέκαθεν ὑπῆρξαν γνησιώτατοι Ἀλβανοί. Φαίνεται ὅτι τὴν ἀντήλλαξε μὲ τὴν Σίπισκαν (Ἱππισχίαν) πλησίον τῆς Μοσχοπόλεως, κατοικουμένην ἀπὸ Βλάχους, καὶ τὴν καταστροφὴν λαβοῦσαν συγχρόνως μὲ τὴν Μοσχόπολιν καὶ τὸ Βιθικούκιον. Σήμερον τὸ Βιθικούκιον εἶναι χωρίον πολλὰ μικρόν, κείμενον πρὸς μεσημβρίαν τῆς Κοριτσᾶς, τέσσαρας ὥρας μακρὰν, ὑπὸ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῆς Κολωνίας.

Ἐπίσης καὶ ἡ πόλις τῶν Μπιτωλίων δὲν περιέχει ψυχὰς εἴκοσι χιλιάδας, ὡς κατὰ λάθος λέγει ὁ Κύρ. Ἀραβαντινός, ἀλλὰ οἰκογενείας εἴκοσι χιλιάδας περίπου.

Ὅσον δὲ περὶ ἐθνικότητος τῶν Σουλιωτῶν, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι μητρικὴ των γλῶσσα εἶναι ἡ Ἀλβανική, καθὼς καὶ τῶν Ὑδραίων, Σπετσιωτῶν, Πορριωτῶν, καὶ τοσούτων ἄλλων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἀποκαλῶν αὐτοὺς ὁ Κ. Ἀραβαντινὸς Ἕλληνας, δὲν σφάλλει, νομίζω, διότι, ὡς παρὰ πολλῶν δοξάζεται, ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν εἶναι Πελασγική, τῆς αὐτῆς δηλαδὴ Ἑλληνικῆς ῥίζης. Οὐ μόνον δὲ οἱ χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ καιροὺς ἐξ ἀνάγκης ἀσπασθέντες τὸν Μωαμεθανισμὸν Ἀλβανοί, οἱ καὶ Τουρκαλβανοὶ ὀνομαζόμενοι, φαίνονται αἰσθήματα μᾶλλον Ἑλληνικὰ ἢ Τουρκικὰ ἔχοντες, καὶ οὐδέποτε μετὰ τῶν Τούρκων συμβιβάζονται.

Ἡ Κοριτσὰ, τουρκιστὶ Γκιόρτζια, συνῳκίσθη, φαίνεται, ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐλπίζω δὲ νὰ σᾶς στείλω τὴν χρονολογίαν τῆς συνοικήσεως. Κεῖται εἰς κοιλάδα ἔχουσαν δέκα μὲν ὡρῶν μῆκος, δύο δὲ πλάτος, ὁριζομένην ἀπὸ ὄρη ὑψηλά, ἤτοι ἀνατολικῶς ἐκ τῶν διακλαδισμῶν τῆς Πίνδου, δυτικῶς ἀπὸ τὰ ὄρη τῆς Μοσχοπόλεως καὶ τῆς Γκόρρας, καὶ ἀρκτικῶς ἀπὸ τὸ Ἠπροβοῦνι, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται μέχρις Ἀχρίδος καὶ τοῦ ὄρους Σκάρδου. Ὁ ποταμὸς Ντεβόλ, ἐξ οὗ ὀνομάζεται καὶ ἡ ἐπαρχία ἐκείνη Ντεβόλ, ἀπέχει δύο ἥμισυ ὥρας ἀρκτικῶς, καὶ χύνεται εἰς τὸν Ἀδριατικόν. Ἡ πόλις ἔχει σήμερον πληθυσμὸν δέκα χιλιάδων κατοίκων, ἐξ ὧν μόλις χίλιοι εἰσὶ Τοῦρκοι, οἱ δὲ λοιποὶ ὀρθόδοξοι, ὁμιλοῦντες τὴν Ἀλβανικὴν γενικῶς καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐπαρχίαν, πλὴν δύο μόνον χωρίων Δρενόβου καὶ Μπομποστίτσης, ὅπου εἶναι ἐν χρήσει ἡ Βουλγαρικὴ καὶ τῆς Μοσχοπόλεως καὶ Σιπίσκας, ἔνθα ὁμιλεῖται καὶ ἡ Βλαχική. Εἰς τὰ περίχωρα οἱ πλεῖστοι σχεδὸν εἰσὶν Ὀθωμανοί. καί τοι εἴς τινα ἐξ αὐτῶν σώζονται ἐκκλησίαι. Ἀπέχει ἀρκτικῶς 12 ὥρας ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, καὶ μεσημβρινῶς 26 ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, κειμένη μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεων, δυτικῶς δὲ ἀπὸ τὸ Μπεράτι 12 ὥρας.

Ἔχει σχολεῖον Ἑλληνικὸν, Ἀλληλοδιδακτικὸν καὶ Παρθεναγωγεῖον, ἔνθα διδάσκονται τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Τὸ 1849 ἔτος ἐστάλη παρὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ παρεπιδημούντων συμπολιτῶν χρηματικὴ συνδρομὴ διὰ τὰ σχολεῖα ταῦτα, ἥτις τοσοῦτον ἐκέντησε τὴν φιλοτιμίαν τῆς Κοινότητος, ὥστε ἀπεράσισαν παμψηφεὶ νὰ συνεισφέρῃ ὅλος ὁ λαὸς τὸ κατὰ δύναμιν. Συνήχθησαν δὲ ἀξιόλογοι ποσότητες εἰς ἃς προσετέθη καὶ ἑτέρα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ συμπολιτῶν, καὶ ᾠκοδομήθησαν τρία νέα σχολεῖα· ἀνηγέρθη ἡ Μητρόπολις, διωρθώθησαν τὰ ὑδραγωγεῖα· πρὸ ὀλίγου δὲ εἶχεν ἀνεγερθῆ καὶ ἡ πυρποληθεῖσα ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου, αὐξηθεῖσα κατὰ μῆκος καὶ πλάτος, καὶ ἑτέρα τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, καὶ ἤδη μένει περίσσευμα ἐκ λιρῶν Ἀγγλικῶν 2500, περίπου. Μὲ τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο, τὸ ὁποῖον θέλει αὐξηθῆ καὶ ἐκ προσδωμένων συνεισφορῶν τῶν ἐν Μολδοβλαχίᾳ συμπολιτῶν, θέλουσιν ἀγορασθῆ κτήματα, τὸ εἰσόδημα τῶν ὁποίων θέλει χρησιμεύσει πρὸς συντήρησιν τῶν σχολείων κατὰ τὸ μέλλον.

Διὰ δὲ τὸ κεντρικὸν τῆς θέσεως καὶ τὸ πλεονέκτημα τὸ ὁποῖον ἔχει εἰς τὸ ἐμπόριον ἡ πόλις αὕτη, συγκριτικῶς πρὸς τὰς ἄλλας ὁμόρους ἐπαρχίας, οἷον, τὴν Καστορίαν, Ἀνασέλιτσαν, Χουρουπίσταν, Ντεβόλην, Πρέσπαν, Γκόρραν, Μόκραν, Ὄπαριν, Σκραπάριον, Κολωνίαν, Κόνιτσαν, Πρεμέτην κλπ, ἠδύνατο νὰ προοδεύσῃ πολὺ περισσότερον (ἡ χριστιανική, ἐννοεῖται, Κοινότης) ἂν δὲν ἦτον ἐκτεθειμένη εἰς τοσαύτας καταπιέσεις καὶ διαρπαγὰς τῶν πέριξ Τουρκαλβανῶν. Ἀπόδειξις δὲ τῶν καταδρομῶν εἶναι ἡ ἐρήμωσις τοσούτων μεγαλοπόλεων προϋπαρχουσῶν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν περιοχὴν, δηλαδὴ τῆς Ἐμπορίας, Μπαρτσίου, Σελασφόρου (νῦν Σβέσδας), Βιθικουκίου, Μοσχοπόλεως, Σιπίσκας, Λινοτόπου, Νικολίτσης καὶ Μπομποστίτσης, ἔνθα δὲν βλέπει τις πλέον εἰμὴ ἐρείπια, καὶ μόνον δεκάδας τινὰς οἰκογενειῶν, τὰς πλείστας νεήλυδας· ὁ δὲ Λινότοπος εἶναι παντάπασιν ἔρημος (α). Τούτου ἕνεκα πολλοὶ τῶν συμπατριωτῶν πλουτήσαντες διὰ τοῦ ἐμπορίου εἰς διαφόρους ξένους τόπους, ἰδίως δὲ εἰς Αἴγυπτον καὶ Μολδο-

---

(α) Ἡ Ἐμπορία ἀπέχει τῆς Κοριτσᾶς 1/2 ὥραν ἀνατολικῶς, τὸ Μπάρτσι 1/2 ὥραν ἀνατολικώτερον, ἡ Σβέσδα 3 ὥρας ἀρκτικῶς, τὸ Βιθικούκιον 4 ὥρας μεσημβρινῶς, ἡ Μοσχόπολις καὶ Σίπισκα 3 ὥρας δυτικῶς, ἡ Νικολίτσα καὶ ὁ Λινότοπος 6 ὥρας μεσημβρινοανατολικῶς, καὶ ἡ Μπομποστίτσα 4 ὥραν μεσημβρινῶς.

ἐλαχίαν, δὲν ἐπανέρχονται εἰς τὴν πατρίδα, φοβούμενοι μὴ καταστραφῶσιν ὑπὸ τῶν κρατούντων, ὅπως καὶ πρότινων ἐτῶν συνέβη, καταστραφέντων ὅλων τῶν ἐκεῖ εὐκαταστάτων, τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον δύναται νὰ συμβῇ, διότι εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὡς μεσόγεια, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπισκέπτονται ποτὲ οἱ Εὐρωπαῖοι, ἡ βαρβαρότης καὶ ἡ θρησκομανία οὐδέποτε ἐξηλείφθησαν.

Τὸ 1822 ἔτος Ἰουνίου 19 Μ. Μ. ἡ ἀγορὰ ἅπασα, ἥτις εἶναι χωριστὴ, κειμένη ἐν μέσῳ τῆς πόλεως, ἀπετεφρώθη μετὰ τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ πυρκαϊὰν τυχαίαν· ἐνῷ τότε, ὑφισταμένης τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὑπέφερεν ἡ Κοινότης τὰ πάνδεινα, φορολογουμένη, ἀγγαρευομένη, ὑποβαλλομένη εἰς στρατιωτικοὺς σταθμοὺς, πρόστιμα καὶ λοιπὰ ὅσα δὲν δύναταί τις νὰ περιγράψῃ. Καὶ ὅμως ὁ ἐθνικὸς ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος ζῆλος δὲν ἠλαττώθη· διότι τὸ αὐτὸ ἔτος μετὰ τὴν πυρκαϊὰν, ὑπὲρ τὰς 500 ψυχὰς αἰχμαλώτων Ἑλλήνων ἐξηγόρασεν ἡ Κοινότης ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανοὺς μὲ ἀδρὰν πληρωμὴν, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ὑπέπεσεν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ γενικοῦ τότε Διοικητοῦ Χουρσὶτ Πασσᾶ, ὅστις τοὺς καθυπέβαλεν εἰς πρόστιμον γροσίων 120 χιλιάδων, ἀφαιρέσας καὶ 18 ἐκ τῶν αἰχμαλώτων, ἀποκρυβέντων τῶν ἄλλων. Ἔδραμον δὲ καὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἐθελονταὶ περὶ τοὺς εἴκοσι νέους, οἵτινες συνηγωνίσθησαν μὲ ὅλην τὴν αὐταπάρνησιν, ἄλλοι μὲν πεσόντες εἰς τὴν μάχην, ἄλλοι δὲ σωθέντες καὶ μείναντες διὰ παντὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἄλλοι δὲ ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν πατρίδα. Εἶναι δὲ οἱ ἑπόμενοι· Φίλιππος Γάρος, Σταῦρος Ὑρίας, Χατζῆ Ἀδάμος Ντάσχης, Μῆτρος Ζαγραντίστης, Χρῆστος Ἰωάννου Μῆτκος, Χα. Βελῆς τοῦ Τζεμπελῆ, Τέρπος Ταντσιόλλης, Μπάζης Καραμέτας, Λάμπρος Νοῦλος, Πρεβεζάρης Κώστα Κόκες, Γρίζης, Βάσος Γιάρης, Κώτσης Χα. Μπάνης, Κολιοπότσης, Κωτώρης Κ. Συτόσης, Στῆργος, καὶ Ντούμης κλπ. Ἀπὸ δὲ τὴν Ἐπαρχίαν ὅλην μετέβησαν ἐθελονταὶ ὑπὲρ τοὺς πεντακοσίους, τῶν ὁποίων ὅμως ἀγνοοῦμεν τὰ ὀνόματα.

Τὸ τέλος τοῦ 1823 ἔτους ὁ Διοικητὴς Ἀμποὺ Λομπούτ Πασσᾶς, ἑδρεύων τότε εἰς Λάρισσαν, ἐπροσκάλεσεν ἐκεῖ τοὺς προὔχοντας τῆς Κοινότητος, ἀπαιτῶν χρηματικὸν δάνειον, καὶ ἐπειδὴ εἶπον ὅτι εἶναι ἄποροι ἔρριψε δώδεκα ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν φυλακήν. Ἀφοῦ δὲ μετὰ τρομερὰς βασάνους ἔλαβε παρ' αὐτῶν ὁμόλογον ὑποσχετικὸν νὰ μετρήσῃ ἡ Κοινότης Γροσίων 200 χιλιάδας, τοὺς ἀπέλυσεν ἡμιθανεῖς, ἀποστείλας συγχρόνως εἰς Κοριτσὰν καὶ τὸν Μουστὰ Βέην Παλιάσαν πρὸς εἴσπραξιν τῶν χρημάτων.

Τὸ 1824 ἔτος, κατὰ Φεβρουάριον μῆνα, διήρπασαν οἱ ἐπαρχιῶται Τοῦρκοι τὴν Κοινότητα ὅλην, ἀφήσαντες ὁλογύμνους τοὺς χριστιανοὺς, φονεύσαντες δὲ καὶ τινας ἐναντιωθέντας. Ἀκολούθως δὲ ἐγένοντο κατὰ καιροὺς πολλαὶ ἁρπαγαὶ καὶ κακώσεις, ἀλλ' ὄχι τόσον καταστρεπτικαὶ, διὸ καὶ δὲν τὰς ἀπαριθμοῦμεν. Ἐξολοθρευτικὴν δὲ βλάβην ἐπέφερεν ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1858, Ἀπριλίου 12, διὰ νυκτὸς ἐκραγεῖσα πυρκαϊὰ εἰς τὴν ἀγοράν, ἣν καὶ ἀπετέφρωσεν ὁλόκληρον, ἐπενεγκοῦσα ζημίαν λιρῶν Ἀγγλικῶν πεντακοσίων περίπου χιλιάδων. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ἡ πυρκαϊὰ αὕτη ἦτο τυχαία, ἀλλ' ὁ Διοικητὴς χατζῆ Ἰσεὶν Βέης Κομινίτσης (συνεπαρχιώτης) ἀπὸ ἀντιπάθειαν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς, οὐχὶ μόνον νὰ βοηθήσῃ εἰς ἀπόσβεσιν τοῦ πυρὸς δὲν ἠθέλησεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς δραμόντας εἰς βοήθειαν ἀπέτρεψε, καταστρέψας οὕτως ὁλόκληρα τὰ συμφέροντα τῶν χριστιανῶν.

Ἐν Κατῳ, τὴν 6 Ἀπριλίου 1859.

Εἷς τῶν συνδρομητῶν.

ΔΙΚΑΙΟΝ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ.

—ooo—

Δημοσιεύοντες τὴν ἑπομένην ἀγγελίαν τοῦ Κ. Ν. Σαριπόλου, τοῦ ἐκπονήσαντος καὶ ἐκδόντος τὸ γνωστὸν δίτομον σύγγραμμα περὶ συνταγματικοῦ δικαίου, κρίνομεν περιττὸν νὰ εἴπωμεν πόσον χρήσιμον θέλει εἶσθαι τὸ ἀναγγελλόμενον· οὐ μόνον διότι δίδεται πρὸς τοὺς σπουδαστὰς τοῦ δικαίου βοήθημα ὁποίου στεροῦνται μέχρι τῆς σήμερον, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Κ. Σαρίπολος, διδάξας ἄλλοτε εὐδοκίμως ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, γινώσκει ἐκ πείρας πῶς εὐστοχώτερον καὶ ἐπωφελέστερον μεταδίδονται αἱ ἐπιστημονικαὶ θεωρίαι. Περὶ τούτου δέ, ὡς φαίνεται, δὲν ἀμφιβάλλουσιν οὔτε οἱ φοιτηταί, διότι εἴδομεν κατὰ τύχην πολλοὺς εἰσελθόντας εἰς βιβλιοπωλεῖα καὶ ζητοῦντας περιπαθῶς τὴν ἀγγελίαν ἵνα συνδράμωσιν.

ΑΓΓΕΛΙΑ.

—ooo—

» Ὡς αἰδεῖσθαι δεῖ καὶ μᾶλλον ὑπείκειν καὶ θωπεύ-
» ειν πατρίδα χαλεπαίνουσαν ἢ πατέρα, καὶ ἢ πείθειν, ἢ ποιεῖν ἃ ἂν κελεύῃ, καὶ πάσχειν, ἐάν τι
» προστάττῃ παθεῖν, ἡσυχίαν ἄγοντα, καὶ πανταχοῦ
» ποιεῖν ἃ ἂν κελεύῃ ἡ πολις καὶ ἡ πατρὶς, ἢ πείθειν αὐτὴν ἢ τὸ δίκαιον πέφυκε. » Πλάτ. ἐν Κρίτ.

ΤΗΝ 25 Ἀπριλίου 1852 προήγγειλα τὴν δημοσίευσιν τῆς περὶ τοῦ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ πραγματείας μου· τρεῖς δὲ μόλις μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀγγελίας μῆνας ἔφθασέ με, ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς Ἐλβετίας τὴν ζείδωρον τῆς ἐλευθερίας αὖραν ἀναπνέοντα, ἡ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Καθηγεσίας ἀπόλυσίς μου.

Ῥιφθεὶς οὕτως ἐξ ἀπροόπτου ἀπὸ τοῦ θεωρητικοῦ τῆς ἐπιστήμης δίφρου εἰς τὴν πρακτικὴν τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος κονίστραν, οὔτε κατὰ τῆς πατρίδος βαρύθυμόν τι ἐξέφερα, ὡς ὑπ' αὐτῆς ἀδικούμενος, οὔτε τοὺς νεανίας τοῦ Πανεπιστημίου φοιτητὰς, τοὺς ἐσαεὶ φίλους μοι, ἐλησμόνησα, ὡς οὐδ' ἐκεῖνοι ἐπελάθοντό μου. Καὶ ἐγὼ μὲν ἐν σιγῇ ἑπταετίαν ὅλην παρῆλθον, τετράκις ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἄμισθον ὑφηγεσίαν (πρὸς ἣν κατὰ τὸν νόμον ἀπαράγραπτον καὶ ἀναφαίρετον εἶχον δικαίωμα) ὥς τινα χάριν παρὰ τῶν κρατούντων ἐξαιτηθείς, οἱ δὲ τῶν κοινῶν τῆς πολιτείας πραγμάτων προϊστάμενοι, διὰ τῆς σιωπῆς των τὴν ἀφιλοκερδῆ προσφοράν μου τῇ πατρίδι ἀπέρριψαν, ἣν ἂν εὐμενῶς προσεδέχοντο, τάχιον τὸ πόνημά μου ἤθελε προέλθει εἰς φῶς.

Ἀλλ' ἡ μὲν ἐμὴ ἡλικία προβαίνει, ἄδηλον δὲ ἂν αἰσιωτέρα ἐπιλάμψῃ ἡμέρα ἵνα ἐκδώσω τῶν ἐπὶ εἰκοσαετίαν μακρῶν μελετῶν μου τὸ προσφιλὲς ἔργον· ὅθεν προαγγέλλω αὖθις τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ ἐν δυσὶ τόμοις ἴσοις ἐκείνοις τῆς προδεδημοσιευμένης περὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου Πραγματείας μου, ἧς τὸ παρὸν περὶ τοῦ δημοσίου ἐξωτερικοῦ δικαίου πόνημα εἶναι ἡ ἀναγκαία συμπλήρωσις, διότι πολλὰ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ζητήματα, ὡς πρὸς οἰκειότερον τόπον, παρεπέμφθησαν ἵνα λυθῶσιν ἐκτενέστερον ἐν τῇ τοῦ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ πραγματείᾳ.

Ἡ δὲ τοῦ ὅλου συγγράμματος τιμὴ ὁρίζεται εἰς δραχμὰς δώδεκα.

Ἀθήνησι τῇ 22 Μαρτίου 1859.

Ν. Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΣ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΜΥΣ ἢ ΠΟΝΤΙΚΟΙ. Τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα Quaterly Review ἐξέδωκε τὸν Ἰαννουάριον τοῦ 1857 ἔτους ἐκτεταμένον καὶ περιεργότατον ἄρθρον περὶ *Μυῶν* ὅπου ἀναγινώσκομεν καὶ τὰ ἑξῆς· « Οἱ ἐν Παρισίοις ῥακοσυλλέκται τρώγουσιν εὐχαρίστως ποντικούς· αἱ δὲ ἐκ ποντικῶν πῆτται οὔτε παρ' ἡμῖν εἶναι ἄγνωστοι. Οἱ *γύφτοι* τρώγουσι ποντικοὺς τοὺς ὁποίους συλλαμβάνουσιν εἰς τοὺς μύλους ἢ τοὺς χορτοβολῶνας, ἡμεῖς δὲ γνωρίζομεν ὀνομαστότατον ἰατρὸν γευόμενον συνήθως ἐξ αὐτῶν. Οἱ ποντικοὶ οὗτοι τρέφονται τρώγοντες σῖτον. Ὁ λόγος δι' ὃν ἀποστρεφόμεθα τὰ ζῶα ταῦτα εἶναι μόνη ἡ κατὰ παράδοσιν ἀηδία· διότι ἄλλως διὰ τί τρώγομεν ἀστακοὺς καὶ παγούρους ἐνῷ ἠξεύρομεν ὅτι πράττουσιν εἰς τὴν θάλασσαν ὅ,τι οἱ ποντικοὶ εἰς τὴν ξηράν, ἀνασκάπτουσι δηλαδὴ τὴν γῆν; Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ναυτιλλόμενοι δὲν ἔχουσι τὸν στόμαχον τόσῳ εὐερέθιστον ὅσῳ ἡμεῖς· διότι γηραιός τις πλοίαρχος ὑπηρετῶν τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν ἐπληροφόρησεν ἡμᾶς ὅτι εἰς τὸ πλοῖόν του, ἐπανερχόμενον ποτὲ ἐκ τῶν Ἰνδιῶν, εἰσέβαλλον στίφη ποντικῶν οἵτινες κατερρικάνιζον τὸ παζιμάδιον. Οἱ δὲ ναῦται, θέλοντες ν' ἀποζημιωθῶσι διὰ τὴν ἀπώλειαν ταύτην, συνελάμβανον τοὺς κλέπτας καὶ κατεσκεύαζον πῆττας, τὰς ὁποίας ἔλεγον νοστιμοτάτας. Πολιορκουμένης τῆς Μελίτης, ὅτε οἱ Γάλλοι ἐστερήθησαν πάσης τροφῆς, ἕκαστος ποντικὸς ἐτιμᾶτο ἀντὶ ἓξ περίπου δραχμῶν, ἐξ αὐτῶν δὲ προτιμῶντες οἱ στρατιῶται τοὺς τρώγοντας σῖτον, ἠγόραζον ἕκαστον τοιοῦτον ἀντὶ τῆς διπλασίας τιμῆς.

ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ. Καὶ εἰς τὴν Κίναν ἡ αὐτοχειρία δὲν εἶναι σπανία· ἀλλ' οἱ τρόποι διαφέρουσιν ἐνίοτε, διότι ἢ πνίγονται εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἀπαγχονίζονται, ἢ καταπίνουσιν ὄπιον ἢ ἐλάσματα χρυσοῦ. Οἱ ἐν τοῖς πράγμασι προτιμῶσι τὸν πρῶτον καὶ τὸν τελευταῖον. Ἐπὶ τοῦ πρὸς τοὺς Ἄγγλους πολέμου τοῦ 1840 ἔτους, ὅτε καθ' ἑκάστην ἐνικῶντο οἱ Κινέζοι, οἱ ἀξιωματικοὶ τούτων ἐγίνοντο αὐτόχειρες δι' ἑνὸς τῶν τρόπων τούτων. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐλασμάτων τοῦ χρυσοῦ ὡς καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν λέγονται διαφόρως· τὰ ἐλάσματα μεταβάλλονται εἰς σφαῖρας τὰς ὁποίας καταπίνει ὁ θέλων ν' αὐτοκτονηθῇ, μετ' αὐτὰς δὲ ῥοφᾷ ποτήριον ὕδατος· τὸ ὕδωρ ἐκτυλίσσει τὰ ἐλάσματα ἐντὸς τοῦ στομάχου, καὶ διασχίζονται τὰ ἔντερα· ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι αἱ σφαῖραι μένουσιν εἰς τὸν λάρυγγα, ἀναπτύσσονται καὶ ἀποπνίγουσι τὸν καταπιόντα αὐτάς.

Ὑπάρχει καὶ ἄλλος τρόπος αὐτοκτονίας περιεργότατος, πολλὰ δραστήριος, ὡς λέγουσιν· εὑρίσκεται εἰς τὴν Κίναν πτηνὸν ὀνομαζόμενον *σιενχ*, ὁμοιάζον πρὸς γερανὸν λοφοφόρον· τὰ πτερὰ τοῦ λόφου εἶναι κατακόκκινα, τῆς δὲ ἐρυθρότητος ταύτης αἰτία λέγεται ἡ ἐξ ὄφεων τροφή, ἐπειδὴ τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι ὀφειοφάγα. Ἐκ τοῦ λόφου τούτου γίνονται σφαῖραι, ἀνὰ μίαν δὲ τούτων κρεμῶσιν οἱ ἀνώτατοι τοῦ κράτους ἀξιωματικοὶ ἀπὸ τῶν περιδεραίων αὐτῶν, ὥστε ἐάν ποτε πέσωσιν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος νὰ αὐτοκτονηθῶσιν· ἀρκεῖ δὲ πρὸς τοῦτο νὰ ἐγγίσωσι τὴν ἄκραν τῆς γλώσσης εἰς τὴν σφαῖραν.

ΙΑΠΩΝΙΔΕΣ. Αἱ γυναῖκες ἐν Ἰαπονίᾳ μαυρίζουσι τοὺς ὀδόντας των· αἱ δὲ ὕπανδροι ψιμμιθυοῦνται εἰς ἄκρον κατακοκκινίζουσαι τὰ χείλη των. Αἱ νέαι ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου ἢ δεκάτου ἕκτου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν εἶναι ἐλεύθεροι. Διαζύγια εἰς μόνους τοὺς τοῦ ὄχλου ἐπιτρέπονται, εἰς δὲ τοὺς εὐγενεῖς οὐχί, διότι οὗτοι ἀπολαύουσι τοῦ δικαιώματος νὰ ἔχωσι, πλὴν τῆς πρώτης συζύγου καὶ ἄλλας δευτέρας κλάσεως, τῶν ὁποίων τὰ τέκνα θεωρεῖ ἐκείνη ὡς ἴδια. Οἱ ἄνδρες δὲν πολυνοστιμεύονται τὰς προῖκας φοβούμενοι μήπως αἱ γυναῖκες στηριζόμεναι εἰς αὐτὰς γίνωνται αὐθάδεις. Ἔχουσι δὲ ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν συζύγων αὐτῶν, καὶ δικαίωμα νὰ τὰς τιμωρῶσι καὶ διὰ βασάνων καὶ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἔστω καὶ δι' ἐλαχίστην παρεκτροπήν. Ἐάν ποτε ὁμιλήσῃ γυνὴ κατ' ἰδίαν μετ' ἀνδρός, ἢ πράξῃ ἄλλο τι δίδον ἀφορμὴν εἰς ὑποψίαν, ἡ ζωή της κινδυνεύει. Ὁ νόμος δὲ οὗτος εἶναι αὐστηρότερος πρὸς τὰς γυναῖκας τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Ἡγεμονίς τις παραβᾶσα αὐτὸν ἐτιμωρήθη αὐστηρότατα ὑπὸ τοῦ ἰδίου συζύγου ὁμοῦ μετὰ δύο ἀμφιπόλων τὰς ὁποίας ἐθεώρησε

συναιτίους· ἔρριψεν αὐτὰς ἐντὸς τριῶν κιβωτίων τὰ ὁποῖα ἦσαν πλήρη καρφίων ὀξυβελῶν, καὶ τὰς ἀφῆκεν ἀποθάνωσι θάνατον βραδὺν καὶ σκληρότατον.

Ἡ διαζευχθεῖσα γυνὴ μόνον καταφύγιον ἔχει τὴν ἐπαιτείαν· πρέπει δὲ νὰ ἔχῃ πάντοτε τὴν κεφαλὴν γυμνήν, διὸ καὶ ἀναγνωρίζεται εὐκόλως.

Ο ΜΥΡΜΗΞ ΤΟΥ ΤΑΜΕΡΛΑΝΟΥ. Ὁ διαβόητος Ταμερλάνος, πρὶν ἀναβῇ εἰς τὴν περιωπὴν ὅπου βλέπομεν αὐτὸν ἀναγινώσκοντες τὴν αἱματηρὰν ἱστορίαν τῶν κατακτητῶν, ἐδοκιμάσθη ὑπὸ πολλῶν θλίψεων καὶ δυσκολιῶν, αἵτινες πολλάκις ἐκλόνησαν τὴν σταθερότητά του. Καί ποτε βιασθεὶς νὰ φύγῃ μόνος πρὸ τῶν ἐχθρῶν του ἐκρύβη ἐντὸς πεπαλαιωμένου ἐρειπίου, καὶ ἐκεῖ ἀναλογιζόμενος τὸ δεινὸν τῆς θέσεώς του καὶ ἀπηλπισμένος, εἶδε μύρμηκα ἀγωνιζόμενον νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν τοῖχον κόκκον σίτου βαρύτερον ἑαυτοῦ. Καὶ ἐπλησίαζε μὲν ὁ μύρμηξ εἰς τὴν φωλεάν του, ἀλλὰ κλονούμενος κατεκυλίετο μετὰ τοῦ φορτίου, ὡς ὁ Σίσυφος· δὲν ἀπεθαρρύνετο ὅμως· ἀλλ' ἀναλαμβάνων τὸν κόκκον ἐπανελάμβανε καὶ τὴν ἄνοδον μετὰ τῆς αὐτῆς καρτερίας. Ἑξήκοντα καὶ ἐννέα φορὰς κατεκυλίσθη ὁ ταλαίπωρος μύρμηξ, ἀλλὰ τέλος πάντων ἐπέτυχε τὴν ἑβδομηκοστήν. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀνεπτέρωσε τὸ θάρρος τοῦ Ταμερλάνου, καὶ ἔκτοτε, ὁσάκις αἱ ὑποθέσεις του δὲν εὐδοκίμουν ὅπως ἐπεθύμει, ἀνεπόλει τὸν μύρμηκα καὶ ἐδιπλασίαζε τὸν ζῆλόν του.

Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἔστω ὁδηγὸς τῶν ἀποτυγχανόντων, ἀκουσίως πολλάκις, κατὰ τὴν μικρὰν καὶ πτωχὴν Ἑλλάδα.

ΚΑΤΗΡΑΜΕΝΑ ΛΟΥΤΡΑ. Οὔπω πως ὀνομάζονται θερμά τινα λουτρὰ κείμενα ἐν τῇ Ἀφρικῇ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κωνσταντίνης· ἰδοὺ δὲ τί μυθολογεῖται περὶ αὐτῶν. Ἐβασίλευε πάλαι ποτὲ ἐνταῦθα Ἐμίρης τις, ὁ ὁποῖος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ χάριν ἐκστρατείας· ἐπανελθὼν μετὰ πολυετίαν καὶ ἰδὼν ὅτι ἡ ἰδία αὐτοῦ ἀδελφὴ ἡλικιωθεῖσα ἦτο ὡραιοτάτη, διενοήθη κακὰ περὶ αὐτῆς, καὶ ἀπεφάσισε νὰ τὴν νυμφευθῇ· ἀλλὰ τίς ἐδύνατο νὰ δώσῃ αὐτῷ τοιαύτην ἄδειαν; Εἰς μάτην παρεκάλεσε καὶ καδίδας, καὶ μουφτίδας, καὶ χριστιανοὺς ἱερεῖς, καὶ ἑβραίους χαχάμιδας, οὐδεὶς συγκατετέθη. Ἐπὶ τέλους ἐπέτυχε καδὴν ἀσυνείδητον ὅστις λαβὼν χρήματα συνήνεσεν εἰς τὸν παράνομον γάμον. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν ἡ ἡμέρα τῆς τελετῆς, καὶ συνήχθησαν οἱ κεκλημένοι, καὶ ἀνήφθησαν οἱ κλίβανοι χάριν τοῦ γεύματος, ἰδοὺ μαυρίζει ὁ οὐρανός, καὶ ἀστράπτει, καὶ βροντᾷ, καὶ κεραυνοβολεῖ, καὶ μεταβάλλει τὸν μὲν γαμβρὸν καὶ τὴν νύμφην καὶ τὸν καδὴν καὶ τοὺς κεκλημένους καὶ αὐτοὺς τοὺς μαγείρους καὶ παραμαγείρους εἰς πέτρας, τοὺς δὲ κλιβάνους εἰς λουτρὰ θερμά.

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΕΙΣ ΒΙΒΛΙΑ. Εἰς τὴν Ἑλλάδα παραπονοῦνται οἱ ἐκδίδοντες βιβλία ὅτι δὲν εὑρίσκουσιν ἱκανὸν ἀριθμὸν συνδρομητῶν, καὶ ὅτι συνήθως οὔτε οἱ ἐλάχιστοι κόποι τῶν συγγραφέων ἢ μεταφραστῶν ἀμείβονται· πρὸς παρηγορίαν αὐτῶν κοινοποιοῦμεν τὰ ἑξῆς· ὁ ἀριθμὸς τῶν συνδρομητῶν τῶν δύο τελευταίων τόμων τῆς ἱστορίας τοῦ Μακώλαι ἀνέβη εἰς 40,000, ὥστε ἐξεδόθησαν ὀγδοήκοντα χιλιάδες τόμων. Ἐπειδὴ δὲ ἑκάστου τόμου πάχος εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς δύο ἀγγλικοὺς δακτύλους, οἱ 800,000 τόμοι, τεταγμένοι πλησίον πρὸς ἀλλήλους, καλύπτουσι δύο μιλίων καὶ ἡμίσεως ἔκτασιν, ἢ 3023 μέτρα γαλλικά. Ἐὰν δὲ σωρευθῶσιν ὁ εἷς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, θ' ἀποτελέσωσι πυραμίδα δεκάκις ὑψηλοτέραν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παύλου, τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πομπηΐου καὶ τῆς μεγάλης πυραμίδος, τεθειμένων καὶ τούτων τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Ὡς πρὸς τὸ βάρος δέ, ἐπειδὴ ἕκαστος τόμος ζυγίζει δύο ἀγγλικὰς λίβρας, οἱ 40,000 θὰ ἰσοδυναμῶσι πρὸς 72 περίπου τόνους ἢ 72,455 γαλλικὰ χιλιόγραμμα, τουτέστι δεκαεξ φορὰς περισσότερον τοῦ μεγάλου κώδωνος τοῦ Ἁγίου Παύλου, καὶ ἔτι πλέον τοῦ ἐν Μόσχᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ὅστις εἶναι ὁ ὀγκωδέστερος τῆς οἰκουμένης, πλὴν τοῦ ἐν Κρεμλίνῳ μὴ κρεμασθέντος ποτέ.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΠΑΡΙΣΙΩΝ ΚΑΙ ΛΟΝΔΙΝΟΥ. Τὸ 1806 ἔτος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῷ νομῷ τοῦ Σηκουάνα, ἐν ᾧ καὶ οἱ Παρίσιοι, κατοικούντων, ἀνέβαινεν εἰς 629,763, τὸ 1836 εἰς 1,106,891, τὸ 1851 εἰς 1,422,065 καὶ τὸ 1856 εἰς 1,727,419.

Τὸ δὲ Λονδῖνον, τὸ 1700 ἔτος περιεῖχε 674,350 κατοίκους, τὸ 1750, μετὰ πεντήκοντα δηλαδὴ ἔτη 676,250, τὸ 1802, 900,900, τὸ 1811, 1,099, 103, καὶ σήμερον δύο καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια.

ΠΕΤΡΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ. Ὡς πάντες οἱ ἡγεμόνες οὕτω καὶ Πέτρος ὁ Μέγας ἐφρόντιζε νὰ ἔχῃ πάντοτε περὶ ἑαυτὸν ἄνδρας πιστούς. Ἐπειδὴ δέ, ἐκστρατεύων ποτὲ κατὰ τῆς Σουηδίας, συνέλαβεν ὑποψίας κατὰ τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ἰατροῦ του, ἠθέλησε νὰ τοὺς δοκιμάσῃ, καὶ ἰδοὺ πῶς· Μεταβαίνων εἰς συνέντευξιν τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας κατέλυσε μίαν νύκτα εἰς χωρίον· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐχθρὸς περιείρχετο κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα, προσέταξε νὰ φυλάττωσιν οἱ στρατιῶται, ἐνῷ αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς οἰκίσκον μετὰ τῶν ἀκολούθων του καὶ ἤρχισαν νὰ δειπνῶσι. Περὶ μέσην τὴν νύκτα ἤκουσαν κρότους πυροβόλων, καὶ αἴφνης εἶδον εἰσελθόντας δέκα στρατιώτας Σουηδούς, οἵτινες, γυμνὰ ἔχοντες τὰ ξίφη, ἐπέπεσον κατὰ τῶν δειπνούντων. — Ποῦ εἶναι ὁ τσάρος; ἠρώτησεν ὁ ἀξιωματικὸς αὐτῶν βροντοφώνως ἀποταθεὶς πρὸς τὸν πνευματικόν. Οὗτος δὲ ἀπεκρίθη ἀταράχως ὅτι δὲν ἦτο ἐκεῖ. — Λέγε, ἐπανέλαβεν ὁ ἐρωτήσας θεὶς τὴν πιστόλαν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἱερέως, ἢ σὲ φονεύω. — Πράξε ὅ,τι θέλεις, ἀνταπήντησεν ἐκεῖνος· ὁ τσάρος δὲν εἶναι ἐδῶ.—Τότε ὁ ἀξιωματικὸς ἐστράφη πρὸς τὸν ἰατρόν· ἀλλὰ πρὶν ἔτι τὸν ἐρωτήσῃ, αὐτὸς πεσὼν γονυκλινὴς εἶπεν ἔντρομος· — Ἰδοὺ ὁ τσάρος μὲ τὰ μεγάλα μυστάκια. Τοῦτο ἀκούσας ὁ Πέτρος προσέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ ἐξέλθωσιν, ἐπειδὴ ἦσαν Ῥῶσσοι μετημφιεσμένοι, καὶ ὁ ἰατρὸς ἔγεινεν ἄφαντος.

—o—